

A FELNÖTTEK OLVASÓTERME.

A DEÁK FERENCZ-NÉPKÖNYVTÁR, MELY MOST NYILT MEG BUDAPESTEN.

51 (126)

ÚJ SOROZAT

KÉGLI FERENC
A MAGYARORSZÁGI SZABADKÖMŰVESEK
ÉS A KÖNYVTÁRAK
A DUALIZMUS KORÁBAN

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRÁNAK KÖZLEMÉNYEI

**A MAGYARORSZÁGI SZABADKÖMŰVESEK
ÉS A KÖNYVTÁRAK
A DUALIZMUS KORÁBAN**

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRÁNAK KÖZLEMÉNYEI
PUBLICATIONES BIBLIOTHECAE ACADEMIAE SCIENTIARUM HUNGARICAE

51 (126)
ÚJ SOROZAT

SOROZATSZERKESZTŐ
GAÁLNÉ KALYDY DÓRA

A MAGYARORSZÁGI SZABADKÖMŰVESEK
ÉS A KÖNYVTÁRAK
A DUALIZMUS KORÁBAN

Kégli Ferenc

Magyar Tudományos Akadémia
Könyvtár és Információs Központ

Budapest
2024

Sorozatszerkesztő
GAÁLNÉ KALYDY DÓRA

Felelős kiadó
AZ MTA KÖNYVTÁR ÉS INFORMÁCIÓS KÖZPONT FŐIGAZGATÓJA

Angol nyelvű összefoglaló
GAÁLNÉ KALYDY DÓRA

Technikai szerkesztő
VAS VIKTÓRIA

Olvasószerkesztő
GYURICZA ANDREA

Nyomdai kivitelezés: Prime Rate Kft.
Felelős vezető: TOMCSÁNYI PÉTER

Minden jog fenntartva. Bármilyen másolás, sokszorosítás, illetve adatfeldolgozó rendszerben való tárolás csak a kiadó előzetes hozzájárulásával lehetséges.

© MTA Könyvtár és Információs Központ, 2024

© Kégli Ferenc, 2024

ISBN 978-615-6792-06-8

ISSN 0133-8862

DOI: <https://doi.org/10.36820/MTAKIK.KOZL.2024.szabadkomuves>

A kötet a Magyar Tudományos Akadémia és Könyvtára alapításának 200 éves évfordulója, az MTA200 ünnepi programsorozata keretében, az Akadémia támogatásával jelent meg.

A borítón szereplő kép:

A Deák Ferenc Könyvtár felnőtt olvasóterme
Budapesten az Almássy téri épületben.

Vasárnapi Újság 1914/2. szám (1914. január 11.) 35. oldal.

MTA KIK K306.931

MTA 200 ÉVES
A MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA

TARTALOM

BEVEZETÉS	7
ADATOK A PÁHOLYKÖNYVTÁRAK TÖRTÉNETÉHEZ	9
Nagypáholyok könyvtára	9
Magyarország Nagy-Oriense	9
Magyarországi Jánosrendű Nagypáholy	11
Magyarország Symbolikus Nagypáholya	12
Települések páholykönyvtárai	16
Arad, Fraternitas páholy	16
Arad, Összetartás páholy	16
Arad, Széchenyi páholy	18
Baja, Honszeretet páholy	18
Beregszász, Pro Libertate páholy	18
Besztercebánya, Felvidék páholy	18
Brassó, Három oszlophoz páholy	19
Budapest, Corvin Mátyás páholy	19
Budapest, Deák Ferenc páholy	20
Budapest, Demokratia páholy	20
Budapest, Eötvös páholy	21
Budapest, Galilei páholy	21
Budapest, Hajnal páholy	22
Budapest, Haladás páholy	22
Budapest, Humboldt páholy	22
Budapest, Könyves Kálmán páholy	23
Budapest, Madách páholy	23
Budapest, Régi hívek páholy	23
Budapest, Zur Grossmuth páholy	24
Debrecen, Haladás páholy	24
Győr, Kisfaludy Károly páholy	25
Kaposvár, Berzsényi Dániel páholy	25
Kassa, Resurrexit páholy	26
Késmárk, Testvéri lánc a Kárpátok tövében kör	26
Késmárk, Szepes páholy	26
Kolozsvár, Unió páholy	26
Lugos, Dél páholy	27
Máramarossziget, Tisza páholy	27
Mezőtúr, Kossuth Lajos páholy	28
Nagykanizsa, Munka páholy	28
Nagyvárad, László király páholy	28
Pápa, Kölcsey Ferenc páholy	29

Pozsony, Hallgatagság páholy	29
Pozsony, Testvériség páholy	29
Sepsiszentgyörgy, Sicilia páholy	30
Sopron, Testvérülés (Zur Verbrüderung/A Testvérüléshez) páholy	
– később Széchenyi páholy	30
Szabadka, Alkotás páholy	31
Szeged, Árpád, a Testvériséghez páholy	31
Szeged, Szeged páholy	32
Szolnok, Alföld páholy	32
Temesvár, Losonczy páholy	32
Törökszentmiklós, Akác páholy	32
Újpest, Világosság páholy	33
SZABADKÖMŰVESEK A KÖNYVTÁRAKÉRT	34
Egyes települések	39
Arad	39
Baja	40
Besztercebánya	41
Budapest	41
Déva	58
Eperjes	59
Győr	60
Kaposvár	60
Késmárk	61
Losonc	61
Máramarossziget	62
Nagykanizsa	62
Nagyvárad	65
Pápa	67
Pécs	69
Rákosszentmihály	71
Sopron	72
Szeged	76
Szepesbéla	77
Temesvár	77
Újpest	79
Veszprém	80
Összegzés	81
Summary	82
Személynevek mutatója	85
Felhasznált irodalom	90

BEVEZETÉS

A magyar jakobinus mozgalom vezetőjének, Martinovics Ignácnak és társainak 1795. május 20-án történt kivégzése után, Ferenc József Károly császár (1792-től I. Ferenc néven magyar király) 1795. június 11-én kelt császári rendeletével a Habsburg birodalom egész területén betiltotta a szabadkőműves páholyok működését.¹ Csak az osztrák-magyar kiegyezés után, 1868-tól nyílt legális lehetőség Magyarországon a szabadkőműves mozgalom újraindítására, páholyok alapítására. Az első hét szimbolikus páholy Pesten, 1870. január 30-án megalakította a Magyarországi Jánosrendű Nagypáholyt, a skót szertartású páholyok pedig 1871. június 12-én létrehozták a Magyarország Nagy-Oriense elnevezésű nagypáholyukat. A két nagypáholy 1886. március 21-én egyesült Magyarországi Szimbolikus Nagypáholy néven.

A szabadkőműves páholyok, melyek tagjai „testvér”-nek nevezték egymást, az egyén erkölcsi tökéletesedésére való törekvését tűzték ki célul maguk elé, ezért a páholyok elsődleges feladatuknak tekintették a jótékonyság gyakorlását, a szegények és a gyengék, az elhagyottak és a szükségben szenvedők gyámolítását. Az ő érdemük az Önkéntes Mentőegyesület megalakítása, továbbá olyan intézmények létrehozása, mint például a Stefánia Gyermekkorház, a Nyomorék Gyermek Otthona, a Vakok intézete. Melegedő szobákat alakítottak ki a hajléktalanok számára, ingyen osztottak kenyeret, tejet. Emberbaráti egyesületeket hoztak létre, melyekbe nem szabadkőműves, „profán” személyeket is bevontak, mint például a Mártha-egyletbe, amely fiatal lányokat mentett a zülléstől, az Anya- és Csecsemővédő Egyletbe, amely segítséget nyújtott a rászorulóknak stb.

Másik feladatuknak tekintették az önművelés és a tudás, a felvilágosodás terjesztését a nemzet minden rétegében. Ingyenes népkönyvtárakat, Szabad Líceumot, Erzsébet Népakadémiát, munkásgimnáziumokat stb. alapítottak, létrehozták az Országos Ismeretterjesztő Társulatot.²

A nagypáholy védelme alatt hosszabb-rövidebb ideig összesen 126 páholy és számos szabadkőműves kör működött, mintegy nyolcezer taggal³ egészen az I. világháború végéig. 1920. május 18-án, amikor a belügyminiszter

1 LENGYEL R. 2016. p. 635. 41. sz. jegyz.

2 BERÉNYI Zs. Á. 1994b. p. 58.

3 PATAKY L.-né 1967. p. 29.

az 1550/res. B. M. sz. rendeletével betiltotta a szabadkőművességet a Magyar Királyság területén, a rendelet – a megszállt területek miatt – már csak 31 budapesti, 16 vidéki páholyt és 1 szabadkőműves kört érintett.⁴

⁴ KÁNTÁS B. – SZABÓ P. 2019. p. 11.

ADATOK A PÁHOLYKÖNYVTÁRAK TÖRTÉNETÉHEZ

A nagypáholyok és a védnökségük alá tartozó fővárosi és vidéki páholyok egy része tagjai számára szakkönyvtárat alapított, s a tisztikarba könyvtárnokot is választott akkor, amikor már rendezni, kezelni kellett a felszaporodott könyveket, újságokat. Ezekről a páholykönyvtárakról azonban hazai könyvtártörténeti irodalmunkban említés sem történik. Amikor 1884 végén György Aladár, az Országos Statisztikai Hivatal tisztviselője elkészítette a magyarországi köz- és magánkönyvtárak statisztikai összegzésének tervezetét, akkor javaslatában még a szabadkőműves páholykönyvtárakra vonatkozó adatok összegyűjtése is szerepelt.⁵ Az általa szerkesztett, és 1886-ban megjelent *Magyarország köz- és magánkönyvtárai 1885-ben* című statisztikai kiadványban azonban nem található páholykönyvtárra vonatkozó adat. A hazai múzeumok és könyvtárak aktuális állapotát ismertető, *Magyar Minerva* című, 1900 és 1915 között kiadott öt kötetben nem szerepel egyetlen páholykönyvtár ismertetése sem. Nem foglalkozik a páholyok könyvtáraival az 1970-ben kiadott, Kovács Máté által összeállított *A könyv- és könyvtár a magyar társadalom életében 1849-től 1945-ig* című gyűjtemény, és úgyszintén nem történik róluk említés a Csapodi Csaba, Tóth András és Vértesy Miklós által írt, 1987-ben közreadott *Magyar könyvtártörténet* című kiadványban. Sőt még a 2009 és 2021 között megjelent, Gerő Gyula által összeállított *Magyar könyvtártörténeti kronológia* öt kötetében sem található egyetlen olyan tétel, amely valamilyik páholy könyvtárára vonatkozott volna. Pedig ezek a kisebb-nagyobb állományú szakkönyvtárak is léteztek, és részét képezik a magyarországi könyvtárak történetének.

Nagypáholyok könyvtára

Magyarország Nagy-Oriense

Könyvtárát eredetileg az 1869 májusában alakult skót szertartású Corvin Mátyás páholy számára Thoma Mihály Ágoston pesti könyv- és zenemű-kereskedő alapította az általa adományozott művekkel. Amikor ugyanaz év decemberében a Humboldt páholy is megalakult második hazai skót szertartású páholyként, az adományozó e páholyra is kiterjesztette könyvadományának tulajdonjogát. A gyűjtemény végül – 1871 júniusától – a Magyarország Nagy-Oriense könyvtára is lett, mivel Thoma

5 VOIT K. 1992. p.27.

azt is kikötötte, hogy ha létrejön a hazai Nagy-Oriens, akkor a könyvtár annak tulajdonába kerüljön.⁶

1874-ben a vezetőség azt tapasztalta, hogy a tagság figyelmen kívül hagyja az alapszabály szabadkőművesi kiadványokra vonatkozó cikkelyeit, ezért Csáky Tivadar helyettes nagymester ezeket külön közzétette lapjukban:

145. cikk.

„Minden szabadkőművesi munkának két példányát a szerző annak megjelenésétől számítandó 8 nap alatt a Nagy Orienshez köteles beküldeni. E példányok a Nagy-Oriens könyvtárában maradnak.”

146. cikk.

„Minden szabadkőművesi dolgozat, mely nyomtatva vagy írásban az egyes páholyokban kiosztatik, 2 példányban a Nagy-Orienshez beküldendő, ennek könyvtára számára.”⁷

A gyűjtemény az 1876. augusztus 20-án Pesten, a Váci körút 45. számú épületben kialakított új páholyházba került.⁸ A november 25-én tartott közgyűlés úgy határozott, hogy mivel az új páholyház berendezése és kezelése a Nagy-Oriens feladata lett, a budapesti skót szertartású páholyok egy-egy tagjából páholyház-tisztikart kell felállítani, s a tisztségek között könyvtárnok is szerepelt.⁹

1877. február 3-án a Nagy-Oriens, saját könyvtárának javára, zártkörű bált rendezett a Vigadó kis termében.¹⁰

1878 végén könyvtárának értéke 2194 forint 95 krajcár volt.¹¹

Az egyik, 1879 januári közlemény szerint a Nagy-Oriens tekintélyes könyvtárral rendelkezik, de az nem hozzáférhető minden nap, ezért majdnem használatlanul áll.¹²

6 AIGNER L. 1894. p. 34.

7 Hajnal, 1. évf. 12. sz. (1874. jún. 28.) p. 149.

8 Ellenőr, 8. évf. 220. sz. (1876. aug. 11.)

9 Hajnal, 3. évf. 12. sz. 1876. dec. 20. p. 165.

10 A Hon, 15. évf. 23. sz. (1877. jan. 25.) Reggeli kiadás

11 Hajnal, 5. évf. 10. sz. (1878. dec. 1.) p. 193.

12 Hajnal, 6. évf. 1. sz. (1879. jan. 1.) p. 19.

A Szövetségtanács, 1879. április 6-i ülésén úgy határozott, hogy a Nagy-Oriens irodaigazgatója kapja meg a könyvtár egyik kulcsát, hogy könyvebb legyen a könyvtár használata.¹³

1879 novemberében a könyvtár 5 kötetrel gyarapodott, ezek közül 4 szépirodalmi, 1 közegészségügyi témájú volt.¹⁴

A Szövetségtanács, 1879. december 14-i ülésén tudomásul vette a Nagy-Oriens könyvtárnokának, Goldziher Ignácnak az év folyamán beérkezett folyóiratokra és cserepéldányokra, továbbá a kezelése alatt álló könyvtár használatára vonatkozó jelentését. Goldziher egyben kérte, hogy fogadják el könyvtárnoki állásáról való lemondását, maga helyett Jónás Jánost, a Zur Arbeit páholy tagját javasolta.¹⁵

1880-ban Jónás János volt a Nagy-Oriens könyvtárosa.¹⁶

A Szövetségtanács 1884. február 5-i ülésén jóváhagyta, hogy Gyurgyik Gyula, mivel már hosszabb ideje foglalkozott a könyvtár rendezésével, elkerje Steiner Lajos könyvtárnoktól a könyvtár kulcsát és a hivatalos órákban kiadja használatra a könyveket. Erről minden páholyt értesítettek.¹⁷

1884 márciusára Gyurgyik Gyula teljesen rendezte a könyvtárt, most már lehetett kölcsönözni minden munkanapon délután 6 és 7 óra között. A könyvtárjegyzék kinyomtatható kézirata is elkészült.¹⁸

A Szövetségtanács, 1884. évi május 6-i ülésén elfogadta a könyvtár szabályzatát.¹⁹

Magyarországi Jánosrendű Nagypáholy

Az 1873. május 24-i tisztújításkor Müller Ede lett könyvtárnoknak megválasztva.²⁰

13 Hajnal, 6. évf. 5. sz. (1879. máj. 1.) p. 64–65.

14 Hajnal, 6. évf. 12. sz. (1879. dec. 1.) p. 154.

15 Hajnal, 6. évf. 12. sz. (1879. dec. 1.) p. 153.

16 Kelet, 21. /34./ évf. 5. sz. (1909. márc. 15.) p. 129.

17 Hajnal, 11. évf. 2. sz. (1884. febr. 1.) p. 17.

18 Hajnal, 11. évf. 3. sz. (1884. márc. 1.) p. 49.

19 Hajnal, 11. évf. 5–6. sz. (1884. máj. 1.) p. 71.

20 Der Orient, 1. Jg. nr. 4–5. (1. Juli 1873.) p. 85.

Könyvtárának állománya az 1878/79. évben 193 kötet volt. A következő évben 54 kötetrel gyarapodott, így az állomány 1879/80. év végén 247 darabból állt. Az ügykezelési bizottság jelentése szerint a könyvtárat igen kevesen használták.²¹ A Nagypáholy székhelye az V. kerületben József tér 1. szám alatt volt.²²

A Nagypáholy oltalma alatt, az egyesülés előtt két évvel, 1884 közepén 25 páholy és 2 kör dolgozott, a szövetség tagjainak száma 1259 volt. A páholykönyvtárak állománya ekkor együttesen 6267 kötetet számlált.²³

Magyarország Symbolikus Nagypáholya

Könyvtárának rendezése 1890 végére befejeződött, januártól kezdve minden hétköznap este 7 és 8 óra között a tagok rendelkezésére állt²⁴ a Nagypáholy székhelyén, a VI. kerület Váczi körút 45. szám alatti páholyházban.²⁵

A Magyarország Symbolikus Nagypáholya Szövetségtanácsának 1895. április 1-jei ülésén a nagymester bejelentette, hogy Szécskay István főkönyvtáros átvette elődjétől a Nagypáholy könyvtárát. A könyvtár állapotának megvizsgálására és a könyvkölcsönzési eljárás megállapítására egy háromtagú bizottság lett megbízva.²⁶

1895 novemberétől a könyvtár minden szerdán és szombaton este fél 6-tól 7 óráig tartott nyitva. Külön közleményben kérték azokat a páholytagokat, akiknél hat hétnél régebben volt kikölcsönzött könyv, hogy ebben az időben hozzák vissza, vagy juttassák el Szécskay István főkönyvtárosnak.²⁷ A könyvtár helyett kapott a Podmaniczky utcában 1896-ban elkészült és június 21-én felavatott új páholyházban.²⁸ Az új helyen is minden szerdán és szombaton este fél 6-tól 7 óráig lehetett igénybe venni. Ebben az időben

21 Kelet, a Magyarországi Jánosrendi Nagypáholy hivatalos közlönye, 6. évf. 9. sz. (1880. nov. 1.) p. 98.

22 Budapesti cím- és lakjegyzék. 2. évf. 1882. p. 122.

23 Hajnal, 11. évf. 11. sz. (1884. nov. 1.) p. 140, 142.

24 Kelet, 2. /15./ évf. 12. sz. (1890. dec. 20.) p. 248–249.

25 Budapesti cím- és lakjegyzék. 6. évf. 1890. p. 213.

26 Kelet, 7. /20./ évf. 4. sz. (1895. ápr. 15.) p. 105. – Szécskay István (1851–1905), polgári iskolai tanár, igazgató, a Deák Ferenc páholy tagja volt.

27 Kelet, 7. /20./ évf. 11. sz. (1895. nov. 20.) p. 247.

28 Kelet, 8. /21./ évf. 6-7. sz. (1896. jún.-júl.) p. 135.

hozhatták vissza a páholytagok a múlt évben kikölcsönzött köteteket, és adhatták át közvetlenül a főkönyvtárosnak, vagy visszajuttathatták Váradi Mór közvetítésével.²⁹

A Szövetségtanács, 1900. február hó 5-i ülésén elhatározta, hogy a könyvtár s a felállítatni rendelt szabadkőművesi múzeum berendezése és kezelése céljából tiszteletdíjas segédkönyvtárosi állást hoz létre.³⁰ Székácsy István 1900 márciusa végéig látta el a főkönyvtárosi teendőket, őt áprilistól Koltai Virgil követte e tisztségben.³¹

A Szövetségtanács, 1901. április 1-jei ülésén elhatározta, hogy azokat a tagokat, akik a könyvtárból kikölcsönzött könyveket nem adják vissza, a Nagypáholy, Koltai Virgil főkönyvtáros jelentése alapján felszólítja kötelességeik teljesítésére.³²

A Szövetségtanács 1901. október 14-i ülésén Koltai Virgil főkönyvtáros bejelentette, hogy a könyvtár jegyzéke elkészült, továbbá előterjesztette a könyvtár kezelési és használati ügyrendjét.³³

„Szabályzat a Magyarországi Symbolikus Nagypáholy könyvtárának kezeléséről és használatáról.

1. A Magyarországi Symbolikus Nagypáholy könyvtárát a Nagygyűlés által 3-3 évre választott főkönyvtáros és a Nagypáholy által alkalmazott segédkönyvtáros tt.-ek kezelik, akik a könyvtár épségéért egyetemlegesen felelősek.

2. A könyvtárból könyveket vehetnek ki elismervény ellenében a Magyarországi Symbolikus Nagypáholy védelme alatt dolgozó páholyok aktív tagjai. Minden fővárosi t. személyesen tartozik a könyvet a könyvtáros t.-től átvenni. A vidéki kel.-en lakó tt.-ek s akadályoztatásuk esetén a fővárosi tt.-ek is, megbízottak által vehetnek ki könyvet; ez esetben a megbízott t. állítja ki és írja alá az elismervényt, megjelölve rajta, kinek a számára vette ki a könyvet.

29 Kelet, 8./21./ évf. 12. sz. (1896. dec. 20.) p. 11.

30 Kelet, 12./25./ évf. 2. sz. (1900. febr. 20.) p. 39.

31 Kelet, 12./25./ évf. 3. sz. (1900. márc. 25.) p. 78. – Koltai Virgil (1857–1907), pedagógus, irodalomtörténész, műfordító, költő, újságíró, a Könyves Kálmán páholy tagja volt.

32 Kelet, 13./26./ évf. 4. sz. (1901. ápr. 20.) p. 104.

33 Kelet, 13./26./ évf. 10. sz. (1901. okt. 15.) p. 249.

3. A könyvtárból egyszerre csak egy művet lehet kivenni és pedig 6 hétre. Aki ezen időn túl is akarja a kivett művet használni, tartozik halasztást kérni; ha pedig ezt elmulasztja, a könyvtárost, a kiségitő t.-t küldi a könyvért, a kinek a kivevő tartozik 60 fillért fizetni.

4. Hírlapok, folyóiratok egyes számait valamint kötetlen műveket a könyvtárból kivenni nem lehet. Úgyszintén encyclopaediák vagy lexikonok s ezek egyes részei, rituálék, katekizmusok és névjegyzékek, kéziratok a könyvtárból ki nem adatnak.

5. Azon t., aki a könyvtárból kivett művet visszaadni nem tudja, tartozik az elveszett művet megvenni vagy megfelelő kárpótlást fizetni.

6. Fedezés előtt az egyes páholyok főmesterei tartoznak kérdést intézni a főkönyvtáros t.-hez, vajon az illető fedezni akaró teljesítette-e kötelességét a könyvtárral szemben?

7. A könyvtár minden munkanapon este 5–8 óráig a tt. rendelkezésére nyitva áll. Július és augusztus hónapokban azonban a könyvtár zárva van. E szabályzat megtartása a szabadkőművesi fogadalommal vállalt kötelességek körébe tartozik s ennél fogva mindazon tt.-ek, a kik ez ellen vétettek, szabadkőművesi vétséget követnek el. 2520/901. Jóváhagyta a Magyarországi Symbolikus Nagypáholy Szövetség tanácsa 1901. évi október hó 14-én tartott ülésében.”³⁴

Az 1901. november hó 4-én tartott ülésén a Szövetségtanács hozzájárult ahhoz, hogy havonta 50-50 db művet beköttessen a könyvtár.³⁵

A temesvári Losonczy páholy kérte a Nagypáholyt, hogy a Nagypáholy könyvtárában levő felesleges művek egy részét engedje át számára. A Szövetségtanács a kérést elfogadta, könyveket a temesvári páholy titkára választotta ki.³⁶

A Nagypáholy könyvtárának rendezésekor számos duplumpéldány lett kiselejtve. A könyvek iránt érdeklődő páholyok megbízottjai Ferenczy József főkönyvtárostól kérhették azokat a műveket, amelyekre saját könyvtáruk igényt tartott.³⁷

34 Kelet, 13./26./ évf. 10. sz. (1901. okt. 15.) p. 251–252.

35 Kelet, 13./26./ évf. 11. sz. (1901. nov. 20.) p. 279.

36 Kelet, 14./27./ évf. 4. sz. (1902. ápr. 25.) p. 108.

37 Kelet, 14./27./ évf. 11. sz. (1902. nov. 20.) p. 314.

A Szövetségtanács 1906. február 10-én tartott ülésén a Nagypáholy előterjesztésére elhatározta, hogy a Nagypáholy könyvtárában lévő fölösleges művek a vidéki páholyok között legyenek szétszotva.³⁸

A Szövetségtanács 1906. október hó 6-i ülésén a Nagymester bejelentette, hogy a Nagypáholy páholyházának nagy étterme társalgóvá lesz átalakítva, s ebben a teremben kap helyet a könyvtár is.³⁹

A Nagypáholy értesítette a védelme alatt dolgozó páholyokat, hogy Ferenczy József könyvtáros meggyógyult, így ismét átvette a nagypáholy könyvtárának kezelését, és munkanapokon d. u. 6–8 óra közt a tagok rendelkezésére áll. A Nagypáholyház társalgó helyiségének felszerelése után a könyvtár is ott lesz elhelyezve.⁴⁰

A Nagypáholy páholyházában kialakított társalgó-teremben az olvasni akaró tagok számára a szabadkőművesi lapokon kívül rendelkezésre állt az aktuális napi sajtó, meghatározott órákban a könyvtár is nyitva tartott.⁴¹ A Szövetségtanács, 1907. március 9-i ülésén úgy határozott, hogy a könyvtárban lévő felesleges könyveket a Nagypáholy adja át a jelentkező vidéki páholyoknak.⁴²

1911-ben dr. Henyei Vilmos volt a főkönyvtárnok.⁴³

A Nagypáholy 1914. évről szóló jelentése szerint a könyvtár kereken 6000, majdnem teljesen szabadkőműves vonatkozású könyvből állt. A jelentés így mutatta be a könyvtár tevékenységét: „A profán irodalomból leginkább bölcsészeti és pedagógiai könyvek vannak. A könyvtár látogatottsága évről-évre nő. Az 1912. évben 28 tv. kivett 56 drb. könyvet, az 1913. esztendőben 72 tv. 124 könyvet, az 1914. év első három hónapjában 50 tv. 132 könyvet. A könyvtár vasár- és ünnepnapok kivételével nyitva van minden este 6-8-ig. A könyvtár helyiségében, a páholyház társalgójában 10 profán lap és magyar, német és spanyol szabadkőműves lapok állanak a testvérek rendelkezésére.”⁴⁴

38 Kelet, 18. /31./ évf. 2. sz. (1906. febr. 25.) p. 37.

39 Kelet, 18. /31./ évf. 10. sz. (1906. okt. 20.) p. 239.

40 Kelet, 18. /31./ évf. 11. sz. (1906. nov. 20.) p. 294.

41 Kelet, 19. /32./ évf. 2. sz. (1907. febr. 20.) p. 45.

42 Kelet, 19. /32./ évf. 3. sz. (1907. márc. 20.) p. 69.

43 Heti Szemle, 20. évf. 28. sz. (1911. júl. 12.) p. 3.

44 Kelet, 27. évf. 9. sz. (1915. okt.) p. 11–12.

A könyvtár utóélete

A szabadkőművesség betiltását követően a könyvtári állományt, hosszabb hányódás után – miniszteri rendeletre – az Országos Széchényi Könyvtárba szállították.⁴⁵ A múzeumi könyvtár azokat a könyveket, amelyek nem tartoztak gyűjtőkörébe, a harmincas évek közepén megvételre felajánlotta Stemmer Ödön antikváriusnak, ő azonban elállt az anyag megvételétől.⁴⁶ Ez az anyag (1667 mű 3481 kötetben) végül örökletétként került 1938-ban a Képviselőházi Könyvtárba, s amelyet 1947 végén visszakapott az újra feltámadt Magyar Symbolikus Nagypáholy.⁴⁷ Az állomány rendezése után a budapesti páholyházban a könyvtár újra megkezdte működését, 1949 végén hétköznaponként délután 3 és 6 óra között tartott nyitva. A könyvtár kezelője Mudrony Ferenc volt.⁴⁸ A belügyminiszter 1950-ben betiltotta a páholyok működését, s ezzel az 1886-ban alapított páholykönyvtár megszűnt létezni.

Települések páholykönyvtárai

Arad, Fraternitas páholy

Az 1870. december 28-án alapított páholykönyvtárnoka 1871-ben Árkay Jakab városi főmérnök volt.⁴⁹

Arad, Összetartás páholy

A páholy 1888. október 6-án kapta meg a Magyarországi Symbolikus Nagypáholy hozzájárulását ideiglenes, november 23-án pedig a hivatalos működéséhez.⁵⁰

1890-ben történt meg a páholykönyvtár rendezése, állománya ekkor 135 számozott kötet, illetve füzet, közülük 65 darab profán tartalmú, 70 darab pedig szabadkőművesi témájú volt. 130 darab a korábban megszűnt

45 Magyar Könyvszemle, ÚF 28. köt. 1-4. füz. (1920/21.) p. 141–142.

46 STEMMER Ö. 1985. p. 259.

47 JÓNÁS K. – VEREDY K. 1995. p. 191.

48 Kelet, 34. évf. 10. sz. (1949. dec. 1.) p. 4.

49 BERÉNYI Zs. Á. 2003–2004. p. 58.

50 Az aradi Összetartás páholy páholyháza.

URL: https://szk.miraheze.org/wiki/Az_aradi_%C3%96sszetart%C3%A1s_p%C3%A1holy_p%C3%A1holyh%C3%A1za (2024. január 14.)

Széchenyi páholy könyvtárának átvételéből származott. A könyvek az Institoris Kálmán főmester által ajándékozott könyvtárszekrényben voltak elhelyezve.⁵¹

A könyvtár, ha kis mértékben is, de folyamatosan növekedett, 1891-ben 135 számozott könyvből és füzetből állt, ebből 65 profán tartalmú, 70 pedig szabadkőművességre vonatkozó könyv és füzet.⁵² A következő év végén a könyvtár 150 kötetet, illetve füzetet⁵³ tartalmazott.

Az állománya 1894 végén 175 kötet, illetve füzet⁵⁴. Az 1895. évi tisztújításkor Goldfeld Jakab bankhivatalnokot választották könyvtárnoknak.⁵⁵ Az 1895. évben 87 kötetet jelentettek,⁵⁶ a következő évben 93 kötött és 380 kötetlen mű⁵⁷ volt a Kisényi János⁵⁸ városi számvevő által kezelt könyvtárban.

1897 végén a könyvtár állománya 91 bekötött és 384 kötetlen vegyes mű.⁵⁹

1899 végén a könyvtár állománya 93 kötet és 109 füzet.⁶⁰

A 103 tagú páholy könyvtárának állománya 1900 decemberében 108 kötet és 286 füzet.⁶¹

1902-ben a Kisényi János által kezelt páholykönyvtárban 246 mű volt 98 kötetben és 281 füzetben.⁶²

51 Kelet, 3. /16./ évf. 3. sz. (1891. márc. 25.) p. 70.

52 Kelet, 4. /17./ évf. 3. sz. (1892. márc. 20.) mell. p. 19.

53 Kelet, 5. /18./ évf. (1893.) mell. p. 21.

54 Kelet, 7. /20./ évf. 3. sz. (1895. márc. 15.) mell. p. 26.

55 Kelet, 7. /20./ évf. 3. sz. (1895. márc. 15.) p. 83.

56 Kelet, 8. /21./ évf. 3. sz. (1896. márc. 20.) mell. p. 28.

57 Kelet, 9. /22./ 3. sz. (1897. márc. 15.) p. 63.

58 Kelet, 8. /21./ évf. 2. sz. (1896. febr. 20.) p. 38.

59 Kelet, 10. /23./ évf. 4. sz. (1898. ápr. 20.) p. 125.

60 Kelet, 12. /25./ évf. 6. sz. (1900. jún. 1.) p. 202.

61 Kelet, 13. /26./ évf. 5. sz. (1901. máj. 20.) p. 152.

62 A ... Összetartás ... páholy évkönyve, 1902. p. 14., 15.

Arad, Széchenyi páholy

A 1870. január 23. és 1880. május 31. között működő⁶³ Széchenyi páholy könyvtárában – megszüntetésekor – 130 kötet, illetve füzet volt.⁶⁴

Baja, Honszeretet páholy

Az 1870-es években már működő, de megszűnt páholy 1902-ben alakult újjá, mint szabadkőműves kör, és 1903-ban vált hivatalosan is páhollyá.⁶⁵ Egyik tagjuk 200 koronás támogatásával páholyuk részére megvásárolták Mértey (valószínűleg Mértey Benedek, a Humboldt páholy tiszteletbeli főmestere) nagyértékű könyvtárát.⁶⁶

Beregszász, Pro Libertate páholy

Az 1913-ban alakult páholy könyvtárral is rendelkezett, tisztségviselői között páholykönyvtáros is volt.⁶⁷

Besztercebánya, Felvidék páholy

Az 1878. szeptember 4-én alapított páholy⁶⁸ könyvtárosa 1879-ben Tihanyi György kataszteri titkár.⁶⁹ A páholy könyvtárának állománya 1880. június 24-én 80,⁷⁰ 1890-ben és az azt követő két évben 156,⁷¹ 1894-ben 200,⁷² 1895-ben 161 kötet, illetve füzet.⁷³

63 DÖMÖLKI J. 2017. p. 59.

64 Kelet, 3./16./ évf. 3. sz. (1891. márc. 25.) p. 70.

65 PATAKY L.-né 1967. p. 134.

66 WAGNER A. 1913. p. 21–23.

67 BERÉNYI Zs. Á. 1994a. p. 63.

68 A ... jánosrendi szabadkőműves páholyok névjegyzéke 1879/80. p. 70.

69 Hajnal, 5. évf. 8. sz. (1878. okt. 1.) p. 154.

70 Kelet, a Magyarországi Jánosrendi Nagypáholy hivatalos közlöny, 6. évf. 9. sz. (1880. nov. 1.) II. melléklet

71 Kelet, 3./16./ évf. 1. sz. (1891.) mell.; Kelet, 4./17./ évf. 3. sz. (1892. márc. 20.) mell. p. 19.; Kelet, 5./18./ évf. (1893.) mell. p. 21.

72 Kelet, 7./20./ évf. 3. sz. (1895. márc. 15.) mell. p. 26.

73 Kelet, 8./21./ évf. 3. sz. (1896. márc. 20.) mell. p. 28.

Brassó, Három oszlophoz páholy

A Három Oszlophoz nevű szabadkőműves kör 1875. október 21-én alakult, s a következő évben már egy kisebb könyvtárral rendelkezett. 1878-tól már páholyként működött. Nagy figyelmet fordított 1879-ben is könyvtára gyarapítására, és több lapot járatott.⁷⁴

1884-ben is több szabadkőműves lapot (Kelet, Der Zukunft, Die Buda stb.) járatott.⁷⁵

1889 végén könyvtárának állománya 132 kötet, illetve füzet volt.⁷⁶

A 67 szabadkőművesi és 75 profán tartalmú könyvből, illetve füzetből álló páholykönyvtár könyvtárnoka az 1891. március 2-i tisztikar-választáskor Dick Ede lett.⁷⁷

1894-ben már 184 kötetből, illetve füzetből állt⁷⁸ az 1895 elejétől Kühlbrandt Ernő által kezelt könyvtár.⁷⁹

Az 1896. évi tisztújításkor Schlandt Henriket választották könyvtárnoknak.⁸⁰

Budapest, Corvin Mátyás páholy

Az 1869. május 23-án Pesten⁸¹ alakult skót szertartású páholy könyvtára Thoma Mihály Ágoston pesti könyv- és zenemű-kereskedő és Kubinyi Ágoston ajándék könyveiből jött létre. Amikor 1869. december 5-én a második skót szertartású páholy is megalakult Humboldt páholy néven,⁸² Thoma erre is kiterjesztette könyvadományának tulajdonjogát azzal a kikötéssel, hogy ha létrejön a Magyarországi Nagy-Oriens, akkor a könyvtár annak tulajdonába kerüljön.

⁷⁴ Kelet, a Magyarországi Jánosrendi Nagypáholy hivatalos közlönye, 6. évf. 1. sz. (1880. jan. 1.) p. 3.

⁷⁵ BERÉNYI Zs. Á. 2006

⁷⁶ Kelet, 2. /15./ évf. 3. sz. (1890. márc. 10.) p. 84.

⁷⁷ Kelet, 3. /16./ évf. 3. sz. (1891. márc. 25.) p. 67–68., 71.

⁷⁸ Kelet, 7. /20./ évf. 3. sz. (1895. márc. 15.) mell. p. 26.

⁷⁹ Kelet, 7. /20./ évf. 3. sz. (1895. márc. 15.) p. 84.

⁸⁰ Kelet, 8. /21./ évf. 3. sz. (1896. márc. 20.) p. 71.

⁸¹ AIGNER L. 1894. p. 10., 34.

⁸² DÖMÖLKI J. 2017. p. 190.

Az 1869. december 30-i tisztújításkor Nyomárkay Oszkárt választották meg a páholy könyvtárnokának.⁸³

A könyvtárnoki tisztséget 1871–1872 között Aigner Lajos,⁸⁴ 1873-ban Rakovszky István,⁸⁵ az 1870-es évek első felében még Paulay Ede,⁸⁶ majd 1890-ben Feitscher Mór⁸⁷ töltötte be.

A páholy, az 1889 és 1892 közötti évekre vonatkozó jelentése szerint, saját könyvtárát csak 20 kötetben jelölte meg.⁸⁸

Budapest, Deák Ferenc páholy

A páholy 1883-ban alakult meg.⁸⁹ Az 1891. január 30-i tisztújításkor Hacker Bertalant választották meg könyvtárnoknak.⁹⁰ A páholykönyvtárnak ekkor 63 kötete, illetve füzete volt.⁹¹

Az 1895. évi tisztújításkor Kopstein Lajost választották meg könyvtárnoknak.⁹² A páholykönyvtárnak ekkor 28 kötete, illetve füzete volt.⁹³

Budapest, Demokratia páholy

A páholyt a Könyves Kálmán páholyból kivált tagok alapították 1889-ben. Felavatása 1890. április 14-én történt.⁹⁴ Könyvtárában 1894-ben még mindössze 16,⁹⁵ a következő évben 21 kötet, illetve füzet volt.⁹⁶ Fennállása alatt több mint száz saját kiadványt jelentetett meg, melyek könyvtárának állományát is gyarapították.

83 AIGNER L. 1894. p. 43.

84 BERÉNYI Zs. Á. 2005. p. 131.

85 BERÉNYI Zs. Á. 2005. p. 243.

86 Kelet, 22. /35./ évf. 5. sz. (1910. márc. 15.) p. 157.

87 Kelet, 2. /15./ évf. 2. sz. (1890. febr. 10.) p. 42.

88 Kelet, 2. /15./ 3. sz. (1890. márc. 10.) p. 84.; Kelet, 3. /16./ évf. (1891.) mell.; Kelet, 4. /17./ évf. 3. sz. (1892.) mell. 19.; Kelet, 5. /18./ évf. (1893.) mell. p. 21.

89 PATAKY L.-né 1967. p. 101.

90 Kelet, 3. /16./ évf. 2. sz. (1891. febr. 15.) p. 41.

91 Kelet, 5. /18./ évf. (1893.) mell. p. 21.

92 Kelet, 7. /20./ évf. 3. sz. (1895. márc. 15.) p. 82.

93 Kelet, 8. /21./ évf. 3. sz. (1896. márc. 20.) mell. p. 28.

94 Kelet, 2. /15./ évf. 11. sz. (1890. nov. 20.) p. 219–220.

95 Kelet, 7. /20./ évf. 3. sz. (1895. márc. 15.) mell. p. 26.

96 Kelet, 8. /21./ évf. 3. sz. (1896. márc. 20.) mell. p. 28.

Budapest, Eötvös páholy

Az 1877-ben alapított⁹⁷ Eötvös páholy könyvtárosa 1916-ban Harsányi Zsolt volt.⁹⁸

Budapest, Galilei páholy

Az 1871. december 12-én alapított páholy⁹⁹ könyvtárának állománya 1880. június 24-én 1335 kötet, illetve füzet volt.¹⁰⁰ A folyamatos gyarapítás eredményeként 1897-re a páholy könyvtára, amelyet az azévi jelentés szerint sűrűn használtak, már 4703 kötetes volt.¹⁰¹

1904-ben Károlyi György budapesti nyomdájában megjelent a könyvtár katalógusa, *A budapesti Galilei páholy könyvtárának jegyzéke. Katalog der Bibliothek der Loge Galilei in Budapest* címmel 10+86 oldalon, amelyhez egy 20 oldalas használati útmutató is készült.

Az 1873. június 17-i tisztújításkor Litzenmayer Flóriánt választották meg könyvtárnoknak.¹⁰² 1879 és 1891 között Titl István, fővárosi tisztviselő volt a könyvtáros.¹⁰³ 1892-ben és 1893-ban Titl István mellé Jáhl Nándor minisztériumi hivatalnokot is könyvtárnoknak választották.¹⁰⁴ Az 1895. évi tisztújításkor Titl Istvánt és Tahi Antal festőt választották meg könyvtárnoknak, s a következő évben szintén ők kaptak könyvtárnoki megbízást.¹⁰⁵ 1900 és 1909 között Dravits Lipót, a Ganz és Társa Gépgyár malomépítési osztályának mérnöke látta el a páholykönyvtár kezelését, amelyben 1910-ig Patka Kálmán tanító is részt vett.¹⁰⁶

97 PATAKY L.-né 1967. p. 95.

98 BERÉNYI Zs. Á. 2005. p. 188–189.

99 DÖMÖLKI J. 2017. p. 138.

100 Kelet, a Magyarországi Jánosrendi Nagypáholy hivatalos közlönye, 6. évf. 9. sz. (1880. nov. 1.) 2. mell.

101 Kelet, 10. /23./ évf. 4. sz. (1898. ápr. 20.) p. 126–127.

102 Szabadkőművesi Figyelő, 1 évf. 12. sz. (1873. júl. 1.) p. 138.

103 A... jánosrendi szabadkőműves páholyok névjegyzéke 1879/80. sz. k. évre. p. 70.; Kelet, 3. /16./ évf. 2. sz. (1891. febr. 15.) p. 40.

104 Kelet, 4. /17./ évf. 1. sz. (1892. jan. 20.) p. 18.; Kelet, 5. /18./ évf. 3. sz. (1893. márc. 20.) p. 66.

105 Kelet, 7. /20./ évf. 2. sz. (1895. febr. 20.) p. 53.; Kelet, 8. /21./ évf. 2. sz. (1896. febr. 20.) p. 38.

106 Kelet, 21. /34./ évf. 11. sz. (1909. okt. 1.) p. 338.; Kelet, 22. /35./ évf. 7. sz. (1910. ápr. 15.) p. 211.

1913. december 16-án avatták fel a Margit körút 44. sz. alatt elkészült új páholyházat, amelynek emeleti részén kapott helyet a társalgó, a könyvtár, a múzeum és az irodák. A Tanácsköztársaság alatt a páholy nem működött, helyiségeit elfoglalták, de a páholykönyvtár szabadkőműves vonatkozású műveit sikerült külön helyen megőrizni. Amikor a belügyminiszteri rendelet értelmében 1920. május 20-án egy tiszti különítmény lefoglalta a páholyház helyiségeit, a könyvtárban maradt kb. négyezer kötetnyi „profán” művet – miniszteri rendeletre – a nemzeti múzeum könyvtárába szállították, ahol csak 1929 második felében vették ki a könyveket a ládákából, de feldolgozásuk még ekkor sem történt meg.¹⁰⁷

Budapest, Hajnal páholy

A páholyt 1902. október 22-én alapították a Galilei páholy leánypáholyaként.¹⁰⁸ A Galilei és a Hajnal páholy Margit körúti páholyházában 1920 májusának végén foglalták le a kb. négy, más közlemény szerint öt–hat-ezer kötetes közös könyvtárt,¹⁰⁹ amelyet a nemzeti múzeum könyvtárába szállítottak.¹¹⁰

Budapest, Haladás páholy

Az 1871. május 20-án alapított páholy¹¹¹ 1902. évi tisztújításakor Bruck Zsigmondot választották meg könyvtárosnak.¹¹²

Budapest, Humboldt páholy

Thoma Mihály Ágoston pesti könyv- és zenemű-kereskedő könyvaján-déka alapozta meg az 1869 májusában alakult, skót szertartású Corvin Mátyás páholy könyvtárát. Ennek a könyvtárnak lett rövid ideig résztulajdonosa az 1869. december 5-én alapított Humboldt páholy,¹¹³ mivel Thoma erre a páholyra is kiterjesztette könyvadományának tulajdonjogát,

107 A budapesti Galilei páholy páholyháza. URL: https://szk.miraheze.org/wiki/A_budapesti_Galilei_p%C3%A1holy_p%C3%A1holyh%C3%A1za (2024. március 2.); ZSINKA F. 1930. p. 321., 323.

108 DÖMÖLKI J. 2017. p. 300.

109 Nemzeti Ujság, 2. évf. 129. sz. (1920. máj. 30.) p. 1.

110 ZSINKA F. 1930. p. 321., 323.

111 DÖMÖLKI J. 2017. p. 135.

112 Kelet, 14. /27./ évf. 2. sz. (1902. febr. 20.) p. 58.

113 DÖMÖLKI J. 2017. p. 190.

de azt is kikötötte, hogy ha létrejön a Magyarországi Nagy-Oriens, akkor a könyvtár annak tulajdonába kerüljön.¹¹⁴

Budapest, Könyves Kálmán páholy

Az 1872. március 24-én alapított páholy¹¹⁵ 1895. február 26-án elhatározta, hogy „könyvtár alapításának kezdeményezése céljából ezentúl minden beérkező könyvet és füzetet a gazda jegyzékbe foglaljon”.¹¹⁶

Budapest, Madách páholy

Az 1902. május 31-én megalakult páholy még az évben létrehozta könyvtárát, melyet folyamatosan gyarapított.¹¹⁷

Berényi Zsuzsanna Ágnes, a páholy történetének feldolgozója írja a páholy könyvtáráról: „Keltezés nélküli könyvjegyzék található a páholy levéltári anyagában. Ezeket a könyveket – csaknem valamennyi a szabadkőműves-ségre vonatkozik – a nagypáholy könyvtára ajándékozta a »Madách« páholy könyvtára részére.”¹¹⁸

Budapest, Régi hívek páholy

1870. november 17-én alakult meg a páholy, amely később felvette Neuschlosz Marcell főmesterének nevét.¹¹⁹

1879-ben Payr Ede Károlyt, a Viktória gőzmalom tisztviselőjét választották meg könyvtárosnak.¹²⁰

1894-ben könyvtárának állománya 1130 kötet, illetve füzet volt.¹²¹

114 AIGNER L. 1894. p. 34.

115 DÖMÖLKI J. 2017. p. 150.

116 Kelet, 7./20./ évf. 4. sz. (1895. ápr. 15.) p. 117.

117 DÖMÖLKI J. 2017. p. 290–294.

118 BERÉNYI Zsuzsanna Ágnes: A Madách-páholy története. URL: <http://madach.hu/old/ranulmanyok/SzimposiumVI/9.htm> (2024. február 15.)

119 DÖMÖLKI J. 2017. p. 125.

120 Kelet, 25./38./ évf. 11. sz. (1913. szept. 1.) p. 283.

121 Kelet, 7./20./ évf. 3. sz. (1895. márc. 15.) mell. p. 26.

Budapest, Zur Grossmuth páholy

A páholy 1872-ben alakult,¹²² neve előfordult csak „Grossmuth” formában is.

Könyvtárának kezelésével 1874-ben Rosenberg (1881-től Révai) Leó könyvkereskedő volt megbízva.¹²³

1891-ben és 1892-ben mindössze 20 kötettel, illetve füzettel rendelkezett.¹²⁴

1893-ban a Zur Grossmuth a nevét Comeniusra változtatta,¹²⁵ majd 1907. október 22-én úgy határozott, hogy a Grossmuth páholytól megmaradt jelvényeket és emlékeket átengedi a Nagypáholy múzeumának, továbbá a Nagypáholy könyvtárának átadja az addig összegyűlt könyveket és kiadványokat.¹²⁶

Debrecen, Haladás páholy

Az 1875. szeptember 24-én alapított páholy¹²⁷ könyvtárában 1889-ben 149,¹²⁸ 1890-ben 155 kötet volt.¹²⁹ Gyarapításukra úgy tűnik több éven át nem volt mód, mivel 1891 és 1895 közötti éves jelentések állandóan csak 142 kötet, illetve füzet meglétét tartalmazzák.¹³⁰

Az 1892. évi tisztújításkor dr. Balkányi Ede orvost választották meg iratárnoknak és könyvtárosnak,¹³¹ 1895-ben és 1896-ban László Albert könyvkereskedő lett a könyvtárnok.¹³²

122 SPEKNER E. 1981. p. 392.

123 BERÉNYI Zs. Á. 2005. p. 247–248.

124 Kelet, 4. /17./ évf. 3. sz. (1892. márc. 20.) mell. p. 19.; Kelet, 5. /18./ évf. (1893.) mell. p. 21.

125 SPEKNER E. 1981. p. 392.

126 Kelet, 19. /32./ évf. 14. sz. (1907. dec. 5.) p. 298.

127 DÖMÖLKI J. 2017. p. 168.

128 Kelet, 2. /15./ évf. 3. sz. (1890. márc. 10.) p. 84.

129 Kelet, 3. /16./ évf. 1. sz. (1891.) mell.

130 Kelet, 4. /17./ évf. 3. sz. (1892. márc. 20.) mell. p. 19.; Kelet, 5. /18./ évf. (1893.) mell. p. 21.; Kelet, 7. /20./ évf. 3. sz. (1895. márc. 15.) p. 26.; Kelet, 8. /21./ évf. 3. sz. (1896. márc. 20.) mell. p. 28.

131 Kelet, 4. /17./ 3. sz. (1892. márc. 20.) p. 76.

132 Kelet, 7. /20./ évf. 2. sz. (1895. febr. 20.) p. 53.; Kelet, 8. /21./ évf. 3. sz. (1896. márc. 20.) p. 71.

Győr, Kisfaludy Károly páholy

A páholyt 1871-ben alapították, törvényesen 1872. március 20-án ismer-
te el a Magyarországi Jánosrendi Nagypáholy.¹³³

1873 januárjában a tagok szabadkőműves témájú, illetve szépirodalmi és
bölcseleti művekből páholykönyvtárt alapítottak. Valamennyi szabad-
kőműves lapra előfizettek. Az alapításhoz Ehler Antal 100, König Károly
50 forinttal járult hozzá, de a többi tag is adományozott kisebb-nagyobb
összeget.¹³⁴

A páholy 1876. augusztus 1-jéig működött.¹³⁵

Kaposvár, Berzsenyi Dániel páholy

A kaposvári páholy 1902. november 30-án alakult meg és 1903. május
20-én lett a Magyarországi Symbolikus Nagypáholy által felavatva. Az
1904. február 21-jei tisztújítását követően az új vezetőség elhatározta
egy szabadkőműves könyvtár létrehozását, hogy „intézményünk múltját
jobban megismerve, abból meríthessünk erőt, eszmét, tápot a jövő
munkáinkhoz.”¹³⁶

A belügyminiszter által 1920-ban felosztatott páholykönyvtára ekkor 102
magyar nyelvű és 127 idegen nyelvű kötetből állt. „Az idegennyelvű mun-
kák között számos évkönyv, jelentés volt található s a szimbolikus nagy
páholyok alapszabályai stb. a könyvtárban. A magyar nyelvű kiadványok
közül pedig a hazai szabadkőműves nagypáholyok névjegyzékei, jelenté-
sei és házszabályai foglaltak helyet, s számtalan mozgalomtörténeti mű és
kiadvány a szabadkőművesség lényegéről, a gyermekvédelemről, a polgári
házasságról, a választójogi reformról, a halottégetésről, az ifjúság nevelé-
séről, a párbajról, a vallásról stb., majd Croce, Spencer Herbert, Henry
Ford, Darwin, Pascal, Cervantes, a magyarok közül pedig Lenhossék
Mihály, Baksay Sándor, Vikár Béla, Széchenyi István, Fraknoi Vilmos,
Görgey Artúr, Zrínyi Miklós, Eötvös József, Kossuth Lajos, Kós Károly,
Márki Sándor néhány kötete. A helyi szerzők közül a könyvállományban

133 DÖMÖLKI J. 2017. p. 149.

134 Kelet, I. évf. 1. sz. (1873. febr. 1.) p. 10–11.

135 DÖMÖLKI J. 2017. p. 149.

136 ANDRÁSSY A. 1990. p. 75–76.

foglalt helyet Bergel József: Kaposvár 40 éve című abszolutizmuskori füzeté is.”¹³⁷

A páholyházban lévő állomány a levéltárba került, ahonnan 1933-ban a főispán felküldette a belügyminisztériumba.¹³⁸

Kassa, Resurrexit páholy

Az 1899. február 25-én megalapított¹³⁹ páholy kérésére a Magyarországi Szimbolikus Nagypáholy Szövetségének 1902. május 5-i ülésén megengedte, hogy a kassai páholy megkaphassa a Nagypáholy könyvtárában lévő felesleges szabadkőművesi kiadványokat.¹⁴⁰

Késmárk, Testvéri lánc a Kárpátok tövében kör

Az 1894. augusztus 18-án¹⁴¹ késmárki és szepesbélai tagokkal¹⁴² megalakult kör 1898-ban szabadkőművesi könyvtár létrehozását határozta el. Még ebben az évben Gelléri Mór, a budapesti Demokratia páholy helyettes főmestere 110 kötetből álló, 88 szabadkőművesi témájú művet ajándékozott a kör könyvtárának.¹⁴³

Késmárk, Szepes páholy

A Testvéri lánc a Kárpátok tövében nevű szabadkőművesi kör tagjai 1899. április 29-én alapíthatták meg Szepes néven¹⁴⁴ páholyukat, amelynek tagjai bizonyára továbbra is megőrizték és használták a kör szakkönyvtárát.

Kolozsvár, Unió páholy

Az 1886. május 30-án alapított páholy¹⁴⁵ 90 kötetes könyvtárának katalógizálását 1893-ban végezte el Merza Lajos mérnök.¹⁴⁶ Az 1895. év eleji

137 KANYAR J. 1983. p. 183.

138 KANYAR J. 1983. p. 183–184.

139 GRÓSZ S. 1924. p. 11.

140 Kelet, 14. /27./ évf. 5. sz. (1902. máj. 20.) p. 156.

141 Kelet, 10. /23./ évf. 5. sz. (1898. máj. 30.) p. 162.

142 Kelet, 7. /20./ évf. 4. sz. (1895. ápr. 15.) p. 123.

143 Kelet, 11. /24./ évf. 3. sz. (1899. márc. 20.) p. 71.

144 DÖMÖLKI J. 2017. p. 285.

145 DÖMÖLKI J. 2017. p. 214.

146 BERÉNYI Zs. Á. 2005. p. 226.

tisztújításkor őt választották meg könyvtárnoknak.¹⁴⁷ A következő évben már a kolozsvári Egyetemi könyvtár könyvtárosa, Gyalui Farkas lett a páholy megválasztott könyvtárnoka - valószínűleg folyamatosan egészen 1902-ig.¹⁴⁸

A főként a testvérpáholyok adományaiból gyarapodó könyvtárt, benne 181 művet 295 kötetben, 1903-ban rendezte Asztalos Károly polgári iskolai rajztanár.¹⁴⁹

1907-ben a páholykönyvtár részben ajándékozással, részben vásárlás útján nyolc kötettel gyarapodott.¹⁵⁰

1911-ben Ravasz László református lelkész volt a páholykönyvtár kezelője.¹⁵¹

Lugos, Dél páholy

A páholy – hosszas előkészületek után – 1908. június 4-én alakult meg.¹⁵²

1912-ben több szabadkőműves témájú művet rendelt meg könyvtára számára.¹⁵³

Máramarossziget, Tisza páholy

A páholyt 1877. január 17-én alapították, majd 1887-ben megszüntették működését. 1911. február 2-án alakultak újjá,¹⁵⁴ és ezzel egy időben lerakták egy szabadkőművesi könyvtár alapját.¹⁵⁵

147 Kelet, 7. /20./ évf. 2. sz. (1895. febr. 20.) p. 53.

148 Kelet, 8. /21./ évf. 4. sz. (1896. ápr. 20.) p. 94.; BERÉNYI Zs. Á. 2005. p. 185–186.

149 Kelet, 16. /29./ évf. 2. sz. (1904. febr. 20.) p. 49–52.; Kelet, 15. /28./ évf. 2. sz. (1903. febr. 20.) p. 46.

150 Kelet, 20. /33./ évf. 3. sz. (1908. febr. 10.) p. 48.

151 BERÉNYI Zs. Á. 2005. p. 244–245.

152 Kelet, 20. /33./ évf. 13. sz. (1908. okt. 20.) p. 303.

153 Kelet, 25. /38./ évf. (1913.) mell. p. 51.

154 Kelet, 23. /36./ évf. 3. sz. (1911. febr. 15.) p. 84.

155 Heti Szemle, 20. évf. 9. sz. (1911. márc. 1.) p. 3–4.

Mezőtúr, Kossuth Lajos páholy

Az 1905-ben alakult páholy saját páholyházzal rendelkezett, amelyben könyvtára is helyet kapott.¹⁵⁶

Nagykanizsa, Munka páholy

Az 1878-tól jótékonyági egyesületként,¹⁵⁷ 1884-től szabadkőművesi körként¹⁵⁸ működő Kelle (a német szó vakolókanalat jelent) tagjai alapították 1889. október 18-án.¹⁵⁹ Könyvtárában 1889-ben 650,¹⁶⁰ 1890-ben 834,¹⁶¹ 1891-ben és 1892-ben pedig 815,¹⁶² 1894-ben 1400,¹⁶³ 1895-ben, viszont csak 70 kötet, illetve füzet szerepel az évi jelentésében.¹⁶⁴

Nagyvárad, László király páholy

Az 1876. október 29-én alapított László Király páholy¹⁶⁵ könyvtárosa 1879-ben dr. Kálmán Izidor orvos volt.¹⁶⁶

Könyvtára 1883-ban 252,¹⁶⁷ 1890-ben és 1892-ben 295,¹⁶⁸ 1895-ben 225¹⁶⁹ kötetből állt. Az 1896-ban újrászerveződő páholy¹⁷⁰ tisztújításakor Wachsmann Albert drogistát választották meg könyvtárnoknak.¹⁷¹

Az 1902-ben felavatott páholyházban a könyvtárt a nagy étkezőteremtől egy szétszedhető, fából készült fal választotta el, így az étkezőt – ha kellett – meg lehetett bővíteni a könyvtár helyiségeivel.¹⁷²

156 Kelet, 22./35./ évf. 1.sz. (1910. jan. 15.) p. 25–26.

157 NÉMETH L. 1997. p. 241.

158 Hajnal, 11. évf. 2. sz. (1884. febr. 1.) p. 28.

159 DÖMÖLKI J. 2017. p. 262.

160 Kelet, 2./15./ évf. 3.sz. (1890. márc. 10.) p. 84.

161 Kelet, 3./16./ évf. 1.sz. (1891.) mell.

162 Kelet, 4./17./ évf. 3.sz. (1892. márc. 20.) mell. p. 19.; Kelet, 5./18./ évf. (1893.) mell. p. 21.

163 Kelet, 7./20./ évf. 3.sz. (1895. márc. 15.) mell. p. 26.

164 Kelet, 8./21./ évf. 3.sz. (1896. márc. 20.) mell. p. 28.

165 DÖMÖLKI J. 2017. p. 174–184.

166 A ... jánosrendi szabadkőműves páholyok névjegyzéke 1879/80. p. 61–62.

167 Hajnal, 11. évf. 2. sz. (1884. febr. 1.) p. 26.

168 Kelet, 3./16./ évf. 1.sz. (1891.) mell.; Kelet, 4./17./ évf. 3.sz. (1892. márc. 20.) mell. p. 19.; Kelet, 5./18./ évf. (1893.) mell. p. 21.

169 Kelet, 8./21./ évf. 3.sz. (1896. márc. 20.) mell. p. 28.

170 Kelet, 10./23./ évf. 4.sz. (1898. ápr. 20.) p. 119–120.

171 Kelet, 8./21./ évf. 4.sz. (1896. ápr. 20.) p. 94.

172 Kelet, 14./27./ évf. 5.sz. (1902. máj. 20.) p. 178–180.

Pápa, Kölcsey Ferenc páholy

Az 1875 tavaszán alapított páholy¹⁷³ könyvtárnoka 1886-ban P. Szabó Károl református gimnáziumi tanár.¹⁷⁴

Pozsony, Hallgatagság páholy

Az 1872. február 24-én alapított páholy könyvtárosa 1879-ben Éder István nyomdatulajdonos volt.¹⁷⁵

1889-ben és 1890-ben a páholynak 47 kötete, illetve füzete volt.¹⁷⁶

Az 1890. február 1-jei tisztújításkor Drodtleff Rezső könyvkereskedőt választották meg könyvtárnoknak.¹⁷⁷ 1896-ban is még ő a páholy könyvtárnoka.¹⁷⁸

A páholykönyvtár állománya 1891-ben és 1892-ben 339,¹⁷⁹ 1894-ben és 1895-ben 311¹⁸⁰ kötet, illetve füzet.

Pozsony, Testvériség páholy

Az 1902. november 13-án alapított¹⁸¹ páholy könyvtárában 1913-ban 550 szabadkőművesi munka volt és több külföldi szabadkőműves lapot járatott.¹⁸²

173 HUDI J. 2011. p. 26.

174 HUDI J. 2011. p. 39.

175 A... jánosrendi szabadkőműves páholyok névjegyzéke 1879/80. p. 50.

176 Kelet, 2. /15./ évf. 3. sz. (1890. március 10.) p. 84.; Kelet, 3. /16./ évf. 1. sz. (1891.) mell.

177 Kelet, 2. /15./ évf. 3. sz. (1890. márc. 10.) p. 63.

178 Kelet, 8. /21./ évf. 3. sz. (1896. márc. 20.) p. 71.

179 Kelet, 4. /17./ évf. 3. sz. (1892. márc. 20.) mell. 19.; Kelet, 5. /18./ évf. (1893.) mell. p. 21.

180 Kelet, 7. /20./ évf. 3. sz. (1895. márc. 15.) mell. p. 26.; Kelet, 8. /21./ évf. 3. sz. (1896. márc. 20.) mell. p. 28.

181 DÖMÖLKI J. 2017. p. 307.

182 Kelet, 25. /38./ évf. 4. sz. (1913. márc. 25.) p. 131.

Sepsiszentgyörgy, Sicilia páholy

Az 1892. február 26-án alapított¹⁸³ páholy könyvtárában 1894-ben 16,¹⁸⁴ 1895-ben 39¹⁸⁵ kötet, illetve füzet volt.

Sopron, Testvérülés (Zur Verbrüderung/A Testvérüléshez) páholy – később Széchenyi páholy

Az 1869. május 29-én alapított páholy¹⁸⁶ megalakulása után szinte azonnal – válogatott művekkel ellátott – nyilvános, ingyenes könyvtárt alapított a város olvasni vágyó közönsége számára, ugyanakkor volt egy kezdetben szerény terjedelmű szabadkőművesi könyvtára is kizárólag a tagok részére.¹⁸⁷

A páholy könyvtári állománya 1880. június 24-én már 2876 kötetet, illetve füzetet számlált,¹⁸⁸ az 1889 és 1892 közötti éves jelentésekben 4311 kötet, illetve füzet szerepelt.¹⁸⁹ Az 1895. évi jelentés szerint az állomány 3558 darabra csökkent.¹⁹⁰

Az 1896. évi tisztújításon Mally Nándor főreáliskolai tanárt választották meg a páholy könyvtárosának.¹⁹¹

A páholy, 1901-ben nevét Széchenyire változtatta,¹⁹² ezt megelőzően rendezte a tagok által használt páholykönyvtár anyagát Coriáry Béla könyvkötő és Littmann Samu, a Győr-Sopron-Ebenfurti Vasút hivatalnok.¹⁹³

183 DÖMÖLKI J. 2017. p. 268.

184 Kelet, 7. /20./ évf. 3. sz. (1895. márc. 15.) mell. p. 26.

185 Kelet, 8. /21./ évf. 3. sz. (1896. márc. 20.) mell. p. 28.

186 DÖMÖLKI J. 2017. p. 104.

187 Szabadkőművesi Figyelő. 1. évf. 4. sz. (1873. márc. 1.) p. 43–44.

188 Kelet, a Magyarországi Jánosrendi Nagypáholy hivatalos közlönye, 6. évf. 9. sz. (1880. nov. 1.) II. mell.

189 Kelet, 2. /15./ évf. 3. sz. (1890. márc. 10.) p. 84.; Kelet, 3. /16./ évf. 1. sz. (1891.) mell.; Kelet, 4. /17./ évf. 3. sz. (1892. márc. 20.) mell. p. 19.; Kelet, 5. /18./ évf. (1893.) mell. p. 21.

190 Kelet, 8. /21./ évf. 3. sz. (1896. márc. 20.) mell. p. 28.

191 Kelet, 8. /21./ évf. 3. sz. (1896. márc. 20.) p. 71.

192 DÖMÖLKI J. 2017. p. 105.

193 Kelet, 13. /26./ évf. 2. sz. (1901. febr. 20.) p. 59.

A Magyar Országos Véderő Egyesület (MOVE) még a szabadkőművesség belügyminisztériumi betiltása előtt két hónappal kérvényezte a soproni lakáshivataltól a szabadkőműves páholy helyiségeinek hatósági lefoglalását és kiutalását. A páholy képviselőjének tiltakozása ellenére a lakáshivatal a MOVE-nak ítélte oda az épületet, a páholy könyveit és iratait lefoglalták.¹⁹⁴

Szabadka, Alkotás páholy

A páholyt 1910. szeptember 29-én alapították. A következő év elején könyvtárunk létrehozása érdekében ajándékkönyveket kérve körlevéllel fordultak a meglévő páholyokhoz. Számos művet kaptak a salzburgi Mozart-kör, az Eötvös, a Treue, a Felvidék, a László király, a Bethlen Gábor, az Árpád és a Losonczy páholytól, továbbá több más páholy is ígéretet tett ajándékművek küldésére.¹⁹⁵

Szeged, Árpád, a Testvériséghez páholy

Az 1870. május 29-én alapított páholy¹⁹⁶ 1871-ben hozta létre könyvtárát,¹⁹⁷ amely 1895-ben 93 kötetből, illetve füzetből állt.¹⁹⁸

Könyvtárnoka 1873-ban Abeles József orvos volt.¹⁹⁹ Az 1890. évi tisztújításkor Cziklay János takarékpénztári főkönyvelőt,²⁰⁰ az 1891. évi tisztújításkor pedig Tóth Gyulát választották meg a könyvtár kezelőjének.²⁰¹ 1919-ben, a 159 tagú páholy könyvtárosa Láncki Adolf kereskedelmi iskolai tanár volt.²⁰²

194 Nemzeti Újság, 2. évf. 56. sz. (1920. márc. 5.) p. 6.; Előre (New York, Cleveland, Chicago. Bridgeport, Detroit), Vol. 16. no. 2926. (1920. szept. 13.) p. 3.

195 Kelet, 23./36./ évf. 8. sz. (1911. máj. 15.) p. 237–238.

196 PATAKY L.-né 1967. p. 69.

197 Kelet, 9./22./ évf. 1. sz. (1897. jan. 20.) p. 17.

198 Kelet, 8./21./ évf. 3. sz. (1896. márc. 20.) mell. p. 28.

199 Kelet, 1873. 1. évf. 1. sz. mell.

200 Kelet, 2./15./ évf. 1. sz. (1890. jan. 16.) p. 15.

201 Kelet, 3./16./ évf. 3. sz. (1891. márc. 25.) p. 71.

202 PÉTER L. 1984b. p. 275.

Szeged, Szeged páholy

A páholyt az Árpád, a Testvériséghez nevű páholyból kivált tagok alapították 1910. március 12-én. 1919-ben könyvtárnoka Valihora István bankigazgató volt.²⁰³

Szolnok, Alföld páholy

Az 1891. október 18-án alapított páholy²⁰⁴ 1897 első negyedében szervezte meg könyvtárát a Nelhibel Edétől ajándékozott nagymennyiségű szabadkőműves munkából, és folyóiratokból. A páholy azt tervezte, hogy folyamatosan fogja tovább gyarapítani könyvtárát.²⁰⁵

Temesvár, Losonczy páholy

Az 1899. február 19-én alapított²⁰⁶ páholy a következő év elején a Kelet című lapon keresztül arra kérte a páholyokat, hogy kiadványukat küldjék meg könyvtáruk számára.²⁰⁷

1902 áprilisában a Nagypáholy Szövetségtanácsa hozzájárult ahhoz, hogy a Nagypáholy könyvtárban lévő felesleges művekből a Losonczy páholy titkára megkaphassa a könyvtáruk számára kiválasztott műveket.²⁰⁸

Törökszentmiklós, Akác páholy

Az 1875-ben alapított páholy²⁰⁹ megalakulása után a páholy tagjai számára könyvtárt állított fel, amely szép gyarapodásnak indult.²¹⁰

A páholy 1893-ig működött.²¹¹

203 PÉTER L. 1984b, p. 275.

204 PATAKY L.-né 1967, p. 113.

205 Kelet, 9. /22./ 4. sz. (1897. ápr. 15.) p. 196.

206 DÖMÖLKI J. 2017, p. 281.

207 Kelet, 12. /25./ évf. 2. sz. (1900. febr. 20.) p. 61.

208 Kelet, 14. /27./ évf. 4. sz. (1902. ápr. 25.) p. 108.

209 PATAKY L.-né 1967, p. 91.

210 Hajnal, 3. évf. 11. sz. 1876. nov. 20, p. 160–161.

211 PATAKY L.-né 1967, p. 91.

Újpest, Világosság páholy

Az 1888. december 27-én alapított páholynak²¹² a megalakulást követő évben Váradi Ignác helybeli fényképész (tulajdonjogának fenntartása mellett) mintegy 1200 kötetet benne kb. 240 régebbi és újabb szabadkőművesi munkát engedett át használatra a páholy tagjainak.²¹³

A páholykönyvtár kezelője 1891-ben és 1892-ben Váradi Ignác volt,²¹⁴ az 1600 kötetre gyarapodó könyvtár²¹⁵ könyvtárnoka 1895-ben és 1896-ban pedig Klemnicsek Miklós.²¹⁶

212 DÖMÖLKI J. 2017. p. 225.

213 Kelet, 2. /15./ évf. 2. sz. (1890. febr. 10.) p. 40–41.

214 Kelet, 3. /16./ évf. 2. sz. (1891. febr. 15.) p. 40.; Kelet, 4. /17./ 3. sz. (1892. márc. 20.) p. 76.

215 Kelet, 8. /21./ évf. 3. sz. (1896. márc. 20.) mell. p. 28.

216 Kelet, 7. /20./ évf. 3. sz. (1895. márc. 15.) p. 84.; Kelet, 8. /21./ 3. sz. (1896. márc. 20.) p. 70.

SZABADKÖMŰVESEK A KÖNYVTÁRAKÉRT

Azt a gondolkodásmódot, amely a szabadkőművességet az egyéb jótékonyági tevékenységük mellett a lehetőleg ingyenes, nyilvános népkönyvtárak alapításában, illetve létrehozásának közreműködésében motiválta, jól összefoglalta Székács Antal udvari tanácsosnak, fővárosi bizottsági tagnak, a Deák Ferenc páholy tiszteletbeli főmesterének beszéde, amellyel Budapesten, 1913. december 27-én, a páholy nevében átadta Bárczy István polgármesternek a Fővárosi Könyvtár első, Almássy téri fiókkönyvtárát:

„A Deák Ferenc szabadkőműves-páholy olyan férfiak társasága, kik csendben és névtelenül szokták munkájukat végezni. Mint a tenger parányi munkásai, hullámokkal és viharokkal dacolva, felépítik korallszigeteiket, hogy azokon élet és kultúra gyökeret verjen, úgy ennek a páholynek szerény munkásai is a mindennap küzdelmei között fáradhatatlanul építik a kultúrának termékeny szigeteit. Ezen kulturszigetek egyike ez a kis könyvtárápület, melyet a Deák Ferenc-páholy szeretett fővárosunknak felajánl. Ha ezt ma nem csendben és nem névtelenül teszi, ennek megvan a maga jelentősége. Nem magunkra kívánjuk vonni a közfigyelmet, hanem fővárosunk és hazánknek a kortól elmaradt és elhanyagolt könyvtárügyére, népművelő intézményeink eme bántó fogyatékosságára. Míg a művelt nyugaton mindenütt az ingyenes könyvtárak és olvasótermek a népművelődésnek fontos és kipróbált eszközei, míg Amerikában és Angliában a városoknak joguk van külön könyvtáradót szedni, a free libraryk és public libraryk fenntartására és gyarapítására, míg milliókra menő magánadományokból, valamint az államok és városok áldozatkészségéből minden civilizált államban és városban gondoskodnak a nép szellemi táplálékáról, nálunk e téren úgyszólván semmi sem történt. Ha nem is fogadjuk el Schmollernek, a híres német nemzetgazdásznek tételét, mely szerint minden szociális különbség kiinduló pontjában nem egyéb, mint műveltségfokozati különbség. S mégis kétségtelen, hogy a szociális különbségeket és ellentéteket enyhítjük, a létért való küzdelmet megkönnyítjük, ha a nép szélesebb rétegeit is ellátjuk a tudás fegyvereivel. A nyilvános könyvtáraknak legértékesebb kultúrpedagógiai haszna pedig abból áll, hogy a népet rávezetik az önművelés útjára, hogy nemcsak az elmét, hanem az

energiát is fejlesztik és hogy nemesebb szórakozást nyújtva, az ízlést és esztétikai érzéket kiművelik. Ezen megfontolások vezették a Deák Ferenc páholyt, midőn elhatározta, hogy 25 éves fennállásának emlékére Budapest székesfővárost megajándékozza ezzel a külföldi mintára készült nyilvános könyvtár- és olvasóteremmel, melyet a példásan vezetett fővárosi könyvtár lesz hivatva, mint fiókkönyvtárt, a nála megszokott szociálpedagógiai hozzáértéssel kezelni.”²¹⁷

Minden bizonnyal hasonló gondolatok, hasonló eszmék motiválták azokat a szabadkőműveseket, akik programjukba vették népkönyvtár alapítását, létrehozásának szorgalmazását, illetve közreműködtek megvalósításukban.

Magyarország első nyilvános, ingyenes, válogatott művekkel ellátott népkönyvtárát a soproni Testvérülés páholy alapította és működtette 1870 és 1914 között a város olvasni vágyó közönsége számára. (A páholy a nevét 1901-ben Széchenyi-re változtatta.)²¹⁸

Három évvel később Dolinay Gyula hírlapíró, aki ekkor már valószínűleg a Hungária páholy tagja volt,²¹⁹ a népiskolákhoz kapcsolódó, ponyvairodalomtól mentes könyvtárak létrehozását javasolta a Hon című lap tárca-rovatában: „Állítsunk a népiskolák mellé népiskolai és népkönyvtárakat, melyek jól megválogatott darabjait gyermek és felnőtt egyaránt díj nélkül olvashassa.”²²⁰

Az Ellenőr című lap 1876 december végi száma adott hírt a Népkönyvtárak Alapítására és Terjesztésére Alakult Központi Bizottság megalakulásáról: „A népkönyvtárak terjesztése s népszerű tudományos előadások rendezése végett Berecz Antal, Bója Gergely, Dömötör János, György Aladár, Molnár Aladár, Péterfy Sándor, P. Szatmáry Károly, Schwarcz Gyula és Türr István kezdeményezése folytán ismert nevű szakférfiakból egy állandó központi bizottság alakult Budapesten, mely most küldi szét a népkönyvtárak alapítása, szervezése s kezelése tárgyában készített kidolgozott

217 Világ, 4. évf. 306. sz. (1913. dec. 28.) p. 11–12.

218 A soproni népkönyvtárra vonatkozó adatokat lásd a későbbi soproni fejezetben.

219 BERÉNYI Zs. Á. 2008 p. 29.

220 A Hon, 11. évf. 208. sz. (1873. szept. 11.) p. 1.

utasításait, úgyszintén azon művek sorjegyzékét, melyeket ily könyvtárak számára hasznosnak s ajánlhatónak tart.²²¹

A központi bizottság létrehozásának kezdeményezői közül Berecz Antal ekkor a Szent István páholy főmestere,²²² Dömötör János és P. Szatmáry Károly a Corvin Mátvás páholy tagja,²²³ Türr István pedig a Corvin Mátvás páholy korábbi főmestere volt.²²⁴

Dolinay Gyula, aki 1878 szeptemberétől 1879 júniusáig szerkesztette az Iskolai és Népkönyvtár című havi folyóiratot, önálló, 77 oldalas füzetes kiadványban is foglalkozott az iskolai- és népkönyvtárak kérdésével az 1879-ben általa kiadott, *Könyvet a népnek!* című részletes tanulmányában.

Ugyanebben az évben, 1879-ben, a nagyváradai László király páholyban tartotta meg felolvasását Berkovits Ferenc, *Tanulmány a népkönyvtárakról* címmel. Berkovits, aki ebben az időszakban a páholy szónokája volt, elméleti és gyakorlati szempontok alapján tárgyalta témáját és hangsúlyozta a népkönyvtárak fontosságát, megszervezésének mielőbbi szükségességét. Olyan ügynek tartotta, amelynek felkarolása a szabadkőművesség legmagasztosabb hivatása közé sorolható.²²⁵

A budapesti Demokratia páholyban 1898-ban tartotta meg *A népkönyvtárakról* című előadását Gyulay Béla, az V. kerületi községi polgári leányiskola igazgatója, a páholy tagja, melyben kifejtette, hogy „az iskola is csak akkor felel meg feladatának, ha nyilvános, ha szabad, ha mindenkinek könnyen rendelkezésére áll. A könyvtár is csak úgy lesz igazán a tudás aranybányája, az öröm és üdülés forrása és a tökéletességre vezető út, ha minden rangú vagy rendű és korú embernek ingyen rendelkezésére áll.” Külföldi példákon mutatta be a városi nyilvános közkönyvtárak létesítését és működését, majd a hazai félbemaradt törekvések ismertetése után két pontban sorolja fel, hogy szerinte mit tegyen a szabadkőművesség a népkönyvtárak ügyében: „1. Ha akár a képviselőházban, akár a székesfővárosi közgyűlésen, akár egyletekben vagy magántársaságban fölmerül a népkönyvtárak eszméje, pártoljuk azt minden erőnkkel, esetleg tegyünk

221 Ellenőr, 8. évf. 354. sz. (1876. dec. 23.) p. 3.

222 BERÉNYI Zs. Á. 2005. p. 147.

223 HUSZÁR K. 1912. p. 15., 72.

224 BERÉNYI Zs. Á. 2005. p. 269–270.

225 Hajnal, 6. évf. 2. sz. (1879. febr. 1.) p. 36.

magunk kezdeményező lépéseket. 2. Segítsünk magunk is valósággal, – ne csak szép szóval a népen: állítsunk itt, saját épületünkben mielőbb egy népkönyvtárt és vele kapcsolatban nyissunk egy olvasóhelyiséget.”²²⁶

1900 januárjában Berkovits Ferenc, aki tíz éves főmesteri tevékenysége után ekkor már a nagyváradi László király páholy tiszteletbeli főmestere volt, a helyi Szabadság című lap egyik vasárnapi számában közölt kétoldalas cikkében azt fejtegette, hogy a ponyvairodalom térhódítása elleni mozgalomban fontos szerep jut a népkönyvtáraknak, mivel ezek „szembeszállhatnak a ponyvairodalommal, főleg, ha úgy vannak szervezve, hogy a nép a könyvtárakban elhelyezett szellemi termékekhez könnyen és ingyen hozzájuthat, mert a könnyen hozzáférhető és ingyenesen nyújtott művekkel a ponyvairodalom már sokkal nehezebben versenyezhet.”²²⁷

Külföldi példák nyomán 1899-ben alakult meg Budapesten az Uránia Magyar Tudományos Egyesület, amely „feladatául a tudományok és művészetek népszerűsítését és terjesztését, a szélesebb néptömegek tájékoztatását vállalta.”²²⁸ Az egyesület felkérésére a Magyarországi Symbolikus Nagypáholy Szövetség tanácsa 1900. március 5-i ülésén határozta el, hogy 200 koronával alapító tagként belép az Uránia Magyar Tudományos Egyesületbe és a páholyokat is felhívta az egyesület támogatására.²²⁹

Az egyesület 1907-ben kezdte meg a munkásgimnáziumok megszervezését először Budapesten, majd az egész országban. Az általuk kiadott körlevél „fölsorolja azt a száz vidéki iparúzó várost, amelyben a fölszabadult, de még katonasor előtt álló fiatal segédek számára munkásgimnáziumok nyitása szükséges, és egyszersmind tudatja, hogy az Uránia e városok társadalmának a szó szoros értelmében a kezébe adja az összes eszközöket, amelyekkel a fővárosban már megnyitott munkásgimnáziumhoz hasonló intézményeket fölállíthatnak. Ez eszközök közt első az, hogy az Uránia tizenkét tantárgyat megfelelő kézikönyvekben megírta, melyek mindegyike tizenkét előadásra és ugyanannyi füzetre oszlik, amelyeket előadás után szétosztanak. Minden előadáshoz 50–70 szövegekpet is küld az Uránia,

226 GYULAY B. 1898

227 BERKOVITS F. 1900

228 KIRÁLYFÖLDI E. 1981. p. 237.

229 Kelet, 12. /25./ évf. 3. sz. (1900. márc. 25.) p. 78.

vetítés céljából, kölcsönképpen.”²³⁰ Az előadásokat októbertől március végéig az esti órákban, illetve vasárnap tartották, a hallgatók a végén nyilvános vizsgát tettek.²³¹

A helyi páholyok tagjai aktívan részt vettek a munkásgimnáziumok szervezésében, működtetésében. Például Budapesten, a II. kerületben a Galilei páholy alapította és működtette,²³² a debreceni Haladás páholy bizottságot hozott létre a munkásgimnázium előkészítésére,²³³ a dévai Hunyad páholy kezdeményezte és alapította meg a helyi munkásgimnáziumot²³⁴ stb.

A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa a kezdetektől, 1908-tól fogva évenként támogatta a munkásgimnáziumok könyvtárral való felszerelését. A könyvtárral ellátottak száma 1916-ra 60-ra emelkedett összesen 25 260 kötettszámmal, amelyből 16 210 volt az államsegélyből beszerzett, míg 9050 kötet magánadományból származott.²³⁵

Az 1909. június 12-én megalakult²³⁶ budapesti Kazinczy páholy munkaprogramjában egyebek mellett az is szerepelt, hogy a szabadkőműves eszmék terjesztése érdekében nagyszabású országos egyesületet fog létesíteni, és ha anyagi ereje lehetővé teszi, akkor Budapesten és az egyesület vidéki fiókjainak területén olyan könyvtárakat létesít, amelyek vándorkönyvtári rendszer alapján működnének. E könyvtárak anyagát „elsősorban az egyesület kiadványai, továbbá egyéb, a felvilágosodást, szellemi haladást terjesztő társadalmi, természettudományi, szépirodalmi és művelődéstörténelmi munkák alkotnák.” Az egyesületi tagoknak a könyvtár használata díjtalan lett volna, másoknak évi illetéket kellett volna fizetniük.²³⁷ A tervezett országos egyesület Országos Ismeretterjesztő Társulat néven, 1911. április 23-án tartotta alakuló közgyűlését. Programjában valóban szerepelt, hogy „Budapesten nagy könyvtárat létesít, a vidéken pedig vándorkönyvtárakat szervez”,²³⁸ de ilyen intézmények létrejöttéről nincsen adatunk.

230 Budapesti Hírlap, 27. évf. 150. sz. (1907. jún. 25.) p. 13.

231 Magyarország, 15. évf. 43. sz. (1908. febr. 18.) p. 14.

232 Jelentés a Magyarországi Symbolikus Nagypáholy 1912. évi működéséről és ügyvezetéséről. Budapest. p. 21.

233 Kelet, 21. /34./ évf. 3. sz. (1909. febr. 15.) p. 65.

234 Jelentés a Magyarországi Symbolikus Nagypáholy 1912. évi működéséről és ügyvezetéséről. Budapest. p. 55.

235 Uránia, 17. évf. 4. sz. (1916) p. 138.

236 PATAKY L.-né 1967. p. 141.

237 Kelet, 22. /35./ évf. 3. sz. (1910. febr. 15.) p. 82–86.

238 Magyarország, 18. évf. 94. sz. (1911. ápr. 21.) p. 14.

Egyes települések

Arad

Egyesületi kölcsönkönyvtár, városi nyilvános közkönyvtár

Lukácsy Miklósnak, az Aradi Első Takarékpénztár főtitkárának kezdeményezésére 1881 januárjában alakult meg Aradon a magyar kulturális és közművelődési egyesület Kölcsey Egyesület néven. Az aradi 1848-1849-es Forradalom Múzeumának történetét feldolgozó tanulmány így foglalja össze a páholytagok szerepét az egyesület működésében: „egyesület több meghatározó tagja is szabadkőműves volt, így többek között: Lukácsy Miklós [...] Kneffel Károly kereskedő, Tabajdi Károly főispán, Atzél Péter polgármester majd főispán, Rozsnyai Mátyás gyógyszerész, Tiszti Lajos levéltáros, újságíró, Varjassy József polgármester, Barabás Béla országgyűlési képviselő, Edvi Illés László hírlapíró, kereskedelmi és iparkamarai titkár, Institoris Kálmán főjegyző majd polgármester, Marsch Gyula kereskedő, Somogyi Gyula felső kereskedelmi iskolai tanár és Varjassy Árpád királyi tanfelügyelő, a Kölcsey Egyesület elnöke.”²³⁹

Az egyesület könyvtárát a Magyar Minerva 1902-ben megjelent kötete így ismerteti:

„1881-ben, az egyesülettel egyidejűleg keletkezett. Birtokába jutott később Pálffy Sándor aradi ügyvéd körülbelül 400 kötetnyi könyvtára és az aradi írók és hírlapírók feloszlott körének vagy 150 db. könyve. 1897-ben vette meg az egyesület az Atzél Péter-féle 12.000 kötetre becsült könyvtárt, melynek rendezésére és vételárának törlesztésére a vallás- és közoktatásügyi minisztérium 1899-től kezdve évenként 1000 koronát engedélyezett. Állománya 7602 kötet, továbbá a még feldolgozatlan s 15.000 kötetre becsült Atzél Péter-féle könyvtár, úgyszintén az özv. Bodroghy Istvánné és az aradi kaszinó által ajándékozott könyvgyűjtemény, a városi elemi leányiskola egy termében elhelyezve. A könyvtár katalógusa a könyvtár rendezésével egyidejűleg munkába van véve. Használók számára minden hétfőn, csütörtökön és pénteken nyitva van.

²³⁹ ZAKAR P. – OARCEA, F.A. 2011. p. 182.

1900. évi javadalmazása 473 kor.
Könyvtárnok: Takácsy Ferencz.”²⁴⁰

Gyűjteményeit 1912-ben a Kölcsey Egyesület a város tulajdonába engedte át, így az egyesület kb. 5000 kötetes kölcsönkönyvtára, a közel 16 000 kötetből álló Atzél Péter-féle könyvtár és a 4000 kötetes Fábíán-könyvtár képezte az 1913. október 28-án ünnepélyesen átadott Arad sz. kir. város Közművelődési Intézet nyilvános könyvtárának állományát.²⁴¹

Népkönyvtár

A Kölcsey Egyesület 1906-ban, a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa segítségével Arad-Ségán népkönyvtárt is alapított. A szakkatalógussal is ellátott könyvtár 329 műve (374 kötetben) az állami óvodában volt elhelyezve. A 16 évnél idősebb lakosok számára minden kedden a délelőtti és a délutáni órákban díjtalanul állt rendelkezésre. 1910-ben 790 olvasó 904 kötetet kölcsönzött ki. Könyvtárosa ekkor Lantos Miksa községi tanító volt.²⁴²

Baja

Közkönyvtár létesítésének tervbe vétele

Az 1902-ben Honszeretet néven megalakult szabadkőműves kör működési programtervezetében szerepelt egy városi közkönyvtár alapítása is.²⁴³ Megvalósításáról nincs adatunk.

²⁴⁰ Magyar Minerva, 2. évf. 1901–1902. p. 7–8.

²⁴¹ Magyar Könyvszemle, Úf. 23. köt. 1–2. sz. (1915) p. 51.

²⁴² Magyar Minerva, 4. évf. 1904–1911. p. 26.

²⁴³ A Baja keletén dolgozó „Honszeretet” szabadkőműves kör működési programtervezete. Budapest, 1903. p. 21., 26.

Besztercebánya

Népkönyvtár

Az 1878-ban alapított Felvidék páholy népkönyvtárat tartott fenn.²⁴⁴ 1894-ben 32 frt. 05 kr.,²⁴⁵ 1899-ben 38 frt. 84 kr. volt év végén a népkönyvtáralap összege.²⁴⁶

Városi múzeum és könyvtár

Dr. Holesch István, a Felvidék páholy tagja, volt városi főjegyző indítványára határozta el a városi képviselőtestület 1889-ben a városi múzeum létesítését. A vele egyidejűleg keletkezett könyvtár gyarapításához mások mellett Göllner Frigyes gyógyszerész, a Felvidék páholy tagja is hozzájárult.²⁴⁷

Budapest

A Szabad Lyceum könyvtárai

A Szabad Lyceum Tudományt és Ismeretet Terjesztő Társaság 1893-ban alakult meg azzal a céllal, hogy azok részére, akiknek nem állt módjukban rendszeresen iskolába járni, előadásokat, tanfolyamokat rendezzenek.²⁴⁸ A Szabad Lyceum szervezésében 1893 őszétől 1913 nyaráig összesen 3442 előadás hangzott el, amelyen 32 6002 hallgató vett részt.²⁴⁹

A társaság tisztségviselői az 1898-as Magyarország tiszti cím- és névtárában:

„Szabad Lyceum. Tudományos és ismeretterjesztő (Budapesten, Teréz körút 25.)
Tiszt. elnök: Wekerle Sándor dr.
Elnök: Joannovics György.

244 DÖMÖLKI J. 2017. p. 197–198.

245 Kelet, 7. /20./ évf. 3. sz. (1895. márc. 15.) mell. p. 28.

246 Kelet, 12. /25./ évf. 4. sz. (1900. ápr. 20.) p. 132.

247 Magyar Minerva, 2. évf. 1901–1902. p. 26–27.; HUSZÁR K. 1912. p. 25., 32.

248 SZABÓ E. 1982a p. 36.

249 SZABÓ E. 1982b p. 26.

Alelnökök: Alexander Bernát dr., Wartha Vinczéné, Hugonnay Vilma dr., grnő., Gaál Jenő dr.
 Igazgató: Pályi Sándor.
 Titkár: Hegedűs Loránt dr.
 Másodtitkár: Paál Árpád.
 Jogtanácsos: Fränkel Sándor dr.
 Könyvtáros: Mezei Ferencz dr.
 Jegyző: Fellner Frigyes dr.
 Pénztáros: Telek János.
 Számvizsgáló: Balog Ignác dr.

Osztályok.

Irod.-tört.-műv.-oszt. elnöke: Névy László, titkára: Lenkei Henrik.
 Term.-tud., math.-műszaki oszt. elnöke: Entz Géza dr., titkára: Pályi Sándor.
 Orvostudományi oszt. elnöke: Laufenauer Károly dr., titkára: Schuschny Henrik dr.
 Jog- és társadalmi tud. osztály elnöke: Plósz Sándor, titkára: Rónay Sándor dr.
 Keresk. ismeretek oszt. elnöke: Weisz Berthold, titkára: Trautmann Henrik.²⁵⁰

A Szabad Lyceum közkönyvtárait is alapított és működtetett, amelyeket ingyenesen használhattak a környéken élők. A könyvtár kezelői tiszteletdíjban részesültek.

Az akkori VI. kerületben, a Váci úti 21. szám alatti iskolában elhelyezett 630 műből (870 kötetből) álló könyvtár olvasóteremmel és szakkatalógussal rendelkezett. Minden kedden, csütörtökön és szombaton este 6–8-ig és vasárnap délelőtt 10-től 12 óráig rendelkezésre állt. 1910-ben 178 személy 2178 kötetet kölcsönzött ki. Állománya 1912-ben már 945 kötet volt, amelyből 497 személy 1987 kötetet kölcsönzött ki.²⁵¹

Az I. kerületben, a Fehérvári utca 60. szám alatti elemi iskolában elhelyezett 785 kötetes, Joannovics Györgyről elnevezett könyvtár hetente

250 Magyarország tiszti cím- és névtára. 17. évf. (1898) p. 926.

251 Magyar Minerva. 4. évf. 1904–1911. p. 205.; Magyar Minerva. 5. köt. 1912–1913. p. 724–725.

kétszer volt nyitva, volt olvasóterme és katalógusa. 1912-ben 131 személy kölcsönzött ki 502 kötetet.²⁵²

A III. kerületben lévő, olvasóteremmel rendelkező óbudai könyvtár a Kiscelli út 78. sz. alatti elemi iskolában volt hetente háromszor nyitva. A 401 kötetes állomáynak katalógusa is volt, 1912-ben 156 személy 503 kötetet kölcsönzött ki.²⁵³

A IX. kerületi, Gyáli út 25. sz. alatti elemi iskolában lévő könyvtárat 1912-ben alapította a Szabad Lyceum. A hetenként háromszor nyitva tartott 165 kötetes könyvtár írott katalógussal rendelkezett.²⁵⁴

A Szabad Lyceum Tudományos és Ismeretterjesztő Társulat és könyvtárai a Könyves Kálmán páholy „alkotása” volt, a páholy tagjainak kezdeményezése nyomán jött létre.²⁵⁵ Ennek a páholynak volt tagja az 1898-as tisztí címtárban felsorolt tisztségviselők közül Fränkel Sándor,²⁵⁶ Lenkei Henrik,²⁵⁷ Mezei Ferenc,²⁵⁸ Paál Árpád,²⁵⁹ Pályi Sándor,²⁶⁰ Schuschny Henrik²⁶¹ és Telek János.²⁶²

Wekerle Sándor 1872-től 1874-ig volt a Könyves Kálmán páholy tagja, ezt követően a Hungária páholyban működött 1886-ig.²⁶³

Joannovics György 1867-ben lépett be a Corvin Mátyás páholyba, 1869-től a Humboldt páholy tagja, 1871-től 1886-ig a Magyarországi Nagy Oriens, majd 1897-1909 között a Magyarországi Symbolikus Nagypáholy nagymestere volt.²⁶⁴

252 Magyar Minerva. 5. köt. 1912–1913. p. 722–723.

253 Magyar Minerva. 5. köt. 1912–1913. p. 724–725.

254 Magyar Minerva. 5. köt. 1912–1913. p. 726–727.

255 Kelet, 23. /36./ évf. 3. sz. (1911. febr. 15.) p. 72.

256 HUSZÁR K. 1912. p. 20.

257 HUSZÁR K. 1912. p. 48.

258 HUSZÁR K. 1912. p. 53.

259 HUSZÁR K. 1912. p. 61.

260 HUSZÁR K. 1912. p. 61.

261 HUSZÁR K. 1912. p. 74.

262 Kelet, 13. /26./ évf. 6–7. sz. (1901. jún. 1.) p. 202.

263 BERÉNYI Zs. Á. 2005. p. 277.

264 BERÉNYI Zs. Á. 2005. p. 197–198.

Fellner Frigyes a Corvin páholy tagja volt.²⁶⁵

A Nagypáholy 1914. évi jelentése szerint Entz Géza ekkor a Madách páholy tagja volt.²⁶⁶

A Corvin Mátyás páholynak volt a tagja Berzeviczy Albert, aki Joannovics halála után lett a Szabad Lyceum elnöke.²⁶⁷

Az Erzsébet népakadémia könyvtára

Erzsébet Népakadémia című egyesület, mint a magyar nép közművelődési csarnoka, 1902. június 22-én tartotta alakuló ülését a Váci utcai újjárosháza közgyűlési termében, amelyen elfogadták az egyesület alapszabály-tervezetét.²⁶⁸ Szabó Ernő tanulmánya szerint az egyesület tulajdonképpen művelődési központ volt, „mely előbb az Akácfa utca 32-ben megbérelt iskolai termekben tartott ismeretbővítő és műsoros előadásokat, majd 1907-ben az állam által adományozott VIII., Szentkirályi utca 7. sz. hatalmas épületbe költözött. [...] Nemcsak művelődési központ volt, hanem kulturális egyesület is: 4–5–700 taggal, vezetőséggel (mindkettőben a Szabad Lyceumból ismétlődött sok név), közgyűlésekkel. Az SZL-en kívül más szervektől is kértek előadókat, [...] hangversenyeket, szóra-koztató műsorokat tartottak.”²⁶⁹

Az egyesület tisztségviselői az 1906-os Magyarország tiszti cím- és névtárban:

„Erzsébet Népakadémia, a magyar nép közművelődési csarnoka. (1902.) (Budapest, VII, Akácfa u. 32.)

Elnökök: Alexander Bernát dr., Beöthy Zsolt dr., Erődi Béla dr., Földes Béla dr., Hegedűs István dr. (ügyvivő elnök), Rákosi Jenő, Teleki Sándor gr., Vészi József, Wartha Vincze dr.

Aelnökök: Kovács Gyula dr., Kugler Mihály, Müller János, Pályi Sándor, Székács Antal, Telepy Károly.

Főtitkár: Vörösváry Szigfrid.

265 BERÉNYI Zs. Á. 2005. p. 171–172.

266 Kelet, 27. évf. 9. sz. (1915. okt.) p. 11.

267 HUSZÁR K. 1912. p. 9.

268 Magyar Nemzet, 21. évf. 149. sz. (1902. jún. 24.) p. 7.

269 SZABÓ E. 1982b p. 37.

Titkárok: Demjén Géza dr., Szirmay Antal.
 Jogtanácsos: Csukássy Jenő dr.
 Főkönyvtáros: Géczy István.
 Könyvtárosok: Gárdonyi Albert dr., Pázsint Mihály dr., Fuxhoffer Dezső.
 Főpénztáros: Naberschnig Romeo.
 Pénztáros: Pázsint Mihály dr.
 Főellenőr: Vörösváry Szigfrid, főtitkár.
 Gondnok: Kugler Mihály, alelnök.”²⁷⁰

Az Erzsébet népakadémia könyvtárt is alapított és működtetett, amely ünnepélyes keretek között, 1904. január 17-én nyílt meg, s esténként 6 és 9 óra között tartott nyitva.²⁷¹ A népakadémia minden oktatási évad előtt, vagy az új tanfolyamok megindításakor hirdetést tett közzé az újságokban a VIII. kerület Német utca 40. sz. alatt lévő könyvtár nyitvatartásáról. A 1907 márciusi hír szerint a könyvtár minden este, a kölcsönkönyvtár pedig hétfőn, kedden, pénteken és szombaton este 6-tól 9-ig ingyenesen volt használható, a könyvtári katalógust pedig 40 fillérért lehetett megvásárolni.²⁷² Az olvasóteremmel és szakkatalógussal ellátott könyvtárt az egyesület tartotta fenn, amely összeghez a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa is hozzájárult államsegéllyel. Az állomány 1911-ben 7869 mű volt 6139 kötetben, amely díjtalanul állt rendelkezésre a népakadémia tagjainak minden hétfőn, kedden, pénteken és szombaton délután 6 óra 30-tól 8 óra 30 percig. Ebben az évben 719 személy 532 kötetet kölcsönzött ki.²⁷³ 1913-ban a hét minden napján nyitvatartó könyvtár állománya 7243 kötet, s 898 személy 8675 kötetet kölcsönzött ki.²⁷⁴ 1917-ben Vörösváry Ferenc (aki 1906-ban még a Szigfrid nevet használta), a népakadémia főtitkára, összeállította s könyvtár betűrendes katalógusát, amely 317 oldalon, két hasábon, 19 000 címszó alatt sorolta fel 20 000 könyv- és folyóirat címanyagát.²⁷⁵

Az Erzsébet népakadémia és könyvtára az Erzsébet páholy „alkotása” volt. A budapesti Erzsébet páholyt a Könyves Kálmán páholyból kivált

270 Magyarország tiszti cím- és névtára. 25. évf. (1906). p. 597.

271 Pesti Napló, 55. évf. 19. sz. (1904. jan. 19.) p. 15.

272 Pesti Napló, 58. évf. 78. sz. (1907. márc. 31. p. 21.

273 Magyar Minerva, 4. évf. 1904–1911. p. 204–205.

274 Magyar Minerva, 5. köt. 1912–13. p. 724–725.

275 GULYÁS P. 1917. p. 252.

23 tag alapította 1902. február 5-én.²⁷⁶ Nem sokkal megalakulása után, a Szövetségtanács június 2-án tartott ülésén már bemutatta az Erzsébet-akadémia tervezetét.²⁷⁷ A későbbi években is „tevékenységének minden erejét, dédelgetett és nagyfontosságú kultúr intézményének az »Erzsébet népakadémiának« felvirágoztatására” fordította.²⁷⁸

A népakadémia 1906. évi tisztviselői közül az Erzsébet páholy tagja volt az alelnök Kovács Gyula, a páholy főmestere²⁷⁹ és a főkönyvtáros Géczy István.²⁸⁰ A Corvin Mátyás páholy tagja volt Kugler Mihály alelnök és gondnok,²⁸¹ a népakadémia jogtanácsosa Csukássy Jenő²⁸² és Telepy Károly alelnök.²⁸³ Gárdonyi Albert könyvtáros a Nemzeti páholy,²⁸⁴ Pályi Sándor alelnök a Könyves Kálmán páholy,²⁸⁵ Székács Antal alelnök a Deák Ferenc páholy főmestere,²⁸⁶ Vészi József elnök a Reform páholy volt²⁸⁷ és Wartha Vince elnöknek is volt szabadkőműves múltja, mivel 1876-ban a Die alten Getreuen páholyba jelentkezett.²⁸⁸

Budapest, II. kerületi Népkönyvtár-Egyesület (később Budai Könyvtár-Egyesület, majd Budapesti Könyvtár-Egyesület) könyvtárai

Az egyesület 1891. szeptember 17-én tartotta alapító közgyűlését. Az alapszabályok tervezetének megvitatásakor Del Medico Ágost azt indítványozta, hogy a munkások egészen díjtalanul használhassák a könyvtárt. Indítványát azért nem fogadták el, mivel az elnöknek jogában lesz felmenteni a díj alól azokat, akik nem tudják majd a csekély használati díjat megfizetni.²⁸⁹ (Del Medico Ágost a Galilei páholy tagja, később főmeste-

276 DÖMÖLKI J. 2017. p. 288.; Kelet, 14. /27./ évf. 2. sz. (1902. febr. 20.) p. 37.

277 Kelet, 14. /27./ évf. 6–7. sz. (1902. jún. 1.) p. 187.

278 Kelet, 17. /30./ évf. 12. sz. (1905. dec. 20.) p. 334.

279 HUSZÁR K. 1912. p. 49.; Kelet, 21. /34./ évf. 9. sz. (1909. jún. 25.) p. 264.

280 HUSZÁR K. 1912. p. 28.

281 HUSZÁR K. 1912. p. 45.

282 HUSZÁR K. 1912. p. 14.

283 HUSZÁR K. 1912. p. 79.

284 HUSZÁR K. 1912. p. 29.

285 HUSZÁR K. 1912. p. 61.

286 HUSZÁR K. 1912. p. 77.

287 HUSZÁR K. 1912. p. 83.

288 BERÉNYI Zs. Á. 2005. p. 276.

289 Kelet, 3. /16./ évf. 8–9. sz. (1891. szept. 25.) p. 153–154.

re volt,²⁹⁰ e páholy szorgalmazta az egyesület létesítését.²⁹¹ Az alapító tagok sorában szerepelt a Hungária és a Humboldt páholy is.²⁹²)

A belügyminiszter 1892 márciusában jóváhagyta az egyesület alapszabályait,²⁹³ ezt követően az új egyesület megválasztotta tisztikarát, melyben Koncsek Lajos a Hajnal páholy alapító tagja több cikluson keresztül a jegyzői, a titkári, illetve a könyvtárosi tisztséget töltötte be.²⁹⁴

Az egyesület könyvtárait Gárdonyi Albert, székesfővárosi könyvtár-tiszt így mutatta be 1907-ben a Fővárosi Könyvtár értesítőjében:

„Ez egyesület II. ker. népkönyvtár-egyesület címen indult meg s könyvtárát 1892. szept. 1-én nyitotta meg a Toldy Ferenc-utcai elemi iskola egyik tantermében. 1894. szeptember 27-én megváltozott az egyesület jellege, népkönyvtáron kívül tudományos közkönyvtár alapítását tűzte ki céljául s Budai könyvtár-egyesület címet vett fel. Már 1894-ben két részre oszlott körülbelül 5000 kötetből álló könyvtára, melyek egyike a közművelődés terjesztésére, másika a tudományos műveltség fejlesztésére volt hivatva. Évek hosszú során át küzdött az egyesület az olvasóterem hiányával, míg végre 1906. június 4-én Budapesti könyvtár-egyesület címet vett fel s a székesfőváros áldozatkészségéből a II. ker. Corvin-téri vigadóban nyert elhelyezést), a hol külön olvasótermet is kapott. E kedvező változás azonban csupán a szakkönyvtárt érte, mert népkönyvtára tovább is ott maradt még a Toldy Ferenc-utcai elemi iskolában s dacára annak, hogy utóbb ez is átköltözött a Corvin-téri vigadóba, tudomásunk szerint most is kizárólag kölcsönzésre használják.”

Az állomány és a használat adatai után a szerző kitért a fiókkönyvtárakra is:

„A II. ker. népkönyvtár állományából az egyesület az 1905. év végén 506 művet 771 kötetben kivett s megalkotta az I. kerületi

290 BERÉNYI Zs. Á. 2005. p. 162.

291 BERÉNYI Zs. Á. 2007. p. 17–18.

292 GÁTINÉ PÁSZTOR M. 1958. p. 88.

293 Budapesti Közlöny, 26. évf. 62. sz. (1892. márc. 16.) p. 7.

294 Budapesti cím- és lakjegyzék, 8. évf. (1894) p. 229.; 9. évf. (1896–1897) p. 244.; 13. évf. (1901–1902) p. 360.

(krisztinavárosi) népkönyvtárt, mely a koronaőr utcai polgári leányiskolában van elhelyezve, használatáról azonban még nem sikerült adatokat szerezni.

Az 1905. év folyamán az egyesület három kisebb (153 mű 182 kötetben) katonai legénységi könyvtárt is szervezett, a melyeket összesen 1455 egyén használt s így szép eredményeket értek el. E legénységi könyvtárakat használják leginkább a munkások, tehát ezek valóságos népkönyvtárak.²⁹⁵

Az egyesület működése – könyvtáraival együtt – 1919-ben szűnt meg.²⁹⁶

Budapest, V. kerületi munkáskaszinó könyvtára

1895 februárjában a Demokratia páholy több tagja – a páholy határozata alapján – felkérte Gerlóczy Károly alpolgármestert, hogy mint az Országos Magyar Iskola Egyesület elnöke, támogassa a munkások esti szórakoztatásának és továbbképzésének ügyét és létesítsen a külföldi nagyvárosok mintájára ingyen látogatható esti munkás- és népkaszinókat.²⁹⁷ Javaslatuk szerint ezeket a kaszinókat a kerületi népkönyháknak az esti órákban nem használt helyiségeiben lehetne kialakítani, ahol a látogatók hírlapokat és erkölcsnemesítő olvasmányokat olvashatnának.²⁹⁸

A kezdeményezés meghallgatásra talált, a kaszinók megszervezésére május 9-én, Gerlóczy elnöklete alatt központi munkáskaszinó bizottság alakult, amely egyebek mellett a következőkben állapodott meg: „A népkaszinók fölött munkásválasztmányok ügyelnek föl, amelyek maguk választanak igazgatót és titkárt. Ezek kezelik a könyvtárt, hírlapokat és szórakoztató eszközöket. Ez a választmány adja ki az igazolványokat, melyek belépésre jogosítanak, nehogy oda nem való, esetleg rovott múltú egyének jöhessenek be a kaszinókba. Ezután megállapították a berendezések beszerzésének módját. A könyvtárak számára a nagyközönségtől kérnek könyvadományokat, melyek Gyulay Béla dr.-hoz küldendőek (Vadász-u. polgári iskola). Fölkéri a kiadókat, könyvkereskedőket is, hogy járuljanak hozzá az üdvös eszme létrehozásához s a közönséget különösen arra,

295 GÁRDONYI A. 1907. p. 18-19.

296 GÁTINÉ PÁSZTORM. 1958. p. 90.

297 Kelet, 7. /20./ évf. 2. sz. (1895. febr. 20.) p. 55-56.

298 Kelet, 7. /20./ évf. 3. sz. (1895. márc. 15.) p. 8.

hogy délig kiolvasott napilapjait, hétfőn, kedden pedig a hetilapokat a munkáskaszinóknak küldjék el.”²⁹⁹

Az első hazai munkáskaszinó december 8-án, ünnepélyes keretek között nyílt meg az V. kerületben, a Szalay és Honvéd utca sarkán lévő népkönyvha helyiségeiben. Az ünnepség végén, Gyulay Béla felső leányiskolai igazgató adta át a kaszinónak a fél év alatt összegyűjtött, regényeket, elbeszéléseket, neveléstudományi, történeti, földrajzi és technikai kiadványokat tartalmazó, 383 műből (467 kötetben) álló könyvtárt.³⁰⁰

Budapest, VI. kerületi Népkönyvtár-Egyesület könyvtára

1898 őszén Gyulay Béla a Demokratia páholyban előadást tartott a népkönyvtárak létesítésének szükségességéről és lehetőségeiről. Említést tett a Toldy Ferenc utcában működő ifjúsági és népkönyvtár egyletről is. Az előadás szövege a Magyarország Symbolikus Nagypáholyának Kelet című havi közlönyében is megjelent.³⁰¹ Ennek apropójaként 1901-ben a budai egylet felkérte a páholyt, hogy vegyen részt a VI. kerületben létesítendő népkönyvtár támogatásában. A Demokratia páholy szívesen nyújtott segítséget, s felkérte Árkay Kálmánt, Gyulay Bélát, Kelemen Manó Istvánt, Feleki Bélát, Küffer Bélát és Wolfner Józsefet, hogy a tervbe vett új népkönyvtárt a páholy nevében is támogassák és megvalósítását az előadásban megfogalmazott irányelvek alapján mozdítsák elő.³⁰²

Terézvárosban, a VI. kerületi felső-erdősori községi elemi fiúiskola testülete az 1904. november 19-én tartott értekezleten, „Diószeghy Béla testületi tagnak indítványára egyhangú lelkesedéssel elhatározta, hogy a közművelődés előmozdítása céljából megalakítja a »Budapest VI. ker. Népkönyvtár-Egyesület«-et. Régi tervét valósította mege testület a VI. ker.

299 Kelet, 7. /20./ évf. 5. sz. (1895. máj. 20.) p. 152.; Budapesti Hírlap, 15. évf. 125. sz. (1895. máj. 9.) p. 7.

300 Kelet, 7. /20./ évf. 12. sz. (1895 dec. 31.) p. 287.; Fővárosi Lapok, 32. évf. 338. sz. (1895. dec. 9.) p. 3214–3215.

301 Kelet, 10. /23./ évf. 10. sz. (1898. okt. 20.) p. 252–254.

302 Kelet, 14. /27./ évf. 1. sz. (1902. jan. 20.) p. 13–22.

Népkönyvtár-Egyesület megalakításával, melynek elnökévé az alakuló gyűlés Diószeghy Bélát választotta meg.³⁰³ Az egyesület alapszabályait a belügyminiszter 1905. február 27-én jóváhagyólag láttamozta.³⁰⁴

Az egyesület március 1-jével nyitotta meg 1400 kötetes könyvtárát. A népkönyvtár-egyesület társadalmi támogatottságát mutatja, hogy „a kerület vezető férfiai: dr. Vázsonyi Vilmos, dr. Leitner Adolf, Sümegi Vilmos orsz. képviselők, a kerületi törvényhatósági bizottsági tagok, az iskolaszék tagjai stb az egyesület tagjai sorába beléptek s az egyesületet kulturális törekvéseiben támogatják”.³⁰⁵ (Az említett országgyűlési képviselők mindegyike ekkor valamelyik szabadkőműves páholy tagja volt.³⁰⁶)

1907 decemberében a Demokratia páholy indítványára a Nagypáholy Szövetségtanácsa megengedte, hogy a Nagypáholy könyvtárában lévő és a helyettes nagymester által kijelölésre kerülő „profán” könyveket átadják a VI. kerületi Népkönyvtár-Egyesületnek.³⁰⁷

A Budapesti cím- és lakásjegyzék szerint az 1907 májusa és 1908 áprilisa közötti időszakban a VI. kerületben lakó Brüll Alfréd nagybirtokost, mecénást választották meg a népkönyvtár-egyesület elnökének.³⁰⁸ (Brüll Alfréd 1903-tól volt a Pátria páholy tagja.³⁰⁹)

1909-ben a budapesti Madách páholy anyagi segítséggel részesítette a VI. kerületi Népkönyvtár-Egyesületet.³¹⁰

Az Izabella utcai községi elemi iskolában elhelyezett népkönyvtár 1910. évi adatai kétszer is szerepelnek a magyarországi múzeumok és könyvtárak címkönyvében, a Magyar Minervában: egyszer úgy, mint a „Népkönyvtár Egyesület Izabella-utcza népkönyvtára”, majd pár oldallal később, mint a „Budapesti Népkönyvtár-Egyesület Izabella-utcza könyvtára”. Ez utóbbi így ismerteti az intézményt:

303 Pesti Hírlap, 26. évf. 332. sz. (1904. dec. 1.) p. 14.

304 Budapesti Közlöny, 39. évf. 50. sz. (1905. márc. 2.) p. 2.; Pesti Hírlap, 27. évf. 71. sz. (1905. márc. 11.) p. 10.

305 Pesti Hírlap, 27. évf. 71. sz. (1905. márc. 11.) p. 10.

306 BERÉNYI Zs. Á. 2005. p. 273–274.; BARCSAY A. – PALATINUS J. 1921. p. 194., 307.

307 Kelet, 19. /32./ évf. 15. sz. (1907. dec. 15.) p. 311.

308 Budapesti cím- és lakásjegyzék, 3. évf. 1907. május–1908. április. p. 425.

309 BARCSAY A. – PALATINUS J. 1921. p. 53.

310 Kelet, 22. /35./ évf. 4. sz. (1910. márc. 1.) p. 118.

„A múlt évben fentartására és gyarapítására 1876 kor. 52 fill. fordított. Állománya 3384 mű, 3961 kötet, mely az Izabella-utcai közs. iskolában van elhelyezve. Szakkatalógusa van.

Kikölcsönzés céljából a környék lakói részére egyesületi tagoknak 4 kor. évi tagdíjuk, másoknak 50 fill. egynegyed évi használati díj ellenében minden kedden és csütörtökön 3-5-ig, szombaton ½3-4-ig, vasárnap 12-1-ig rendelkezésre áll. A kikölcsönzés időtartama 14 nap.

1910-ben 517 olvasó 17.684 kötetet kölcsönzött ki.

Könyvtáros: Szatmári János, tanító és Diószeghy Béla, ig.-tanító.³¹¹

A VI. ker. Népkönyvtár-Egyesület székhelyét és vele együtt könyvtárát – a város tanácsának engedélyével – 1912-ben áthelyezte a VI. kerület Szív utcai elemi iskola kijelölt helyiségeibe.³¹²

Az egyesület 3469 kötetből álló könyvtárát 1917-ben Budapest legforgalmasabb népkönyvtáraként említették, a kikölcsönzött művek többsége szépirodalom volt.³¹³

Budapest-tabáni Népiskolai Könyvtáregyesület könyvtára

Az I. kerületi tabáni népiskola tantestületének 1875. január 3-án tartott havi értekezletén merült fel a tabáni népiskolai könyvtár alapításának eszméje.³¹⁴ Szervező-bizottság alakult, egyesületi alapszabályzat készült, és felhívást küldtek szét. A felhívás szerint a könyvtár helyisége az I. kerület Szarvas tér 8. szám alatti iskolában lesz „s a könyveket s szaklapokat, úgy szintén más, a könyvtárban helyet foglalható általános műveltséget terjesztő műveket a tagokon kívül a tabáni iskolába járó növendékek is használhatják. A tagok 1 ft belépti díjat s naponként ½ krt havi vagy negyedévi részletekben előlegesen lefizetni tartoznak. Ezenkívül lehetnek pártoló tagok, kik pénzzel, könyvekkel vagy más adományokkal járulhatnak a könyvtár alapjához”.³¹⁵

311 Magyar Minerva, 4. évf. 1904–1911. p. 212.

312 Fővárosi Közlöny, 23. évf. 23. sz. (1912. márc. 19.) p. 1049.

313 KOVÁTS A. 1917. p. 203.

314 WEHNER Gy. J. 1876. p. 12.

315 A Hon, 13. évf. 90. sz. (1875. ápr. 21.) p. 3.

Az egyesület alapszabályait belügyminiszter 1876 júniusában látta el jóváhagyólag, bemutatási záradékkal.³¹⁶

A könyvtár alapításához számos pénzbeli, illetve könyvadomány érkezett,³¹⁷ e mellett a tantestület zeneestélyeket is rendezett, amelyek tiszta jövedelmét a könyvtár gyarapítására fordította.³¹⁸

1877 végén a könyvtárban 533 magyar és 413 kötet idegennyelvű mű volt, amelyből az év folyamán 1944 kötetet kölcsönöztek ki. Az egyesület választmányának elnöke Wehner Gyula iskolaigazgató volt.³¹⁹

A Budapest-tabáni Népiskolai Könyvtáregyesület által fenntartott és működtetett, katalógussal rendelkező, 1902-ben már 2500 kötetes könyvtár az I. kerület Szarvas tér 8. sz. alatti iskolában volt elhelyezve hat szekrényben. Használati díja negyedévenként egy korona volt. Hétfőn és péntek délután 5-től 6-ig tartott nyitva. A kikölcsönzés tartama négy hét volt. Ebben az évben az olvasók 2040 kötetet kölcsönöztek ki.³²⁰

A tabáni könyvtár a budai Galilei páholy „alkotása” volt.³²¹ A páholy 25 forinttal mint alapító tag lépett be az egyesületbe.³²² A népiskola igazgatója, Wehner Gyula is a páholy tagja volt,³²³ és adományaival is gyarapította a könyvtárt.³²⁴ Más páholyok is segítettek: az Eötvös, a Könyves Kálmán és a Régi Hívek páholy 10-10, a Haladás páholy 5 forinttal gyarapította az egyesület vagyonát.³²⁵ Aigner Lajos könyvkiadó és könyvkereskedő, a Corvin Mátyás páholy főmestere az 1800-as évek elején könyveket ajándékozott az egyesület könyvtárának.³²⁶ További jelentős szabadkőműves adományozó volt Eisdorfer Gusztáv gyógyszergyáros, a Galilei páholy tagja,³²⁷

316 Budapesti Közlöny, 10. évf. 133. sz. (1876. jún. 11.) p. 3900.

317 WEHNER Gy. J. 1876. p. 11.

318 Népművelők Lapja, 11. évf. 50. sz. (1876. dec. 9.) p. 799.

319 Népművelők Lapja, 12. évf. 50. sz. (1877. dec. 15.) p. 818.

320 Magyar Minerva 3. évf. p. 176–177.

321 A Galilei Páholy története. URL: <https://galilei.hu/tortenet/tortenet.html> (2024. március 2.)

322 Kelet, 6. évf. 5. sz. (1880. máj. 1.) p. 55.

323 BARCSAY A. – PALATINUS J. 1921. p. 349.

324 Népművelők Lapja, 12. évf. 50. sz. (1877. dec. 15.) p. 818.

325 A Hon, 19. évf. 48. sz. (1881. febr. 18.) p. 3.

326 AIGNER L. 1894. p. 119.

327 Magyar Minerva, 2. évf. 1901–1902. p. 119.; BARCSAY A. – PALATINUS J. 1921. p. 72.

Somlyay József árvaházi igazgató, a Hajnal páholy tagja³²⁸ és Steffek Adolf kerületi orvos, a Galilei páholy tagja.³²⁹

Irodalmi Szalon Kölcsönkönyvtár

Az Ujság című napilap 1908. december 30-i száma így ismertette a kölcsönkönyvtári vállalkozás megnyitását: „Irodalmi szalon. Ily néven nagyszabású kölcsönkönyvtár nyílt meg a fővárosban. (V., Nádor utca 20. I. emelet). A könyvtárt Diner-Dénes József, az ismert író állította össze és rendezte be, aki az olvasók számára felolvasásokat is fog rendezni. Az ő szakavatott vezetése alatt marad a könyvtár továbbra is, úgy hogy a közönség mindig a legjobb útmutatást kaphatja olvasmányainak megválasztásában. A modern irodalom mellett a régebbi is bő helyet foglal el a könyvtárban. Érdekes nyitásszámba megy, hogy az az Irodalmi szalon könyvtárának összeállításánál a szépirodalom mellett a tudomány-irodalom minden ága is kellő figyelemben részesült.”³³⁰

(Diner-Dénes József /1917-től Diener-Dénes József/ 1906-tól a budapesti Demokratia, 1908-tól 1918-ig a Martinovics páholy tagja volt.³³¹)
Induláskor azonnal megjelentették a kölcsönkönyvtár könyveinek jegyzékét:

Irodalmi Szalon. Kölcsönkönyvtár. Diner-Dénes József vezetése alatt. A kölcsönkönyvtár jegyzéke. 1908. december. Budapest, 1908. VIII, 224 p.

A következő évben a gyarapodásról két pótgjegyzék is megjelent:

Irodalmi Szalon Kölcsönkönyvtár Diner-Dénes József vezetése alatt. Budapest, V. Nádor utca 20. I. em. I. Pótgjegyz. 1909. jan. 2.
* Irodalmi Szalon Kölcsönkönyvtár. Diner-Dénes József vezetése alatt. II. Pótgjegyzék. 1909. november. Budapest, 1909. 67 p.

A Pesti Szalon című lap 1909 novemberi cikke szerint a „kölcsönkönyvtár, mely már eddigi fennállásával a közönség meleg rokonszenvét biztosította

328 WEHNER Gy. J. 1876. p. 11.; BARCSAY A. – PALATINUS J. 1921. p. 295.

329 Népközlöny Lapja, 12. évf. 50. sz. (1877. dec. 15.) p. 818.

330 Az Ujság, 6. évf. 311. sz. (1908. dec. 30.) p. 10.

331 BERÉNYI Zs. Á. 2005. p. 162–163.

magának, immáron a nagy alapkatalóguson kívül a második pótjegyzéket adja ki. Ez a pótjegyzék maga vaskos kötet, mely sok ezer új könyvről számol be s mely azt mutatja, hogy az Irodalmi Szalonvállalat – az ország legnagyobb és legmodernebb kölcsönkönyvtára – bővítése és fejlesztése érdekében rendkívül nagyot tett. A pót-katalógus az újabb magyar, német, francia és angol nyelvű műveket tartalmazza, ezenkívül azonban sok kitűnő régebbi munkát is, szépirodalmi épp úgy, mint tudományos irodalmi. Újabban még kiváló folyóiratokat is bocsát előfizetői rendelkezésére. Különös előnye a könyvtárnak, hogy pazar kiállítású könyvei minden cserénél tiszta borítékot kapnak. A könyvtár előfizetői előszeretettel kérik ki a könyvtár kitűnő vezetőjének, Diner-Dénes Józsefnek, az ismert esztétikusnak és írónak szakavatott tanácsát, ki minden irányban készséggel rendelkezésre bocsátja gazdag tapasztalatait közönségének.³³²

Az előfizetési ár minimális volt, amelyért hetenként kétszer házhoz szállították a könyveket. Betétet nem kellett fizetni, minden nap lehetett könyvet cserélni.³³³

1909. december 1-jén már, mint közkereseti társaság folytatta működését a kölcsönkönyvtár, melynek társtagjai Diner Olga és dr. Faragó Gyuláné született Fürst Vilma voltak.³³⁴

1910. január 8-a után a cég részvénytársaságként működött. Alapító tagjai: Diner-Dénes József, dr. Faragó Gyula, dr. Diósy Béla, dr. Edelmann Menyhért és Polnay Pál.³³⁵

(Diósy Béla korábban a Comenius páholy tagja volt,³³⁶ Edelmann Menyhért a 1895-től a nagyváradi László király páholy tagja volt,³³⁷ Polnay Pál pedig korábban a Comenius páholy tagja.³³⁸)

A kölcsönkönyvtár állományának gyarapodását tartalmazó harmadik pótjegyzék 1910-ben jelent meg:

332 Pesti Napló, 60. évf. 259. sz. (1909. nov. 2.) p. 9.

333 Az Ujság, 7. évf. 304. sz. (1909. dec. 24.) p. 7.

334 Központi Értesítő, 34. évf. 1. félév 51. sz. (1909. jún. 27.) p. 1429.

335 Központi Értesítő, 35. évf. 1. félév 23. sz. (1910. márc. 20.) p. 588.

336 BARCSAY A. – PALATINUS J. 1921. p. 66.

337 BARCSAY A. – PALATINUS J. 1921. p. 71.

338 BARCSAY A. – PALATINUS J. 1921. p. 251.

Katalógus/jegyzék: Irodalmi Szalon Kölcsonkönyvtár Diner-Dénes József vezetése alatt. III. pótjegyzék. 1910 október. Budapest, 1910.

A kölcsonkönyvtárt működtető részvénytársaság 1922. január 31-ei közgyűlésén határozott a cég felszámolásáról.³³⁹

Irodalmi Szalon Kölcsonkönyvtár Rt. Népkönyvtára

A Diner-Dénes József által vezetett Irodalmi Szalon 1911 júniusában fiókkönyvtárt nyitott a Wesselényi utca 10. szám alatt, „hogy a kevésbé tehetős osztályok számára is lehetővé tegye a jó könyvek olvasását. A Népkönyvtár rendkívül gazdag úgy szépirodalmi, mint tudományos művekben. Előfizetési díj egy hónapra csak egy korona, de egyes napokra is lehet előfizetni napi négy fillérért. Az olvasmányok kiválasztásánál Diner-Dénes József az előfizetőknek szívesen segítségére lesz szakavatott tanácsával.”³⁴⁰

Deák Ferenc könyvtár, a Fővárosi Könyvtár 2. számú fiókja

A Deák Ferenc páholy, fennállásának 25. évét azzal kívánta emlékeztetessé tenni, hogy olvasóhelyiséggel ellátott ingyenes népkönyvtárt hoz létre és tart fenn a páholyház Podmaniczky utcai oldalán.³⁴¹

A népkönyvtár létesítését Székács Antal, a páholy főmestere kezdeményezte,³⁴² és ő tárgyalta Szabó Ervinnel, a Fővárosi Könyvtár igazgatójával az elképzelés megvalósításáról. Tárgyalásairól már mint a páholy tiszteletbeli főmestere, 1911. március 4-én tájékoztatta a páholy tagjait. Ismertette, hogy Szabó Ervinnek az volt a véleménye, hogy ha a páholy „az ingyenes könyvtárat a páholyház utcai helyiségében rendezi be, akkor ezt a fontos intézményt már csírájában elfojtja”. Azt tartaná helyesnek, „ha a páholy a jubileuma alkalmából a népkönyvtár céljaira gyűjtött összeget arra használná, hogy Budapest valamely parkjában, vagy nyilvános közterén amerikai mintára, tetszetős, barátságos, kényelmes és vonzó népkönyvtári épületet létesítsen, melyet azután átadna a fővárosnak, hogy a

339 Központi Értesítő, 50. évf. 4. sz. (1925. jan. 22.) p. 56.

340 Az Újság, 9. évf. 149. sz. (1911. jún. 25.) p. 14.

341 Kelet, 22. /35./ évf. 16. sz. (1910. dec. 1.) p. 428–429.

342 Kelet, 23. /36./ évf. 2. sz. (1911. febr. 1.) p. 54.

községi könyvtár lássa el könyvekkel, és ugyancsak ez a könyvtár tartsa fenn rendeltetésének”. Székács ilyen értelemben tárgyalta a főváros vezetésével, és most kérte a páholytagok előzetes jóváhagyását. A szakértőként meghívott Kőhalmi Béla és Varró István (mindketten a Martinovics páholy tagjai) helyeselték az ingyenes népkönyvtár ilyen módon való megvalósítását, majd a páholytagok egyetértő nyilatkozatai után egyhangúlag elfogadták Székács Antal indítványát.³⁴³

A főváros tanácsa az Almássy teret jelölte ki a könyvtár helyéül,³⁴⁴ a páholy 20 000 koronás adományából és a főváros költségéből 1913 júliusában kezdődött el a fiókkönyvtári épület építése.³⁴⁵ A létesítményhez Reisenleitner Lajos építész a homlokzatot díszítő domborművek, Székács Antal üveggyáros metszett és színes üveglablakok, Buchwald Sándor vasbútorgyáros 50 db szék, Deutsch Nándor bútorkereskedő egy íróasztal, Ledner Ignác, a budapesti Zsolnay-féle porcelán és fajansz-gyár vezetője egy mosdó, Rosenberg Emil pedig képek adományozásával járult hozzá.³⁴⁶ (Székács Antal, Deutsch Nándor, Ledner Ignác és Rosenberg Emil / Magyar-Rosenberg Emil, Magyar R. Emil, 1913 után csak Magyar Emil / a Deák Ferenc páholy tagjai voltak.)³⁴⁷

A szépirodalmi művek mellett szociálpolitikai és társadalomtudományi munkákat is tartalmazó 3400 kötetes állományból 400 kötet volt a páholy adománya. A könyvtárterem egyik oldala a felnőttek, a másik oldala a gyermekek számára volt berendezve, a bejárattal szemben volt a könyvraktár és a könyvkölcsönző. Kisebb kézikönyvtár, folyóiratok és napilapok álltak az olvasók rendelkezésére. A falakat a főváros történetére vonatkozó képek díszítették.³⁴⁸ Nappal az épület ablakai, az esti órákban a villanylámpák biztosították a megfelelő fényt a teremben.³⁴⁹

343 Kelet, 23./36./ évf. 4. sz. (1911. márc. 1.) p. 110–111.

344 Budapesti Hírlap, 32. évf. 209. sz. (1912. szept. 5.) p. 15.; KATSÁNYI S. 2004. p. 137–138.

345 Világ, 4. évf. 167. sz. (1913. júl. 16.) p. 14.

346 A Budapesti Városi Könyvtár értesítője 8. évf. 1–2. sz. (1914) p. 27–28.; Fővárosi Közlöny, 24. évf. 53. sz. (1913. júl. 11.) p. 1960.

347 BARCSAY A. – PALATINUS J. 1921. p. 65., 193.; Kelet, 23./36./ évf. 4. sz. (1911. márc. 1.) p. 111.

348 A Budapesti Városi Könyvtár értesítője 8. évf. 1–2. sz. (1914) p. 27–28.

349 Világ, 4. évf. 306. sz. (1913. dec. 28.) p. 11–12.

A Fővárosi Könyvtár első (később a 2. számot viselő) fiókkönyvtárának ünnepélyes átadására 1913. december 27-én került sor.³⁵⁰ A könyvtárt, a páholy nevében Székács Antal udvari tanácsos, fővárosi bizottsági tag, a Deák Ferenc páholy tiszteletbeli főmestere adta át Bárczy István polgármesternek, aki a főváros közönsége nevében mondott köszönetet a páholy jelenlévő képviselőinek, és átadta a könyvtárt Szabó Ervinnek, a Fővárosi Könyvtár igazgatójának.³⁵¹ (Bárczy István 1901-től a Pátria páholy tagja volt.³⁵²)

Az olvasóközönség számára december 29-én volt az első kölcsönzés.³⁵³

A fiókkönyvtár első hónapjának eseményeiről így számol be a Fővárosi Könyvtár értesítője:

„A Deák Ferenc könyvtár, mely a Deák Ferenc páholy adakozásának köszönheti létesítését, az Almássy-téren épült. Az egész épület egy teremből áll, amelynek egyik része a gyermekek, a másik a felnőttek olvasója, egyúttal raktár és kölcsönző. Felnőttek számára húsz, gyermekek számára huszonöt olvasó hely van. De oly tömegesen jelentkeztek az olvasók, nemcsak a környékből, hanem a város legtávolabb eső részeiből is, hogy kénytelenek voltunk pót-székeket alkalmazni, hogy a jelentkezők egy részét legalább elhelyezhessük. Jelenleg a 45 személyre berendezett olvasóban 70–75 olvasnak egyszerre. Az olvasószobában, a leginkább olvasott és különböző politikai irányt szolgáló napilapok, 45 különféle tárgykörű és irányú folyóirat, a 80 kötetes kézi könyvtár (lexikális művek) általánosan tájékoztató történeti, földrajzi és művészeti munkák, szótárak, térképek állanak az olvasók rendelkezésére. A gyermekolvasóban ifjúsági folyóiratokat és képeskönyveket helyeztünk el. Az olvasóteremben elhelyezett folyóiratokat és könyveket mindenki kérés nélkül használhatja. Az olvasót korlát választja el a fal hosszában elhelyezett könyvespolcoktól, melyeken a könyvanyag betűrendben van felállítva. Az egész állomány 3400 kötet. Ebből az ismeretterjesztő részre esik 1262, a szépirodalomra 1468, az ifjúságira 670 kötet.

350 GERŐ Gy. 2009. 1. p. 105.; CSAPODI Cs. – TÓTH A. – VÉRTESY M. 1987. p. 298.

351 Világ, 4. évf. 306. sz. (1913. dec. 28.) p. 11–12.; KATSÁNYI S. 2004. p. 139.

352 BERÉNYI Zs. Á. 2005. p. 141.

353 GERŐ Gy. 2009. 1. p. 105.

A könyvtár anyagáról, nyomtatott és cédulakatalógusunk tájékoztató, melyben az ismeretterjesztő rész a tizedes osztályozás alapján tárgycsoportok szerint, a szépirodalmi, a három tárgycsoporton belül – regény, költemény, színmű – betűrendben közli az anyagot.

A könyvtár személyzetét (eredetileg csak a fiókvezető és egy gyakornok) a forgalomra való tekintettel növelni kellett. Jelenleg a fiókvezetőn kívül még egy tisztviselő, két gyakornok és egy szolgáló teljesítenek szolgálatot.

A nagyobb személyzet sem volt képes a könyvtárt igénybevevő közönséget kielégíteni. Már az első két héten 760 kölcsönző iratkozott be – ide nem számítjuk azokat, akik kölcsönzőjegy nélkül használták az olvasótermet – kénytelenek voltunk a kölcsönzőjegyek kiadását két hétre beszüntetni, mert hely, könyvanyag, személyzet kevés ilyen forgalom lebonyolítására.

A könyvtár nyitvatartási idején is változtatnunk kellett. Eleinte nyitva volt a könyvtár felnőtteknek 3-9-ig, gyermekeknek 3-7. Most felnőtteknek 4-9-ig, gyermekeknek 3-6-ig.³⁵⁴

Déva

Népkönyvtár felállításának terve

Déván 1911 elején alakult szabadkőműves kör Hunyad néven,³⁵⁵ amely még az év végén páhollyá alakult át.³⁵⁶

A páholy 1913. évi programjában az általa alapított munkásgimnázium fejlesztése, a Szabad Líceum és egy népkönyvtár felállítása szerepelt.³⁵⁷ Hogy a páholy mennyire vett részt és hogyan népkönyvtár felállításában, arra nincs közvetlen adat, az viszont ismert, hogy 1913-ban az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület két népkönyvtárt alapított a településen, egyiket az állami elemi iskolában, másikat a Gecsemané egyesületnél elhelyezve.³⁵⁸

354 A Fővárosi Könyvtár értesítője, 7. évf. 6. sz. (1913) p. 447–448.

355 Kelet, 23./36./ évf. 5. sz. (1911. márc. 15.) p. 122.

356 Kelet, 23./36./ évf. 14. sz. (1911. dec. 1.) p. 368.

357 Jelentés a Magyarországi Symbolikus Nagypáholy 1912. évi működéséről és ügyvezetéséről. Budapest. p. 55.

358 Magyar Minerva. 5. köt. 1912–13. p. 738–739.

Eperjes

A Széchenyi-Kör könyvtára

A kassai Resurrexit páholy eperjesi tagjai, 1902. február 8-án alakították meg Thököly Imréről elnevezett szabadkőművesi körüket,³⁵⁹ amely 1902. november 17-én alakult páhollyá, szintén Thököly Imre néven.³⁶⁰ Az 1900-as évek elején a páholytagok közül többen tisztséget viseltek az 1878. április 28-án megalakult³⁶¹ Széchenyi-Kör nevű közművelődési egyesület vezetőségében, így Csengey Gusztáv teológiai tanár, Flórián Károly jogakadémiai tanár, Gömör János főgimnáziumi tanár, Holénia Béla kereskedő, Horváth Ödön jogkari dékán, Körösy György főgimnáziumi tanár, Sziklai Henrik könyvkereskedő és Wallentinyi Samu főgimnáziumi tanár.³⁶²

A fenti páholytagok közül Körösy György, majd őt követően Gömör János a kör könyvtárosa volt.

Népkönyvtár

A Széchenyi-Kör népkönyvtárt is fenntartott, amely 1896-ban Horváth Ödön akkori titkár (abban az időben még a kassai Resurrexit páholy tagja) kezdeményezésére és 100 koronás alapítványával jött létre.

A népkönyvtár állománya 1902-ben 688 mű volt 700 kötetben, kölcsönzés céljából vasárnap délutánonként a szegény sorsú eperjesi lakosok díjtanul használhatták.³⁶³ 1912-ben 1416 alkalommal 2402 kötetet kölcsönöztek ki.³⁶⁴

A Széchenyi-Kör a későbbiekben még 12 népkönyvtárt hozott létre Sáros vármegyében.³⁶⁵

359 Kelet, 14. /27./ évf. 2. sz. (1902. febr. 20.) p. 58.

360 Kelet, 14. /27./ évf. 12. sz. (1902. dec. 20.) p. 347.

361 Fővárosi Lapok, 15. évf. 103. sz. (1878. máj. 4.) p. 504.

362 Magyarország tiszti cím- és névtára, 20. évf. 1901. p. 948.; 21. évf. 1902. p. 991.; 22. évf. 1903. p. 992.; 23. évf. 1904. p. 530.; 24. évf. 1905. p. 571.

363 Magyar Minerva, 3. évf. 1903–1904. p. 225–226.

364 Magyar Minerva, 5. köt. 1912–13. p. 208.

365 Magyar Minerva, 5. köt. 1912–13. p. 208.

Győr

Népkönyvtár

A Jaurinum, a három folyóhoz című szabadkőműves kör 1896. január 1-jén alakult meg. A létszám növekedésével a kör 1900-ban Philantropia néven páholyá alakult át.³⁶⁶ A páholy kezdeményezésére és szervező-munkája eredményeként alakult meg 1901. október 27-én a Győri Népkönyvtár Egylet. Védnökéül gróf Laszberg Rezső főispánt kérték fel, elnöke Kautz Gusztáv, a jogakadémia nyugalomba vonult igazgatója, ügyvezető igazgatója Mayer Lajos ügyvéd, a páholy főmestere lett.³⁶⁷

A népkönyvtár 1902. január 6-tól működött, hetenként négyszer, délutánként tartott kölcsönzést. A három szekrényben elhelyezett 2200 kötetből a Földművelésügyi Minisztérium adománya 173, a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsáé 670 kötet volt. A könyvtár kezelője Sefcsik Ferenc városi levéltárnok és Breuer Gyula győriúvárosi izr. tanító volt.³⁶⁸

1912-ban a népkönyvtári egylet által létrehozott könyvtár a régi városház I. emeletén volt elhelyezve, s a 3821 kötetből az év folyamán 1618 esetben kölcsönöztek összesen 14 320 kötetet.³⁶⁹

Kaposvár

Vármegyei könyvtár

Az 1902-ben megalakult páholy 1903-ban tette közzé munkatervét, amelynek egyik pontja így hangzott: „Ki kell eszközölnünk Somogy megye könyvtárának minél hozzáférhetőbbé és használhatóbbá tételét”.³⁷⁰ A páholy törekvése eredménytelen volt – fennállása alatt a megye könyvtára nem vált hozzáférhetőbbé és használhatóbbá.³⁷¹

366 VÖRÖSK. 1971. p. 393.

367 Kelet, 13./26./ évf. 11. sz. (1901. nov. 20.) p. 293–294.

368 Magyar Minerva, 3. évf. 1903–1904. p. 273.

369 Magyar Minerva, 5. köt. 1912–1913. p. 273.

370 ANDRÁSSY A. 1990. p. 175.

371 KANYAR J. 1893

Késmárk

Népkönyvtár

A Testvéri lánc a Kárpátok tövében nevű szabadkőműves kör 1897 végén tartott ülésén javasolta Thiering Oszkár egy városi népkönyvtár létesítését. Az indítványt a kör elfogadta, megvalósítására népkönyvtár szervező bizottságot jelölt ki. Wiesner Félix József könyvkereskedő felajánlotta, hogy a népkönyvtár elhelyezésére helyiséget biztosít.³⁷² A népkönyvtárt szervező bizottság tagjainak eredményes működése nyomán a késmárki népkönyvtár 1898. március 15-én nyílt meg 129 német és 85 magyar nyelvű kötettel.³⁷³

A kör tagjaiból alakult meg 1899 áprilisában a Szepes páholy. A szabadkőművesek által alapított késmárki népkönyvtárt a Magyar Minerva 3., 4. és 5. kötete ismerteti, a vasárnaponként nyitva tartó, olvasóteremmel és szakkatálogoszal rendelkező könyvtár díjtalanul volt használható a város lakói számára. 1903-ra 100 korona volt éves költségelőirányzata. Nagyobb könyvadományt kapott a Földművelésügyi Minisztériumtól, majd 1903-ban további 320 kötetet küldött a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa. 1909-ben a 730 kötetes állománya a kereskedők és iparosok olvasókörében volt elhelyezve. Ebben az évben 85 olvasó 746 kötetet kölcsönzött ki. 1912-ben a 819 kötetből 142 alkalommal összesen 946 volt a kikölcsönzött kötet száma. A Magyar Minerva nem tüntette fel a szabadkőművesi alapítást, csak annyit közölt, hogy „1899-ben közadakozásból keletkezett”.³⁷⁴

Losonc

Városi közkönyvtár

1849 augusztusában a betörő cári csapatok felgyújtották a várost. A tűzvészben a református kollégium és az evangélikus gimnázium könyvtárai is megsemmisültek. Kubinyi Ágoston, a nemzeti múzeum igazgatója, akinek a szomszédos Vidéfalván volt birtoka, 1850-ben a Pesti Napló szeptember 4-i számában egy létesítendő losonci közkönyvtár érdekében felhívott „minden tudománybarátot, írótt vagy kiadót, szíveskedjék e célra akár tulajdon

372 Kelet, 10. /23./ évf. 3. sz. (1898. márc. 20.) p. 93–94.

373 Kelet, 11. /24./ évf. 3. sz. (1899. márc. 20.) p. 70–72.

374 Magyar Minerva, 3. évf. 1903–1904. p. 344.; 4. évf. 1904–1911. p. 434.; 5. köt. 1912–13. p. 778–779.

munkáival, akár más régi vagy új munkákkal járulni, s becses ajánlatát hoz-
zám Pestre a nemzeti museumba bérmentve »Kubinyi Ágoston museumi
igazgatónak« czim alatt írandó pár sor kalauzolása s lajstrom mellett bekül-
deni, melly ajánlatokról nyilvános lapokban számolandok”. Ő maga – saját
könyvtárából – 200 kisebb-nagyobb kötetet ajánlott fel.³⁷⁵ A közadakozás-
ból létesített városi közkönyvtár 1851-ben nyílt meg a városháza két termé-
ben, állománya 1860-ban 9284 kötetet számlált.³⁷⁶

A losonci városi közkönyvtárt országos felhívásával létrehozó Kubinyi
Ágoston később, 1869-ben, a Corvin Mátyás páholy alapító tagja lett,
mesterré, majd helyettes főmesterré választották.³⁷⁷

Máramarossziget

Ifjúsági könyvtár gyarapítása

Az 1877-ben alapított Tisza páholy 1880-ban többek között az ifjúsági
könyvtár gyarapítását tűzte ki legközelebbi feladatául.³⁷⁸

Nagykanizsa

Népkönyvtár

A Kelle szabadkőművesi kör tagjaiban már az 1884. évi megalakulásakor
felmerült egy népkönyvtár alapításának az ötlete.³⁷⁹ 1887-ben történt lét-
rehozását³⁸⁰ követően fejlesztése azután vált lehetővé, amikor kezdemé-
nyezésükre Garai Benő (a budapesti Könyves Kálmán páholy tagja) 1889.
május 4-én, az ingyenesen használható nagykanizsai népkönyvtár javára
a helyi polgári egyesület dísztermében érdekes és sikerült fölolvastatást tartott,
amely 125 forint tiszta jövedelmet eredményezett. A kör abban bízott,
hogy az előadás nyomán a „profán” közönség támogatni fogja az alig 600
kötetből álló könyvtárunk ügyét.³⁸¹

375 Pesti Napló, 1. évf. 146. sz. (1850. szept. 4.) p. 3.

376 Politikai Újdonságok, 7. évf. 16. sz. (1861. ápr. 18.) p. 250–251.

377 DÖMÖLKI J. 2017. p. 99.

378 Kelet, a Magyarországi Jánosrendi Nagypáholy hivatalos közlönye, 6. évf. 1. sz. (1880. jan. 1.)
mell. p. 5.

379 Hajnal, 11. évf. 2. sz. (1884. febr. 1.) p. 28.

380 Kelet, 2. /15./ évf. 4. sz. (1890. ápr. 10.) p. 99.

381 Kelet, 1. /14./ évf. 5. sz. (1889. máj. 16.) p. 115.; Az előadás nyomtatásban is közzé lett téve: Garai
Benő: Népkönyvtár. Felolvasás a nagykanizsai ingyen népkönyvtár javára Nagykanizsán, a
«polgári egyesület» dísztermében 1889. május 4-én. Kiadja a nagykanizsai ingyenes népkönyvtári
bizottság. 18 p.

A Kelle kör tagjaiból alakult meg 1890-ben a Munka páholy. Ügyrendi szabályzatuk szerint a népkönyvtári bizottság tevékenységi körébe a Kelle körtől örökölt ingyenes népkönyvtár fenntartása tartozott, így rá hárult a könyvbeszerzés, a címjegyzékkészítés és a kölcsönzés. A népkönyvtár anyagi alapját a páholy által adott évi járulékok, az önkéntes adózás, valamint az e célra rendezett mulatságok és felolvasások tiszta jövedelme biztosította.³⁸²

Garai előző évi előadását követően népszerű hazai írók 50 művével sikerült a népkönyvtár állományát fejleszteni, s testvérpáholyuk, a soproni Testvérülés, amely addig is támogatta a nagykanizsai könyvtárt, 200 kötetet adott kölcsönbe a népkönyvtárnak. A kölcsönzés vasárnaponként délután 2-től 3 óráig tartott, számuk alkalmanként 80-100 között változott, az olvasók száma a 400-at is meghaladta. Már ekkor fölmerült az az elképzelés, hogy ha az intézmény már kellőképpen megerősödik, akkor majd ingyen átadják a városi hatóságnak.³⁸³

A páholy 1892. évről szóló jelentése szerint a „közel 800 kötetes ingyenes népkönyvtár olvasói közé egyre sűrűbben sorakoznak a társadalom oly elemei, miknek legtöbb szükségük van a szellemet éltető, tökéletesítő világosságra.”³⁸⁴

Kezdetben a népkönyvtár kezelője fizetést kapott, 1893-tól erre már nem volt anyagi fedezet, így ettől fogva a páholy titkára, Szalay Sándor látta el a könyvtárnoki teendőket.³⁸⁵ Az ő, 1894. évről szóló jelentése szerint, a páholy által fenntartott ingyenes népkönyvtár a páholytagok „áldozatkészségből 300 kötetel szaporodott. Ez idő szerint 800 műből áll mintegy 1400 kötetben. Van 367 állandó olvasója, kik közé – ezt örvendetes tényül említem – újabban a napszámos és földművesosztályból is többen sorakoztak.”³⁸⁶

Németh László, a páholy történetének feldolgozója így mutatja be a népkönyvtár későbbi időszakát:

„...a könyvtár legfőbb támogatója a Nagykanizsai Takarékpénztár RT. lett, amelynek igazgató tanácsának munkájában több szabadkőműves is részt vett. [...] A könyvtár anyagát 1907-ben átadták

382 NÉMETH L. 1997. p.244.

383 Kelet, 2./15./ évf. 4. sz. (1890. ápr. 10.) p. 99.

384 Kelet, 5./18./ évf. 2. sz. (1893. febr. 20.) p. 33.]

385 NÉMETH L. 1997. p.250.

386 Kelet, 7./20./ évf. 3. sz. (1895. márc. 15.) p. 33.

a Múzeumok Országos Tanácsa által létesített Népkönyvtárnak. Ennek vezetője Poredus Antal szabadkőműves testvér lett, akinek munkáját később is segítette a páholy mind pénzzel, mind pedig könyvek vásárlásával.

A könyvtár állományáról csak közvetett adatokkal rendelkezünk, csupán a páholyjegyzőkönyvek könyvmegrendelésre vonatkozó bejegyzéseire hagyatkozhatunk. A könyvanyag jelentős részét természetesen a szabadkőműves irodalom alkotta, amelyekhez a könyvtár a páholyok adományai révén jutott. Fontosnak tartotta a Magyar Mesemondó nevű erkölcsös-népies irodalmi vállalat és az Erkölcsös ponyva-irodalmi vállalat füzeteinek megrendelését, amelyekkel a kevés műveltséggel rendelkező vagy éppen félanalfabéta olvasóik ízlését próbálták alakítani. A beszerzés egyik fontos forrását képezték a különböző katalógusok, amelyek főleg német területről (pl. Heinrich Kerler ulmi antikváriustól) és Budapestről érkeztek. Így jutott hozzá a könyvtár néhány magyar és külföldi klasszikus szerző munkájához (Ivanics György, Neuschlosz Marcell, Madách Imre, Lev Tolsztoj). A szépirodalom mellett helyet kapott a modern természettudomány és szociológia is, ezeket a kiadványokat elsősorban a budapesti Petőfi páholy által indított könyvkiadó vállalattól szerezték be. Fontosnak tartották a helyi írók munkáinak gyűjtését is, amelyek közül Hoffmann Mór, Halis István és Szalay Sándor nyomtatásban megjelent művei képviseltek magasabb színvonalat.

Az időszaki kiadványok beszerzésénél természetesen elsőbbséget élvezett a szabadkőműves sajtó (Kelet, Világ), sőt 1891-ben a külföldi szabadkőműves mozgalom jobb megismerése érdekében megrendelt a könyvtár egy ehhez kapcsolódó témájú német folyóiratot is. Ezenkívül előfizetett még a Gyermekvédelmi Lapra, a Juventus című folyóiraatra, utóbbi érdekessége, hogy azt a kabaré világából jól ismert Nagy Endre szerkesztette.³⁸⁷

Az 1. számú népkönyvtárt, amelybe a szabadkőművesek által 1887-ben létrehozott népkönyvtár állománya beleolvadt, a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa 1904-ben alapította. 1909-ben a 603 mű (728 kötetben) a központi elemi iskola I. fiúosztályában volt elhelyezve. Hetenként háromszor lehetett díjtalanul kölcsönözni, ebben az évben 2539 alkalommal 16 735 kötetet kölcsönzött ki a két könyvtáros: Poredus Antal igazgató-tanító és Tibolt Boldizsár tanító.³⁸⁸

387 NÉMETH L. 1997. p. 250–251.

388 Magyar Minerva, 4. évf. 1904–1911. p. 616.

Városi közkönyvtár

A városi tanács 1912-ben határozta el városi közkönyvtár és múzeum létesítését évi 200 koronás költségvetéssel, és e célt támogatva a következő évben a kultuszminisztérium 10 000 koronás segílyt engedélyezett, amelynek első részletét, 3000 koronát azonnal megkapta a város. Könyvtárosnak és múzeumőrnek 1913-ban Halis István városi tanácsost (a Munka páholy tagját) nevezték ki, aki megkezdte a régiségek gyűjtését és a könyvek beszerzését.³⁸⁹

Kórházi betegek és a fogház lakói számára könyvtár kezdeményezése

A Munka páholy 1898 áprilisában mozgalmat indított, hogy „a kórházi betegek és a fogház sajnálatra méltó lakói részére némi kis könyvtár létesítsék és ugyancsak ezen munkánkon már konstatálhattuk, hogy intenzionk a profán körökben is kellő méltatásban részesül; a betegek részére vásárlandó könyvekre már együtt van egy kis összeg.”³⁹⁰

Nagyvárad

Népkönyvtárak

Berkovits Ferenc, a László király páholyban, 1879 januárjában olvasta fel tanulmányát a népkönyvtárakról, amelyben „hangsúlyozza a népkönyvtárak fontosságát, sürgeti azok minél előbbi szervezését. Óhajtja, hogy Nagyváradon szervező egyesület alakuljon, s mielőbb létesítse az oly nevezetes fontosságú intézményt.”³⁹¹ (Berkovits Ferenc 1889-től lett a páholy főmestere és ezt a tisztséget tíz évig töltötte be.)³⁹²

A népkönyvtár megvalósítására ezt követően nem került sor, de az 1896-ban újraéledő páholy már feladatának tekintette egy népkönyvtár létesítését. Berkovits Ferenc, aki 1889-től már a páholy főmestere volt és Várady Zsigmond ügyvéd, helyettes főmester a ponyvairodalom olvasását háttérbe szorítani kívánó népkönyvtár létrejöttét az 1892-ben alakult³⁹³ közművelődési egyesülettel, a Szigligeti Társasággal együttműködve érte el. A társaság,

389 Magyar Minerva, 5. köt. 1912–13. p. 420–421.; BARBARITS L. 1929. p. 367.

390 Kelet, 10. /23./ évf. 4. sz. (1898. ápr. 20.) p. 128.

391 Hajnal, 6. évf. 2. sz. (1879. febr. 1.) p. 36.

392 DÖMÖLKI J. 2017. p. 174–187.

393 Pesti Hírlap, 14. évf. 273. sz. (1892. okt. 3.) p. 6.

tagjaiból népkönyvtári bizottságot alakított, amelynek elnöke Berkovits Ferenc, titkára pedig (a gyűjtés megszervezője) a szintén páholytag Adorján Ármin ügyvéd, újságíró lett. A bizottság felhívását követően a beérkezett könyvekből és pénzadományokból létrejött népkönyvtár számára a bizottság megszerkesztette az alapszabályokat. A könyvtár a Szigligeti Társaság gondnoksága alá került, a városi tanács három évre évi 50-50 korona segélyt szavazott meg a könyvtár javára. A Velence városrész elemi iskolájában elhelyezett, kereken 500 kötetes, három szekrényekben elhelyezett könyvtár szépirodalmi, közgazdasági és egyéb ismeretterjesztő művekből állt. Ünnepeles megnyitására 1897. szeptember 26-án került sor.³⁹⁴

Berkovits Ferencnek a váradi Szabadság című lapban, a népkönyvtárak szükségességéről szóló cikke nyomán³⁹⁵ a Szigligeti Társaság népkönyvtári bizottsága 1900 elején (szintén Adorján Ármin szervezésével) újabb népkönyvtár érdekében indított gyűjtést.³⁹⁶ A Váralja városrész elemi iskolájában elhelyezett, a Szigligeti Társaság védnöksége alatt álló népkönyvtár 1443 kötetből állt, ebből 246 kötet gazdasági, 1020 kötet szépirodalmi és 177 kötet történelmi témájú volt. Hetenként kétszer, csütörtökön és vasárnap volt kölcsönzés. Ennek a könyvtárnak az alapja a Velence városrészben 1897-ben átadott könyvtár lehetett, mivel az adatokat közlő iskolai évkönyv szerint a könyvtár négy év óta áll fenn.³⁹⁷

A Szigligeti Társaság folytatta a népkönyvtárak alapítását: 1902-ben jött létre az úJVárosi, 1909-ben a külvárosi, 1909-ben a réti népkönyvtár. A könyvtárakat a helyi lakosság díjtalanul használhatta.³⁹⁸

A Szigligeti Társaság, amelynek Adorján Ármin az alapítása óta a titkára, majd az 1910-es évek közepétől ügyvezető elnöke volt, 1918-ban elhatározta, hogy népkönyvtárait átadja a városnak. A négy népkönyvtár közül Sas Ede a társaság elnöke javaslatára az elsőt Adorján Árminról, a másodikat Berkovits Ferencről, a harmadikat Rádl Ödönről a társaság volt elnökéről, a negyediket Rimler Károlyról, a város polgármesteréről nevezték el.³⁹⁹

394 Kelet, 9. /22./ évf. 11. sz. (1897. nov. 20.) p. 225.

395 Szabadság, 27. évf. 17. sz. (1900. jan. 21.) p. 1–2.

396 Szabadság, 27. évf. 19. sz. 1900. jan. 24.) p. 3.

397 A nagyváradi-váraljai községi elemi fiúiskola az 1900–1901. tanévben. p. 185.

398 Magyar Minerva, 3. évf. 1903–1904. p. 509.; Magyar Minerva, 4. évf. 1904–1911. p. 658–660.; Magyar Minerva, 5. köt. 1912–13. p. 828, 925.

399 Egyenlőség, 37. évf. 30. sz. (1918. júl. 27.) p. 13.

Pápa

Börtönkönyvtár

Rosenberg Lajos budapesti ügyvéd, a budapesti Zur Grossmuth páholy tagja (1881 után Révai Lajos)⁴⁰⁰ szervezésében alakult meg 1874. június 14-én a Budapesti Rabsegélyző Egylet,⁴⁰¹ amelynek céljai között a börtönkönyvtárak gyarapítása is szerepelt.⁴⁰² A börtönkönyvtárakra vonatkozó kezdeményezést az Igazságügyi Minisztérium is felkarolta: Kozma Ferenc királyi főügyész, „hogy a szerencsétlen embereknek legyen szív- és elmeképző olvasmányok”, főlászlította a kiadókat és könyvkereskedőket, hogy ajándékozzanak egy-egy példányt erre a célra, s remélte, hogy magánszemélyek is „gyakorolni fogják a humanitás e cselekedetét”.⁴⁰³

Ennek nyomán a Pápai Lapok 1874 júniusi számában a lap felelős szerkesztője, P. Szabó Károl tette közzé, s ajánlotta olvasói és „minden emberbarát osztatlan figyelmébe” a pápai királyi alügyész főlászlítását, amelyben a „nemes-lelkű emberbarátokat” főlkérte arra, „hogy egy börtönkönyvtár létesítését vallásos, erkölcsnemesítő, ismeretterjesztő népies könyvek adományozása által elősegíteni szíveskedjenek”.⁴⁰⁴ – P. Szabó Károl, a pápai református gimnázium tanára ekkor még a győri Kisfaludy Sándor páholy tagja volt, majd 1875-ben lett a pápai Kölcsey Ferenc páholy alapító tagja.

Népkönyvtár

A páholy történetét feldolgozó Hudi József így foglalja össze az első pápai népkönyvtár létrehozásának eseményeit és a könyvtár működését:

„A Pápai Ismeretterjesztő Egylet 1878. december 3-án készített felhívást népkönyvtár felállítására. A meglévő tőkéből 300 kötetes könyvtár felállítására nyílt lehetőség, melyet adományokkal szerettek volna gyarapítani. Az egylet költségvetéséből évente 40 forintot kívántak gyarapításra fordítani. Az 1878. december 12-én tartott városi közgyűlés egy könyvszekrényt biztosított a

400 BERÉNYI Zs. Á. 2005. p. 247.

401 Budapesti Közlöny, 8. évf. 128. sz. (1874. jún. 7.) p. 1032.

402 Pesti Napló, 25. évf. 230. sz. (1874. okt. 8.) p. 3.

403 Vasárnapi Újság, 21. évf. 23. sz. (1874. jún. 7.) p. 365.

404 Pápai Lapok, 1. évf. 7. sz. (1874. jún. 14.) p. 71.

városháza hivatali helyiségében a népkönyvtár céljára. [...] Mivel az elhelyezés kérdése csak év végén oldódott meg, az első pápai népkönyvtárat feltehetően csak 1879-ben nyitották meg. A város iparos és parasztlakosságát Kis Ernő református gimnáziumi tanár, könyvtárnok látta el olvasnivalóval. Az 1880-as években évente 3000–3500 kölcsönzési esetet regisztráltak. A nagy forgalom miatt a tanulóifjúság számára a kölcsönzést megszüntették.⁴⁰⁵

A pápai egyesületek vezetői, vezetőségi tagjai között ott találjuk a helyben élő szabadkőműveseket is. A népkönyvtár létrehozó, az 1874. május 24-én megalakult Pápai Ismeretterjesztő Egylet alelnöke Harmos Zoltán királyi adóhivatali ellenőr, pénztáros lett,⁴⁰⁶ aki abban az időben a győri Kisfaludy Sándor páholy tagja volt, majd a következő évben lett a pápai Kölcsey Ferenc páholy alapító tagja.⁴⁰⁷ Antal Gábor jogakadémiai és teológiai tanár, az egylet választmányi tagja,⁴⁰⁸ az alapítás idején szintén a győri Kisfaludy Sándor páholy tagja volt, majd a következő évben lett a pápai Kölcsey Ferenc páholy alapító tagja.⁴⁰⁹ P. Szabó Károl a református gimnázium tanára, a Pápai Lapok szerkesztője és tulajdonosa, a megalakult egylet választmányi tagja,⁴¹⁰ úgyszintén a győri páholy tagja volt 1874-ben, majd a következő évben lett a pápai Kölcsey Ferenc páholy alapító tagja.⁴¹¹

A Magyarországi Jánosrendi Nagypáholy Kelet címmel megjelenő hivatalos közlönye 1880-ban a Kölcsey Ferenc páholy alapításaként említette a pápai népkönyvtárt.⁴¹²

405 HUDI J. 2011. p. 35. 56. sz. jegyzet.

406 Pápai Lapok, 1. évf. 5. sz. (1874. máj. 31.) p. 51.

407 HUDI J. 2011. p. 43–44.

408 Pápai Lapok, 1. évf. 5. sz. (1874. máj. 31.) p. 51.

409 HUDI J. 2011. p. 40.

410 Pápai Lapok, 1. évf. 5. sz. (1874. máj. 31.) p. 51.

411 HUDI J. 2011. p. 48–49.

412 Kelet, a Magyarországi Jánosrendi Nagypáholy hivatalos közlönye, 6. évf. 2. sz. (1880. febr. 1.) p. 15.

Pécs

Népkönyvtárak

Amikor Róth Miksa posta- és távirda-főtisztet 1900 júliusában áthelyezték Nagykanizsáról Pécsre,⁴¹³ a nagykanizsai Munka páholy titkára⁴¹⁴ azt tapasztalhatta, hogy a baranyai városban nincs szabadkőműves páholy, mivel a helyi viszonyok ehhez nagyon kedvezőtlenek voltak. (Csak 1910-ben jött létre Misszió néven egy kör,⁴¹⁵ amelynek tagjai 1912 végén alapították meg az Irányi Dániel páholyt.⁴¹⁶)

A Pécsen élő, de másik település páholyának tagjaival 1903 novemberében találkozott Mártonffy Márton, a Magyarországi Symbolikus Nagypáholy helyettes nagymestere, és javasolta, hogy alakítsanak egy magánjellegű társaságot, egy szabadkőműves „műhelyt”.⁴¹⁷ A jótékony célok megvalósításával foglalkozó „műhely” tagjainak egyik összefövetelén javasolta Róth Miksa, hogy létesítsenek a városban egy ingyenes népkönyvtárt.⁴¹⁸ (Neki már volt tapasztalata egy ilyen intézmény működtetésében, hiszen előző munkahelyén, Nagykanizsán, már 1887 óta működött az ottani szabadkőművesek által fenntartott ingyenes népkönyvtár.⁴¹⁹)

Szervezőmunkájuk során 1904. június 29-én tartotta meg alakuló ülését a Pécsi Ingyenes Népkönyvtár Egyesület, amelyen Róth Miksa fogalmazta meg az ingyenes népkönyvtár fenntartásáról való gondoskodás szükségességét, az egyesület további célját: „Az egyesület egyúttal közművelődési egyesületté is meg fog nőni, sőt a szabad lyceum alapját is ez az egyesület fogja megvetni, mely rendszeresített felolvasó estélyeket, összeföveleteket, ünnepélyeket tart...”⁴²⁰

413 A Magyar Királyi Posta és Távirda rendeletek tára, 1900. 38. sz. (1900. júl. 5.) p. 220.

414 Kelet, 12. /25./ évf. 4. sz. (1900. ápr. 20.) p. 123.

415 Kelet, 22. /35./ évf. 6. sz. (1910. ápr. 1.) p. 172.

416 Jelentés a Magyarországi Symbolikus Nagypáholy 1912. évi működéséről és ügyvezetéséről. Budapest. p. 58.

417 Kelet, 15. /28./ évf. 12. sz. (1903. dec. 20.) p. 303.

418 Pécsi Közlöny, 12. évf. 69. sz. (1904. júl. 3.) p. 1–2.

419 Kelet, 2. /15./ évf. 4. sz. (1890. ápr. 10.) p. 99.

420 KERÉKES I. 1998. p. 35.

Az alakuló ülésen megválasztották a tisztkart és a választmányt is.⁴²¹ Közöttük számos szabadkőművesi háttérrel rendelkező személy található. Az elnök, Zsolnay Miklós gyáros, 1883 és 1889 között volt a bécsi, de pozsonyi székhellyel működő Schiller páholy tagja.⁴²² Az egyik alelnök, Róth Miksa postai és távirdai építési vezető főtitzt 1897 óta volt szabadkőműves.⁴²³ A főkönyvtáros, Tichy Ferenc tb. főjegyző 1903-tól a kaposvári Berzsényi páholy tagja volt.⁴²⁴ A választmány 29 tagja közül Jusztusz (Justus) Mihály mérnök 1898 óta volt szabadkőműves,⁴²⁵ Makai (Makay) István aljegyző, tb. rendőrkapitány 1903-tól volt a Berzsényi páholy tagja,⁴²⁶ Szigethy (Szigeti) Antal kir. albíró 1903-tól volt a Berzsényi páholy tagja,⁴²⁷ Telegdi Kálmán bankár pedig 1904-től volt a Berzsényi páholy tagja.⁴²⁸

A kapott adományokból könyveket vásároltak, a város vezetése pedig helyet biztosított az intézménynek. Az egyesület népkönyvtárának megnyitő ünnepségét 1905. május 1-jén tartották meg a városi tornacsarnokban, a kölcsönzés három nap múlva kezdődött meg a belvárosi elemi iskola közigazgatási tanfolyamának termében. A szakkatalógussal rendelkező könyvtár állománya 1910-ben 1203 mű volt 1302 kötetben, a város 16 évnél idősebb lakói minden kedden és szerdán este 7-től 9-ig ingyenesen kölcsönözhettek. A 810 olvasó 7520 kötetet kölcsönzött ki. 1912 végére állománya 1304 kötetre növekedett, s abban az évben 798 olvasó 7215 kötetet kölcsönzött ki.

A Pécsi Ingyenes Népkönyvtár Egyesület fiókkönyvtárakat is létrehozott. 1908-ban alapította a budai-külvárosi fiókkönyvtárt, amelyben 1910-ben 520 mű volt 545 kötetben. A vincellér-iskolában (Ágota utca) helyet kapott könyvtárból minden csütörtökön és pénteken este 7-től 9 óráig lehetett ingyenesen kölcsönözni a külváros 16 évnél idősebb lakóinak. Az év folyamán 553 olvasó 7105 kötetet kölcsönzött ki. A fiókkönyvtár állománya 1912 végére 738 kötet lett, és 725-en 9129 kötetet kölcsönöztek ki.

421 Pécsi Közlöny, 12. évf. 69. sz. (1904. júl. 3.) p. 1–2.

422 Zsolnay Miklós. URL: https://szk.miraheze.org/wiki/Zsolnay_Mikl%C3%B3s (2024. január 29.)

423 Kelet, 27. évf. 3. sz. (1915. márc.) p. 14–15.

424 BARCSAY A. – PALATINUS J. 1921. 2. köt. p. 328.

425 BARCSAY A. – PALATINUS J. 1921. 2. köt. p. 151.

426 BARCSAY A. – PALATINUS J. 1921. 2. köt. p. 206.

427 BARCSAY A. – PALATINUS J. 1921. 2. köt. p. 318.

428 BARCSAY A. – PALATINUS J. 1921. 2. köt. p. 325.

A sziget-külvárosi fiókkönyvtárt 1909-ben létesítette az egyesület, 468 kötetéből (414 mű) a városrész 16 évnél idősebb lakói kölcsönözhettek díjtalanul péntekenként délután 6-tól fél 8-ig. 1910-ben 412 olvasó 5210 kötetet, 1912-ben a 498 kötetből 343 olvasó 4920 kötetet kölcsönzött ki. 1911-ben az egyesület a Zsolnay gyárban hozott létre egy 325 kötetes fiókot, 1912-ben Szabolcsbánya-telepen egy hetente kétszer kölcsönző 149 kötetes fiókot, és a Dohánygyárban is létesült egy fiókkönyvtár 1913-ban.⁴²⁹

Kórházi betegek könyvtára

A Pécsi Ingyenes Népkönyvtár Egyesület 1907 végén nyitotta meg 372 kötettel népkönyvtárának első fiókkönyvtárát a Városi Közkórházban. 1912-ben az 578 kötetes, naponta nyitva tartó könyvtárból 870-en 4872 könyvet kölcsönöztek ki.⁴³⁰

Rákosszentmihály

Nyilvános kölcsönkönyvtár kezdeményezése

A településen 1913 novemberében alakult meg a Szabad Lyceum Tudományt és Ismeretet Terjesztő Társaság Rákosvidéki Osztálya.⁴³¹ Igazgatója a Rákosszentmihályon lakó Samu István budapesti főgimnáziumi tanár volt,⁴³² aki még 1898-ban lett a budapesti Könyves Károly páholyba felvéve,⁴³³ titkára a szintén helyben lakó Kenessey Béla székesfővárosi tanító,⁴³⁴ aki 1914-ben lett főlvéve a budapesti Progressio páholyba.⁴³⁵

A Rákos vidéke című lap közreadta az osztály programját, melyben az is szerepelt, „hogyan az önművelésre és a szellemi igények kielégítésére minél több alkalmat adjon, nyilvános kölcsönkönyvtárt is rendez be”.

429 KERÉKES I. 1998. p. 36–37.; Magyar Minerva 4. évf. 1904–1911. p. 724–725.; Magyar Minerva 5. köt. 1912–13. p. 844–845., 846–847., 862–863.

430 KERÉKES I. 1998. p. 37.; Magyar Minerva 5. köt. 1912–13. p. 844–845.

431 Rákos Vidéke, 13. évf. 47. sz. (1913. nov. 23.) p. 4.

432 Rákos Vidéke, 14. évf. 3. sz. (1914. jan. 18.) p. 3.

433 BARCSAY A. – PALATINUS J. 1921. 2. köt. p. 274.

434 Rákos Vidéke, 14. évf. 3. sz. (1914. jan. 18.) p. 3.

435 BARCSAY A. – PALATINUS J. 1921. 2. köt. p. 161.

A cikkben az osztály arra kérte a lap olvasóit, „hogy bármily csekély könyvbeli vagy pénzadományt a titkár czimére tessék juttatni”.⁴³⁶

A következő év februárjára már 100 kötet gyűlt össze, a Rákos Vidéke cikke szerint Szabad Lyceum Rákosvidéki Osztálya a „kezdeményező lépést, az alapvető munkálatot elvégezte” most már a képviselő-testületre vár a feladat, hogy a közkönyvtárt felállítsa.⁴³⁷

A közkönyvtár létrehozásáról/működéséről nincs adatunk.

Sopron

Népkönyvtár

Az 1869. május 29-én alapított Testvérülés (Zur Verbrüderung/ A Testvérüléshez) páholy⁴³⁸ a Magyar Minerva 3., 4. és 5. kötete szerint 1870-ben, a megalakulását követő évben,⁴³⁹ – válogatott művekkel ellátott – nyilvános, ingyenes könyvtárt alapított a város olvasni vágyó közönsége számára.⁴⁴⁰ Ugyanakkor a páholy 1898 februári körlevele a könyvtár „negyed százados” évfordulója alkalmából úgy fogalmazott, hogy a „páholy ez előtt 25 évvel egy igazán hiányt pótló intézményt: népkönyvtárt alapított”.⁴⁴¹

Berényi Zsuzsanna Ágnesnek a páholy történetét feldolgozó munkájából kiindulva az eltérő alapítási év közlésének az lehetett az oka, hogy a város olvasni vágyó közönsége számára 1870-ben kölcsönözhetővé tett, ingyenesen nyilvános használatra szánt könyveiket valószínűleg csak három évvel később nevezték el Soproni Népkönyvtárnak, amely 1873-ban 850 művet tartalmazott és hetenként kétszer tartott nyitva. Az állomány 57%-a kezdetben német nyelvű volt (csak később kerültek többségbe a magyar nyelvűek), Coriáry Béla könyvkötő és Gruber Aladár páholytagok ingyenesen látták el a könyvtárosi teendőket.⁴⁴²

436 Rákos Vidéke, 13. évf. 47. sz. (1913. nov. 23.) p. 4.

437 Rákos Vidéke, 14. évf. 8. sz. (1914. febr. 22.) p. 3.

438 DÖMÖLKI J. 2017. p. 104.

439 Magyar Minerva, 3. évf. 1903–1904. p. 620.; 4. évf. 1904–1911. p. 816.; 5. köt. 1912–13. p. 860–861.

440 Szabadkőmívesi Figyelő, 1. évf. 4. sz. (1873. márc. 1.) p. 43–44.

441 Kelet, 10. /23./ évf. 3. sz. (1898. márc. 20.) p. 77–78.

442 BERÉNYI Zs. Á. 1995. p. 100.; Szabadkőmívesi Figyelő, 1. évf. 4. sz. (1873. márc. 1.) p. 43–44.

Két évvel később az „ifjú s érettebb korúak számára” gondosan válogatott művekből, továbbá népszerű nyelven írt gazdasági munkákból álló 1200 kötetes könyvtárról szóló hír szerint a hetenként egyszer nyitvatartó könyvtár „népies s a gazdasági” műveiről egy-egy katalógus fog megjelenni 1875 nyarán.⁴⁴³ (A katalógusok megjelenéséről nincs adatunk.)

Thiering Károly evangélikus líceumi tanár, a páholy főmestere 1876. évi jelentése szerint az általuk alapított népkönyvtár „1830 kötete szorgalmasan olvastatik”.⁴⁴⁴

A páholy által fenntartott és működtetett népkönyvtárban 1880-ban „5862 könyv olvastattott a múlt év 5185-ével szemben; olvasó 776 jelentkezett, a népkönyvtár fiókokkal bírt Nagy-Martonban, Lépesfalván és Balfon”.⁴⁴⁵

1890-ben a páholy 100 forintot fordított a népkönyvtár támogatására. A város 3 öl fával, a takarékpénztár 24 forint adománnyal támogatta az intézményt, amely az év folyamán 184 kötetrel gyarapodott (ebből 35 kötet ajándék volt), ezzel 3143 kötetre nőtt az állomány. A 696 olvasó (73%-uk német, 23,4%-uk magyar) összesen 7123 kötetet kölcsönzött ki.⁴⁴⁶

1895 novemberében a népkönyvtárnak 357 olvasója volt, „kik közül 183-an magyar és 399-en német könyvet kértek és kaptak is olvasásra”.⁴⁴⁷

Az 1900. év végén a 4259 kötetből álló népkönyvtárnak 643 olvasója volt. A népkönyvtári feladatokat ekkor Thiering Károly és Coriáry Béla látta el. A népkönyvtári alap egyenlege december 31-én 377 korona 94 fillér volt. Ebben az évben határozták el, hogy a páholy nevét 1901-ben „Testvérülés”-ről „Széchenyi”-re változtatják.⁴⁴⁸

1901-ben a népkönyvtárt Sopron város közönsége 200 koronával, a Takarékpénztár és a Takaré- és Kölcsön Egylet 50-50 koronával

443 Hajnal, 2. évf. 6–7. sz. (1875. jún. 20.) p. 164.

444 Hajnal, 3. évf. 9. sz. (1876. szept. 20.) p. 111.

445 Kelet, a Magyarországi Jánosrendi Nagypáholy hivatalos közlönye, 6. évf. 9. sz. (1880. nov. 1.) p. 99.

446 Kelet, 3./16./ évf. 3. sz. (1891. márc. 25.) p. 68.

447 Fővárosi Lapok, 32. évf. 335. sz. (1895. dec. 6.) p. 3174.; GERÓ Gy. 2021. p. 32.

448 Kelet, 13./26./ évf. 2. sz. (1901. febr. 20.) p. 58–60.

segélyezte. A könyvtár 53 vásárolt és 25 ajándékozott kötetel gyarapodott és kiselejtezett 159 kötetet, állomány az év végén 4153 kötet.⁴⁴⁹ A Sopron című lap az éves forgalmi adatokat is ismertette, amely szerint a vasárnap délutánonként kölcsönző népkönyvtárnak „összesen 730 olvasója volt. Magyarul olvasott: 240; németül 472 és vegyesen 18. A magyarul olvasók száma évről-évre gyarapodik. Mindössze 7446 könyvet adtak ki az elmúlt évben a nép kezei közé és pedig 4921 német és 2525 magyar könyvet.”⁴⁵⁰

1902 júniusában a páholy Népkönyvtári bizottsága a „rendelkezésre álló anyagi eszközök elégtelensége” miatt azzal a kéréssel fordult a város „nagyérdemű közönségéhez, kegyeskedjék önzetlen, tisztán köznépiünk művelődését célzó törekvésünket azzal támogatni, hogy nélkülözhető könyveket, különösen pedig folyóiratokat, akár magyar, akár német nyelvűek legyenek, (kötött, vagy kötetlen állapotban) a »Népkönyvtár« céljaira szívesen adományozni méltóztassék. Amennyiben kérelmünk meghallgatásra talál, úgy még arra kérjük a nagyérdemű közönséget, hogy adományozó készségét a »Népkönyvtárban« (Müller P. utca 1. sz. I. emelet) vasárnaponként d. u. 2-4-ig, vagy Thiering Károly nyug. tanár úrnál bejelenteni szíveskedjék, hogy a könyvek elhozataláról gondoskodhassunk.”⁴⁵¹ A magyarországi múzeumok és könyvtárak címkönyvének, a Magyar Minervának 1900. évi 1., és 1902. évi 2. évfolyamában még nem, de az 1904-ben megjelent 3. évfolyamában már szerepel a népkönyvtár a következő szöveggel:

„1870-ben alapította a soproni szabadkőmíves páholy. Állománya 4873 kötet, egy teremben elhelyezve. Katalógusa van. Kikölcsönzés céljából minden vasárnap d. u. 2-től 4 óráig nyitva áll. A kikölcsönzés tartama 14 nap. Az 1909. évben 6110 kötet kölcsönzöttetett ki. 1909-ben 200 kor. fordítottatt javadalmazására. Könyvtáros: Thiering Károly, nyug. tanár.”⁴⁵²

A páholy, hogy a Ritter-féle házban (Müller P. utca 1.⁴⁵³) fenntartott népkönyvtárral szemben megnövekedett igényeket kielégíthesse, 1904-ben

449 Kelet, 14. /27./ évf. 3. sz. (1902. márc. 15.) p. 90–92.

450 Sopron, 32. évf. 4. sz. (1902. jan. 5.) p. 4.

451 Sopron, 32. évf. 134. sz. (1902. jún. 13.) p. 2.

452 Magyar Minerva, 3. évf. 1903–1904. p. 620.

453 Numizmatikai Közlöny, 10. évf. 1. füz. (1911) p. 40.

Soproni Népkönyvtár Egyesület néven alakított egyletet,⁴⁵⁴ amelynek alapszabályait a belügyminiszter még abban az évben 124.933/1904. szám alatt jóváhagyólag láttamozta.⁴⁵⁵

A Soproni Népkönyvtár Egyesület számára egy magát megnevezni nem kívánó adakozó ötven koronát adományozott új könyvek beszerzésére. Az egyesület által fenntartott könyvtárból továbbra is bárki teljesen ingyen kölcsönözhetett korának és műveltségének megfelelő könyvet minden vasárnap 2-től 4-ig az egyesület helyiségében, a Müller P. utca 1. szám II. lépcső első emeletén.⁴⁵⁶

A katalógussal rendelkező, egy teremben elhelyezett 4873 kötetes könyvtárnak 1909-ben is még Thiering Károly, nyugalmazott tanár volt a könyvtárosa, aki minden vasárnap 2-től 4-ig tartotta nyitva a könyvtárt, és ebben az évben 6110 kötetet kölcsönzött ki. Az év folyamán az egyesület 200 koronát fordított a könyvtár fejlesztésére és működtetésére.⁴⁵⁷

A könyvtár írott katalógussal rendelkezett, és továbbra is csak hetenként egyszer lehetett kölcsönözni. Coriáry Béla könyvtáros 1912-ben az 5300 kötetes állományból 6191 kötetet kölcsönzött ki. Fenntartására és gyarapítására az egyesület ebben az évben is 200 koronát fordított.⁴⁵⁸

A Dunántúli Közművelődési Egyesület még 1904-ben alapította közel 400 kötetes népkönyvtárát, amely az ipariskola egyik tantermében volt elhelyezve, és hetenként egyszer szintén díjtalanul állt a város lakóinak rendelkezésére.⁴⁵⁹ A Soproni Népkönyvtár Egyesület már 1908-ban, a Dunántúli Közművelődési Egyesület igazgató-választmányának december 17-i ülésén javaslatot tett a soproni népkönyvtárak egyesítésére.⁴⁶⁰

A város vezetői 1912-től kezdtek el foglalkozni egy városi közkönyvtár felállításának szükségességével. Végül a törvényhatósági bizottság 1914. március 26-i ülésén hozott határozatot a Városi Közkönyvtár létesítéséről.

454 Sopron, 35. évf. 6. sz. (1905. jan. 13.) p. 3.

455 Belügyi Közlöny, 10. évf. 4. sz. (1905. jan. 22.) p. 22.

456 Sopron, 35. évf. 61. sz. (1905. máj. 21.) p. 4.

457 Magyar Minerva, 4. évf. 1904–1911. p. 816.

458 Magyar Minerva 5. köt. 1912–13. p. 860–861.

459 Magyar Minerva, 4. évf. 1904–1911. p. 806.

460 Soproni Napló, 12. évf. 285. sz. (1908. dec. 12.) p. 3.

A könyvtár állományának alapját a Széchenyi páholy által működtetett Soproni Népkönyvtár Egyesület 2014 művet tartalmazó ajándéka és a Frankenburg Irodalmi Kör könyvgyűjteménye képezte a soproni polgárok könyvadományával és néhány vásárolt könyvvel kiegészítve.⁴⁶¹ (Az 1915. október 22-én elhunyt Thiering Károly⁴⁶² végrendeletének teljesítése során, hagyatékából kb. 40 kötet és füzet tudományos munkát ajándékoztak a soproni közkönyvtárnak.⁴⁶³)

A Városi Közkönyvtár 1915. március 27-én nyílt meg 2790 művel, de négy év múlva, 1919 júniusának végén a gazdasági nehézségek miatt bezárt, és csak 1922. január 1-től kezdte meg újra a könyvek kölcsönzését.⁴⁶⁴

Szeged

Somogyi-könyvtár

1880. április 26-án ajánlotta fel Somogyi Károly esztergomi kanonok értékes könyvgyűjteményét az árvíz után újjáépülő Szeged javára.⁴⁶⁵ Két hónappal később Szeged város köztörvényhatósági bizottságának 1880. június 15-i közgyűlésén „az Árpád szabadkőműves páholy főmestere, Rosenberg (később Rósa) Izsó ügyvéd bejelentette, hogy a páholy a Somogyi Károly adományából felállítandó könyvtárnak természettudományi művekkel való gyarapítására 500 forintot szavazott meg”.⁴⁶⁶

Az 1883-ban felavatott Somogyi-könyvtár könyvtárnokának még 1882. július 17-én nevezték ki Reizner Jánost, aki egészen haláláig, 1904. január 19-ig volt a könyvtár és a városi múzeum igazgatója.⁴⁶⁷ (Reizner János 1892-ben lépett be a szegedi Árpád páholyba, 1898-ben törölték tagságát.⁴⁶⁸)

461 SZABÓ K. 1970. p. 236–237.; RADÓ I. 1937. p. 247.

462 Kelet, 27. évf. 10. sz. (1915. nov.) p. 16–17.

463 Soproni Napló, 19. évf. 262. sz. (1915. nov. 16.) p. 3.

464 SZABÓ K. 1970. p. 236–237.; RADÓ I. 1937. p. 247.

465 PÉTER L. 1984a p. 309–311.

466 PÉTER L. 1984a p. 29.

467 PÉTER L. 1984a p. 39., 64.

468 BARCSAY A. – PALATINUS J. 1921. p. 262.; HABERMANN G. 1992. p. 233.

Móra Ferenc, aki 1904-től volt a Somogyi-könyvtár könyvtárosa, 1911-ben lett a Szegedi páholy tagja, ahol 1918-tól a helyettes főmester tisztségét töltötte be, majd 1919 májusában mondott le tagságáról. Őt 1917. július 12-én nevezték ki a Somogyi-könyvtár és a városi múzeum igazgatójává, és haláláig, 1934. február 8-ig töltötte be ezt a tisztséget.⁴⁶⁹

Alsóvárosi Népkör könyvtára

1891-ben az Árpád páholy 120 darab könyvet és 50 forintot ajándékozott a népkörrel egyidejűleg, 1875-ben keletkezett egyesületi könyvtárnak.⁴⁷⁰

Szepesbéla

Népkönyvtár

A késmárki székhelyű Testvéri lánc a Kárpátok tövében nevű szabadkőműves kör ülésén, 1897 végén javasolta Thiering Oszkár egy városi népkönyvtár létesítését. Az indítványt a kör elfogadta, megvalósítására népkönyvtár szervező bizottságot jelölt ki.⁴⁷¹ A kör szepesbélaai tagjai is létesítettek helyben egy 985 kötetes népkönyvtárt (pénzt gyűjtve az állomány megvásárlására), amelyet 1898. november 6-án nyitottak meg, s amelyből fél év alatt 1134 alkalommal kölcsönöztek ki könyvet.⁴⁷²

Temesvár

Városi nyilvános közkönyvtár

Lendvai Miklós vármegyei tiszteletbeli főjegyző, lapszerkesztő, az 1899-ben megalakult Losonczy páholy egyik alapítója, majd helyettes főmestere, a páholy első tíz éve történetének bemutatásakor kitért arra is, hogy a Temesvári Nemzeti Szövetség tagjaként ő javasolta, hogy a szövetség kezdeményezze a nyilvános városi közkönyvtár létesítését.⁴⁷³ Az 1898-ban

469 FÖLDES A. 1960.; PÉTER L. 1984a. p. 89–121.

470 Szegedi Híradó, 33. évf. 107. sz. (1891. ápr. 19.) p. 5.; Magyar Minerva, 3. évf. 1903–1904. p. 647–648.

471 Kelet, 10. /23./ évf. 3. sz. (1898. márc. 20.) p. 93–94.

472 Kelet, 11. /24./ évf. 3. sz. (1899. márc. 20.) p. 70–72.

473 LENDVAI M. 1909. p. 17.

alakult⁴⁷⁴ Temesvári Nemzeti Szövetség magáévá tette Lendvai javaslatát, és aktívan támogatta a városi nyilvános közkönyvtár létrehozásának elképzelését.⁴⁷⁵ (A szövetség elnöke, Kabdebó Gergely 1900-tól volt a Losonczy páholy tagja.⁴⁷⁶)

A város 1903 júniusában hozott határozatot arról, hogy a városközi könyvtárt tudományos közkönyvtárrá fogja fejleszteni és a nyilvánosság számára meg fogja nyitni. Az intézmény Temesvár sz. kir. Város Nyilvános Könyvtára néven, 1904. október 29-én, ünnepélyes keretek között nyílt meg a belvárosi községi iskolaépület négy helyiségében.⁴⁷⁷

Temesvár-gyárvárosi népkönyvtár

Gyárvárosban a Temesvári Nemzeti Szövetség (1902 után Délvidéki Nemzeti Szövetség) égisze alatt és a város anyagi támogatásával a páholy Munkásotthonot létesített, ahol állandó olvasószoza nyílt, és ezzel lehetővé tették egy népkönyvtár létesítését.⁴⁷⁸ Ezt a népkönyvtárt 1902. december 8-án nyitotta meg és adta át a közhasználatra a város polgármestere. A könyvtár kezelője Mező Dániel községi tanító volt.⁴⁷⁹ (Mező Dániel 1901-től volt a Losonczy páholy tagja.⁴⁸⁰)

Az olvasóteremmel és szakkatalógussal ellátott könyvtár állománya 1909-ben 1870 mű volt 1930 kötetben, amely a Széna-tér 16. sz. alatti bérházban volt elhelyezve. A város bármelyik lakója minden szerdán és vasárnap díjtanul kölcsönözhetett könyvet. 1909-ben 700 olvasó 6417 kötetet kölcsönzött ki.⁴⁸¹

474 Magyar Hirlap, 8. évf. 289. sz. (1898. okt. 19.) p. 9.

475 Hazánk, 8. évf. 88. sz. (1901. ápr. 13.) p. 6.

476 BARCSAY A. – PALATINUS J. 1921. p. 151.

477 Magyar Minerva, 3. évf. 1903–1904. p. 714–715.

478 LENDVAI M. 1909. p. 18.; Kelet, 13. /26./ évf. 11. sz. (1901. nov. 20.) p. 293.

479 Városi Közlöny (Temesvár), 5. évf. 12. sz. (1902. dec. 15.) p. 329.

480 BARCSAY A. – PALATINUS J. 1921. p. 217.

481 Magyar Minerva, 4. évf. 1904–1911. p. 933.

Újpest

Népkönyvtár

Friedrich Vendel elemi iskolai igazgatónak, a Világosság páholy tagjának, hosszas fáradozás után 1904-ben sikerült „egy népkönyvtár alapját megvetnie”, melynek vezetését később a város vette át, s az évek folyamán „úgyszólván nyoma veszett”.⁴⁸²

A Szabad Lyceum könyvtára

A Világosság páholy kezdeményezésére a Szabad Lyceum újpesti telepe 1908 őszen alakult meg. „A társaság átvette az újpesti népkönyvtárat, melynek alapját a földművelésügyi miniszter 150 kötetes adománya vetette meg. A Szabad Lyceum ezt 400 kötetesre fejlesztette. 1909. november 18-án adták át az olvasóknak, akkorra már 420 kötetesre bővült állománnyal. Ez évről évre gyarapodott, 1910-ben 750, 1913-ban már 950 kötetből lehetett válogatni. A könyvtár használata 1912-től ingyenes volt, a kölcsönzőknek 2 korona betéti díjat kellett fizetni. Könyvtárfejlesztésre fordították a városi szubvenciót, Baumgarten Ferenc újpesti polgár pedig 16 koronás alapítványt tett erre a célra. A könyvtár tudományos és szép-irodalmi művekkel, napi és hetilapokkal várta az olvasókat.” A könyvtár kezdetben az Attila utcai elemi iskolában, majd az István úti polgári leányiskolában kapott elhelyezést.⁴⁸³

A telep 1913-ban szakosztállyá alakult. A Szabad Lyceum újpesti szakosztálya május 2-án tartotta alakuló ülését, amelyen Pályi Sándor, a budapesti Könyves Kálmán páholy tagja, a lyceum alelnöke elnökölt. A szakosztály is teljesen a Világosság páholy befolyása alatt állt: az elnök Murányi Iván, a titkár Bartha Dezső, a társelnökök közül Fischer Izidor, Kis Sándor és Nagy Lajos az újpesti páholy tagja volt, s a választmány többségét is a páholytagok alkották.⁴⁸⁴ A szakosztály által működtetett könyvtárban 1913-ban 123 személy 463 kötetet olvasott, és 325 esetben kölcsönöztek ki 1451 kötetet otthoni olvasásra.⁴⁸⁵

482 KADLECOVITS G. 2011. p. 11.

483 SZERÉNYI A.-né 2004. p. 19.

484 KADLECOVITS G. 2012. p. 12.

485 SZERÉNYI A.-né 2004. p. 19.

Veszprém

Népkönyvtár felállításának terve

A városban Virradás a Bakony alján néven, 1898 tavaszán alakult meg a szabadkőművesi kör, s még ebben az évben, a május 27-én tartott ülésen merült fel egy ingyenes városi népkönyvtár létesítésének az ötlete. Elkészítették a népkönyvtár felállításának a tervét, amelyet közvetítőn keresztül eljuttattak Szeglethy György polgármesternek, aki támogatta annak társadalmi összefogással való felállítását. A kör egyik tagja, Frick Mihály kir. albíró által készített népkönyvtári szabályzatot a kör 1899. november 10-i ülésén fogadták el, és Csomasz Béla ügyvéd (szintén a kör tagja) kapott megbízást, hogy a szabályzatot juttassa el a polgármesterhez. A kezdeményezés végül sikertelen volt, különböző okok miatt a népkönyvtár nem jött létre.⁴⁸⁶

486 HUDIJ.2012.p.31–32.

Összegzés

Céлом az volt, hogy a dualizmuskori Magyarországra is vonatkozó könyvtártörténeti összefoglalásokból kimaradt három szabadkőműves nagypáholyi könyvtárra, a budapesti 12 és a vidéki 31 páholykönyvtárra, továbbá a fővárosban és 21 vidéki településen a páholyok, illetve a páholytagok által kezdeményezett, alapított, fenntartott vagy támogatott különböző típusú, többnyire az úgynevezett népkönyvtárakra vonatkozó adatokat összegyűjtsem, feldolgozzam, közreadjam. (A bécsi szabadkőművesek által működtetett, de az ausztriai törvények miatt Pozsonyban és Lajtaszentmiklóson bejegyzett páholyok adatai nem szerepelnek az összeállításban.) Az adatgyűjtést nagymértékben lehetővé tették az Arcanum Digitális Tudománytár, az Arcanum Kézikönyvtár és a Hungaricana adatbázisokban található információk, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjteményében őrzött szabadkőműves közlönyök, valamint az Interneten elérhető egyéb információk. Bizonyára még további adalékokat lehetne találni a fellelhető szabadkőművesi iratok teljeskörű feldolgozása során, de úgy gondolom, hogy összeállításom is megfelelő alapot nyújt ahhoz, hogy a magyarországi szabadkőművesség dualizmuskori könyvtári vonatkozású tevékenysége része lehessen a hazai könyvtártörténeti összefoglalásoknak.

Summary

The Masonic lodges were banned throughout the Habsburg Empire by the imperial decree of Emperor Franz Joseph Charles (from 1792 known as King Francis I of Hungary) on 11 June 1795. Only after the Austro-Hungarian Compromise, in 1868, the Masonic movement in Hungary was legally allowed to be re-launched and lodges were founded.

The Austro-Hungarian Compromise is one of the most outstanding conventions in Hungarian history, which made it possible to rebuild the economy, political, cultural and scientific institutions of the Hungarian Kingdom. A new system of public schools was established, allowing the most important ecclesiastical schools to function, and higher education was secularised (except for theology and the training of the clergy). Higher education for women was also made possible, first in pedagogy and later in law and medicine. Because of the country's economic boom, we remember the historical period between 1867 and 1914 as a "golden age". Numerous publishing houses and periodical publishers started publishing books and journals, and it is notable that more than 5,000 political, public and, above all, professional periodicals were published in the capital for several years. It was also the heyday of professional civil society organisations, and in the shadow of the political parties, many economic interest groups set up clubs, casinos and other associations. Masonry was one such form of society.

The first seven symbolic lodges formed the Grand Lodge of the Order of St John of Hungary in Pest on 30 January 1870, and the Scottish ceremonial lodges formed their Grand Lodge of Hungary, the Grand Orient of Hungary, on 12 June 1871. The two Grand Lodges merged on 21 March 1886 as the Symbolic Grand Lodge of Hungary.

The Masonic lodges, whose members called each other "brother", aimed at the moral perfection of the individual, and therefore the lodges considered the practice of charity, the care of the poor and the weak, the abandoned and the needy, as their primary task.

Their other task was to spread self-improvement and knowledge, enlightenment, to all classes of the nation. They founded free public

libraries, a Free Lyceum, the Elizabeth People's Academy, workers' secondary schools, and set up the National Association for Education.

Under the protection of the Grand Lodge, a total of 126 lodges and numerous Masonic circles operated for a shorter or longer period, with some 8,000 members, until the end of the First World War. On May 18, 1920, when the Minister of the Interior prohibited them, there were only 31 lodges in Budapest, 16 lodges in the countryside and 1 Masonic Circle, because of the occupied territories.

Under their patronage, the grand lodges and some of the metropolitan and provincial lodges founded a special library for their members. They elected a librarian for the officers when they had to sort and manage the increased number of books and periodicals. These lodge libraries, however, are not mentioned in the literature on the history of libraries in Hungary. At the end of 1884, when Aladár György, an official of the National Statistical Office, prepared a draft of the statistical summary of public and private libraries in Hungary, his proposal included the collection of data on Masonic lodge libraries. However, the statistical publication entitled *Public and private libraries in Hungary in 1885*, which he edited and published in 1886, does not contain any data on lodge libraries. In the five volumes of the *Hungarian Minerva (Magyar Minerva)*, which describes the current state of Hungarian museums and libraries and was published between 1900 and 1915, there is no description of any lodge library. There is no mention of the lodge libraries in the collection entitled *The Book and Library in the Life of Hungarian Society from 1849 to 1945 (A könyv- és könyvtár a magyar társadalom életében 1849-től 1945-ig)*, compiled by Máté Kovács in 1970, or in the publication entitled *History of Hungarian Libraries (Magyar könyvtártörténet)* by Csaba Csapodi, András Tóth and Miklós Vértesy, published in 1987. Even the five volumes of the *Hungarian Chronology of Library History (Magyar könyvtártörténeti kronológia)* compiled by Gyula Gerő and published between 2009 and 2021 do not contain a single item that refers to the library of one of the lodges. Yet these libraries, with smaller and larger collections, also existed and are part of the history of libraries in Hungary. This publication aims to provide information on the three Masonic Grand Lodge libraries, the 12 lodge libraries in Budapest and 31 in the countryside, which are omitted from the summaries of the history of

libraries in dualism Hungary, as well as on the various types of libraries, mostly so-called popular libraries, initiated, founded, maintained or supported by lodges or lodge members in the capital and 21 rural settlements. The volume provides an excellent basis for including the library-related activities of Hungarian Freemasonry in the Dualism period in the overviews of Hungarian library history.

SZEMÉLYNEVEK MUTATÓJA

A

Adorján Ármin 66
 Aigner Lajos 20, 52
 Alexander Bernát 42, 44
 Antal Gábor 68
 Árkay Jakab 16
 Árkay Kálmán 49
 Asztalos Károly 27
 Atzél Péter 39, 40

B

Baksay Sándor 25
 Balkányi Ede 24
 Balog Ignác 42
 Barabás Béla 39
 Bárczy István 34, 57
 Bartha Dezső 79
 Baumgarten Ferenc 79
 Beöthy Zsolt 44
 Berecz Antal 35, 36
 Berényi Zsuzsanna Ágnes 23, 72
 Bergel József 26
 Berkovits Ferenc 36, 37, 65, 66
 Berzeviczy Albert 44
 Bodroghy Istvánné 39
 Bója Gergely 35
 Breuer Gyula 60
 Bruck Zsigmond 22
 Brüll Alfréd 50
 Buchwald Sándor 56

C

Cervantes, Miguel de 25
 Coriáry Béla 30, 72, 73, 75
 Croce, Benedetto 25
 Cziklay János 31

Cs

Csáky Tivadar 10
 Csapodi Csaba 9
 Csengey Gusztáv 59
 Csomasz Béla 80
 Csukássy Jenő 45, 46

D

Darwin, Charles 25
 Del Medico Ágost 46
 Demjén Géza 45
 Deutsch Nándor 56
 Dick Ede 19
 Diner Olga 54
 Diner-Dénes (Diener-Dénes)
 József 53, 54, 55
 Diósy Béla 54
 Diószeghy Béla 49, 50, 51
 Dolinay Gyula 35, 36
 Dömötör János 35, 36
 Dravits Lipót 21
 Drodtleff Rezső 29

E

Edelmann Menyhért 54
 Éder István 29
 Edvi Illés László 39
 Ehler Antal 25
 Eisdorfer Gusztáv 52
 Entz Géza 42, 44
 Eötvös József 25
 Erődi Béla 44

F

Fábián Gábor 40
 Faragó Gyula 54

Faragó Gyuláné (Fürst Vilma) 54

Feitscher Mór 20

Feleki Béla 49

Fellner Frigyes 42, 44

Ferenc, I. magyar király 7

Ferenczy József 14, 15

Fischer Izidor 79

Flórián Károly 59

Ford, Henry 25

Földes Béla 44

Fraknói Vilmos 25

Fränkel Sándor 42, 43

Frick Mihály 80

Friedrich Vendel 79

Fuxhoffer Dezső 45

G

Gaál Jenő 42

Garai Benő 62, 63

Gárdonyi Albert 45, 46, 47

Géczy István 45, 46

Gelléri Mór 26

Gerlóczy Károly 48

Gerő Gyula 9

Goldfeld Jakab 17

Goldziher Ignác 11

Göllner Frigyes 41

Gömöry János 59

Görgey Artúr 25

Gruber Aladár 72

Gy

Gyalui Farkas 27

György Aladár 9, 35

Gyulay Béla 36, 48, 49

Gyurgyik Gyula 11

H

Hacker Bertalan 20

Halis István 64, 65

Harmos Zoltán 68

Harsányi Zsolt 21

Hegedűs István 44

Hegedűs Loránt 42

Henyei Vilmos 15

Hoffmann Mór 64

Holénia Béla 59

Holesch István 41

Horváth Ödön 59

Hudi József 67

Hugonnay Vilma 42

I

Institoris Kálmán 17, 39

Ivanics György 64

J

Jáhl Nándor 21

Joannovics György 41, 42, 43, 44

Jónás János 11

Jusztusz (Justus) Mihály 70

K

Kabdebó Gergely 78

Kálmán Izidor 28

Károlyi György 21

Kautz Gusztáv 60

Kelemen Manó István 49

Kenessey Béla 71

Kerler, Heinrich 64

Kilényi János 17

Kis Ernő 68

Kis Sándor 79

Klemnicsek Miklós 33

Kneffel Károly 39

Koltai Virgil 13
 Koncsek Lajos 47
 Kós Károly 25
 Kossuth Lajos 25
 Kovács Gyula 44, 46
 Kovács Máté 9
 Kozma Ferenc 67
 Kőhalmi Béla 56
 König Károly 25
 Körösy György 59
 Kubinyi Ágoston 19, 61, 62
 Kugler Mihály 44, 45, 46
 Küffer Béla 49
 Kühlbrandt Ernő 19

L

Lánczi Adolf 31
 Lantos Miksa 40
 Laszberg Rezső 60
 László Albert 24
 Laufenauer Károly 42
 Ledner Ignác 56
 Leitner Adolf 50
 Lendvai Miklós 77, 78
 Lenhossék Mihály 25
 Lenkei Henrik 42, 43
 Littmann Samu 30
 Litzenmayer Flórián 21
 Lukácsy Miklós 39

M

Madách Imre 64
 Makai (Makay) István 70
 Mally Nándor 30
 Márki Sándor 25
 Marsch Gyula 39
 Martinovics Ignác 7
 Mártonffy Márton 69
 Mayer Lajos 60

Mértey Benedek 18
 Merza Lajos 26
 Mezei Ferenc 42, 43
 Mező Dániel 78
 Molnár Aladár 35
 Móra Ferenc 77
 Mudrony Ferenc 16
 Murányi Iván 79
 Müller Ede 11
 Müller János 44

N

Naberschnig Romeo 45
 Nagy Endre 64
 Nagy Lajos 79
 Nelhibel Ede 32
 Németh László 63
 Neuschlosz Marcell 23, 64
 Névy László 42

Ny

Nyomárkay Oszkár 20

P

P. Szabó Károl 29, 67, 68
 P. Szatmáry Károly 35, 36
 Paál Árpád 42, 43
 Pálfy Sándor 39
 Pályi Sándor 42, 44, 46, 79
 Pascal, Blaise 25
 Patka Kálmán 21
 Paulay Ede 20
 Payr Ede Károly 23
 Pázsint Mihály 45
 Péterfy Sándor 35
 Polnay Pál 54
 Poredus Antal 64

R

Rádl Ödön 66
 Rákosi Jenő 44
 Rakovszky István 20
 Ravasz László 27
 Reisenleitner Lajos 56
 Reizner János 76
 Rimler Károly 66
 Rosenberg (Magyar-Rosenberg,
 Magyar R., Magyar) Emil 56
 Rosenberg (Révai) Lajos 67
 Rosenberg (Révai) Leó 24
 Rosenberg (Rósa) Izsó 76
 Róth Miksa 69, 70
 Rozsnyai Máttyás 39

S

Samu István 71
 Sas Ede 66
 Schlandt Henrik 19
 Schmoller, Gustav von 34
 Schuschny Henrik 42, 43
 Schwarcz Gyula 35
 Sefcsik Ferenc 60
 Somlyay József 53
 Somogyi Gyula 39
 Somogyi Károly 76
 Spencer, Herber 25
 Steffek Adolf 53
 Steiner Lajos 11
 Stemmer Ödön 16
 Sümegi Vilmos 50

Sz

Szabó Ernő 44
 Szabó Ervin 55, 57
 Szalay Sándor 63, 64

Szatmári János 51
 Széchenyi István 25
 Szécskay István 12
 Szeglethy György 80
 Székács Antal 34, 44, 46, 55, 56,
 57

Székácsy István 13
 Szigethy (Szigeti) Antal 70
 Sziklai Henrik 59
 Szirmay Antal 45

T

Tabajdi Károly 39
 Tahy Antal 21
 Takácsy Ferenc 40
 Telegdi Kálmán 70
 Telek János 42, 43
 Teleki Sándor 44
 Telepy Károly 44, 46
 Thiering Károly 73, 74, 75
 Thiering Oszkár 61, 77
 Thoma Mihály Ágoston 9, 19, 22
 Tichy Ferenc 70
 Tihanyi György 18
 Tiszti Lajos 39
 Titl István 21
 Tolsztoj, Lev Nyikolajevics 64
 Tóth András 9
 Tóth Gyula 31
 Türr István 35, 36

V

Valihora István 32
 Várad Ignác 33
 Várad Mór 13
 Várady Zsigmond 65
 Varjassy Árpád 39
 Varjassy József 39
 Varró István 56

Vázsonyi Vilmos 50
Vértesy Miklós 9
Vészi József 44, 46
Vikár Béla 25
Vörösváry Szigfrid Ferenc 44, 45

W

Wachsmann Albert 28
Wallentinyi Samu 59
Wartha Vince 44, 46
Wartha Vinczéné 42
Wehner Gyula 52
Wekerle Sándor 41, 43
Wiesner Félix József 61
Wolfner József 49

Z

Zrínyi Miklós 25

Zs

Zsolnay Miklós 70

Felhasznált irodalom

AIGNER L. 1894

Aigner Lajos: A Corvin Mátyás az igazságossághoz címzett budapesti szabadkőműves-páholy huszoneves története 1869–1894. Budapest, 1894. 174 p.

ANDRÁSSY A. 1990

Andrássy Antal: Egy szabadkőműves-páholy tevékenysége az első világháború előtt Dél-Dunántúlon. In: A Dunántúl településtörténete VIII. Pécs, 1990. p. 75–80.

BARBARITS L. 1929.

Barbarits Lajos: Nagykanizsa. [Közrem.] Finta József, Villányi Henrik [et al.]. Budapest, 1929. [8], 394, [2] p. (Magyar városok monográfiája 4.)

BARCSAY A. – PALATINUS J. 1921.

Barcsay Adorján: A szabadkőművesség bűnei. Palatinus József: Egy vidéki páholy titkai. A Magyarországi Symbolikus Nagypáholy védelme alatt működött páholyok tagjainak névsora. Budapest. 1921. 2 db

BERÉNYI Zs. Á. 1994a

Berényi Zsuzsanna Ágnes: Kárpátalja szabadkőművességéről. In: Honismeret, 22. évf. 1994. 5. sz. p. 60–64.

BERÉNYI Zs. Á. 1994b

Berényi Zsuzsanna Ágnes: Szabadkőművesi páholynévsorok Kelet-Magyarországból. In: Névtani Értesítő, 16. 1994. p. 56–65.

BERÉNYI Zs. Á. 1995

Berényi Zsuzsanna Ágnes: A soproni „Széchenyi” szabadkőműves páholy története, in: A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Második (Komáromi) Övezeti Történetstálkozó Előadásai és Iratai. Komárom – Komárno – Zürich, 1995. p. 97–104.

BERÉNYI Zs. Á. 2003-2004

Berényi Zsuzsanna Ágnes: Keletmagyarországi szabadkőműves páholyok. In: Conviețuirea, Anul 7, nr. 3–4. (2003). – Anul 8. nr. 1–4. (2004). p. 54–72.

BERÉNYI Zs. Á. 2005

Berényi Zsuzsanna Ágnes: Budapest és a szabadkőművesség. [Budapest], Szerző, Argumentum, 2005. 314 p.

BERÉNYI Zs. Á. 2006

Berényi Zsuzsanna Ágnes: Adatok a brassói „A Három Oszlophoz” című páholyról. In: Acta, a Csíki Székely Múzeum és a Székely Nemzeti Múzeum évkönyve. 2. köt. (2006.) p. 285–288.

BERÉNYI Zs. Á. 2007

Berényi Zsuzsanna Ágnes: A szabadkőműves Farkas Gyula – The Freemason Gyula Farkas. In: Műszaki szemle, Erdélyi Magyar Műszaki Tudományos Társaság, 10. évf. 37. sz. (2007) p. 6–21.

CSAPODI Cs. – TÓTH A. – VÉRTESY M. 1987

Csapodi Csaba – Tóth András – Vértesy Miklós: Magyar könyvtártörténet. Budapest, 1987. 541 p.

DÖMÖLKI J. 2017

Dömölki János: A népért, a sötétség ellen, az igazsággal! A szabadkőműves szövetség magyar nyelvű irodalmának kalauza és bibliográfiája 1786–2017 Budapest, 2017. 560 p.

DÖMÖLKI J. 2020

Dömölki János: A nemzetrontó vallásellenes irányzatok boszorkánykonyhái. A szabadkőműves szövetség, ahogy politikusaink látták, 1883–1943. Hajdúnánás, [Budapest], Szabad Szellem – M. Kultúra Alapítvány, 2020. 744, [8] p.

FÖLDES A. 1960

Földes Anna: Adalékok Móra Ferenc szabadkőműves pályafutásához. In: Irodalomtörténet, 48. évf. 4. sz (1960) p. 347–351.

GÁRDONYI A. 1907

Gárdonyi Albert: Budapest népkönyvtárai. In: A Fővárosi Könyvtár értesítője. 1. évf. 1. sz. (1907) p. 17–22.

GÁTINÉ PÁSZTOR M. 1958

Gátiné Pásztor Mária: A Budai Könyvtár Egyesület története (1891–1919). In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve. 6. 1956–1957. Budapest, 1958. p. 87–92.

GERŐ Gy. 2009

Magyar könyvtártörténeti kronológia 996–2007. 1–3. kötet. Összeállította Gerő Gyula. Budapest, 2009. 3 db.

GERŐ Gy. 2021

Magyar könyvtártörténeti kronológia. 5. kötet. Pótlások 996–2010. Kitüntetések 1954–2012. Összeállította Gerő Gyula. Budapest, 2021. 595 p.

GRÓSZ S. 1924

Grósz Sándor: Kis káté a szabadkőművességről. Kosice, 1924. 16 p.

GULYÁS P. 1917

Gulyás Pál: Vörösváry Ferenc: A budapesti Erzsébet Népakadémia könyvtárának új betűsoros könyvjegyzéke. Budapest, 1917. Az Erzsébet Népakadémia kiadása (Világosság ny. rt.) Haránt 8-r. VIII, 319. In: Magyar Könyvszemle, 25. Uf. 3–4. füz. (1917) p. 250–253.

GYULAY B. 1898

Gyulay Béla: A népkönyvtárakról. In: Kelet, 10./23./ évf. 10. sz. (1898. okt. 20.) p. 252–254.

HABERMANN G. 1992

Habermann Gusztáv: Személyi adattár a szegedi polgár-családok történetéhez. Szeged, 1992. 318 p.

HUDI J. 2011

Hudi József: Adatok a pápai Kölcsey Ferenc Szabadkőműves Páholy történetéhez (1875–1892). In: Acta Papensia 2011 – A Pápai Református Gyűjtemények Közleményei 11. évf. 1–2. sz. (2011).

HUDI J. 2012

Hudi József: A veszprémi szabadkőműves kör működése (1898–1902) In: Veszprémi Szemle, 14. évf. 4. sz. (2012) p. 24–49.

HUSZÁR K. 1912

Adalékok a titkos politikai pártok történetéhez. 5000 szabadkőműves névsora. Összeállította Huszár Károly. Budapest, [1912]. 94 p.

A ... jánosrendi szabadkőműves páholyok névjegyzéke 1879/80

A Magyarországi Jánosrendi Szabadkőműves Nagypáholy és a védelme alatt dolgozó jogos és tökéletes jánosrendi szabadkőműves páholyok névjegyzéke 1879/80. sz. k. évre. Budapest, 1879. 80. p.

JÓNÁS K. – VEREDY K. 1995

Jónás Károly–Veredy Katalin: Az Országgyűlési Könyvtár története, 1870–1995. Budapest, Magyar országgyűlés, 1995. 492 p.

KADLECOVITS G. 2011

Beszámoló az újpesti Világosság páholy működéséről. 4. rész. Közreadja Kadlecovits Géza. In: Újpesti Helytörténeti Értesítő, 18. évf. 4. sz. (2011) p. 11–13.

KADLECOVITS G. 2012

Beszámoló az újpesti Világosság páholy működéséről. 7. rész. Közreadja Kadlecovits Géza. In: Újpesti Helytörténeti Értesítő, 19. évf. 3. sz. (2012) p. 12–13.

KÁNTÁS B. – SZABÓ P. 2019

A szabadkőműves dosszié. A Magyar Királyi Belügyminisztérium szabadkőművesek megfigyeléséről szóló jelentése, 1938. Közread., bevezetővel és jegyzetekkel ell. Kántás Balázs, Szabó Piroska. Budapest, Nagy, 2019. 71 p.

KANYAR J. 1983

Kanyar József: Somogy vármegye könyvtárának története (1816–1950). In: Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 14. Kaposvár, 1983. p. 163–195.

KATSÁNYI S. 2004

Katsányi Sándor: A főváros könyvtárának története 1945-ig. Budapest, 2004. 420 p.

KEREKES I. 1998

Kerekes Imre: A Pécsi Ingyenes Népkönyvtár Egyesület. In: Honismeret, 26. évf. 5. sz. (1998.) p. 35–38.

KIRÁLYFÖLDI E. 1981

Királyföldi Erika: Az Uránia Magyar Tudományos Egyesület és az Uránia című (1900–1925) ismeretterjesztő folyóirat működésének és történetének ismertetése. In: Technikatörténeti Szemle, 12. (1980–81). Budapest, 1981. p. 237–243.

KOVÁTS A. 1917

Kováts Alajos: Múzeumaink és közkönyvtáraink. In: Magyar Pedagógia 26. évf. 3–4. sz. (1917) p. 197–204.

LENDVAI M. 1909

Lendvai Miklós: A Losonczy-páholy első tíz éve. 1899–1909. Temesvár, 1909. 26 p.

LENGYEL R. 2016

Lengyel Réka: Mi maradt meg a dégi Festetics-levéltár szabadkőműves forrásanyagából? Az MNL OL P 1134, Vegyes iratok, A sorozat, 1. tétel, 18. szám alatti iratanyag tartalma. In: Helikon, 2016, 4. sz. p. 625–639.

NÉMETH L. 1997

Németh László: A nagykanizsai Munka Szabadkőműves-páholy története 1890–1920. In: Zalai történeti tanulmányok. Zalai gyűjtemény 42. (Zalaegerszeg, 1997.) p. 237–266.

PATAKY L.-né 1967

A szabadkőműves szervezetek levéltára. Repertórium. Összeáll. Pataky Lajosné. Budapest, LOK, 1967. 203 p.

PÉTER L. 1984a

A Somogyi-könyvtár száz éve. Szerkesztette Péter László. Szeged, 1984. 448 p.

PÉTER L. 1984b

Péter László: A szabadkőművesség Szegeden 1870–1950. In: A Móra Ferenc Múzeum évkönyve, 1980/81. 1. Szeged, 1984. p. 263–283.

RADÓ I. 1937

Radó István: Sopron sz. királyi város közkönyvtárának története a statisztika tükrében. In: Magyar Könyvszemle, 61. évf. 3. sz. (1937) p. 247–250.

SPEKNER E. 1981

Spekner Enikő: A szabadkőműves szervezetek: Comenius páholy. In: Levéltári Szemle, 31. évf. 2–3. sz. (1981) p. 391–396.

STEMMER Ö. 1985

Stemmer Ödön: Egy antikvárius visszaemlékezései. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1985. 317 p., [8] t.

SZABÓ E. 1982a

Szabó Ernő: A Szabad Lyceum. [1.] In: Népművelés, 1982 29. évf. 11. sz. (1982). p. 36–37.

SZABÓ E. 1982b

Szabó Ernő: A Szabad Lyceum. 2. In: Népművelés, 29. évf. 12. sz. (1982) p. 26–28.

SZABÓ K. 1970

Szabó Kálmán: A soproni Városi Könyvtár története. In: Soproni Szemle 24. évf. 3. sz. (1970.) p. 236–241.

SZERÉNYI A.-né 2004

Szerényi Antalné: Az újpesti Szabad Lyceum története. In: Újpesti Helytörténeti Értesítő, 11. évf. 1. sz. (2004) p. 17–19.

VOIT K. 1992

Voit Krisztina: A magyar közgyűjteményrendszer történetének vázlata a századfordulótól 1949-ig. I. In: Magyar könyvszemle, 1992, 1. sz. p. 23–43.

VÖRÖS K. 1971

Vörös Károly: Gazdaság és társadalom a dualizmus korában. In: Győr. Várostörténeti tanulmányok. Szerkesztette: Dávid Lajos, Lengyel Alfred, Z. Szabó László. Győr, 1971. p. 323–404.

WAGNER A. 1913

Wagner Antal: A bajai honszeretet t. és t. sz. k. története. Baja, 1913. 23 p. (A Honszeretet könyvtára 3.)

WEHNER Gy. J. 1876

A budapesti I. ker. tabáni községi népiskola I. értesítője 1875-ki tanév végén. Szerkesztette Wehner Gyula József főv. igazgató tanító. Budapest, 1876. 47 p.

ZAKAR P. – OARCEA, F. A. 2011

Zakar Péter–Oarcea, Felicia Aneta: Istoria „Muzeului Revoluției 1848–1849” din Arad = „Az 1848–1849-es Forradalom Múzeumának” története Aradról. Trad. Anna Nagy. Arad, 2011. 345 p.

ZSINKA F. 1930

Zsinka Ferenc: Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtári osztályainak állapotáról az 1929. év második felében. In: Magyar Könyvszemle Úf. 37. köt. 3–4. füzet (1930). p. 320–328.